Een artikel schrijven

Compositiecursus voor aankomend journalisten

Arthur van Leeuwen
Aleid Truijens

Wolters Noordhoff

Basisvraag moet de [illegible] betrokken worden [illegible] criminaliteit [illegible]

Een artikel schrijven

probleem oplossen

[illegible] beeld maken

[illegible] ervaringen burgers

[illegible] ervaringen politie

aanpak criminaliteit is niet [illegible]
→ [illegible] [illegible] meer [illegible] en eigen [illegible] burgers.

burgers ervaren een [illegible] gevoel v. onveiligheid en zien weinig blauw op straat. [illegible] om [illegible].

Politie vindt [illegible] een [illegible] [illegible] en vraagt om [illegible].

Een artikel schrijven

Compositiecursus voor aankomend journalisten

Arthur van Leeuwen

Aleid Truijens

Wolters-Noordhoff Groningen

Ontwerp omslag: Studio Wolters-Noordhoff
Ontwerp binnenwerk: Studio Wolters-Noordhoff

0 1 2 3 4 5 / 01 00 99 98 97

ISBN 90 01 53534 8

Voorwoord

De krant uit de brievenbus halen en even zien wat er voor nieuws is: voor de meeste mensen is het een dagelijks ritueel. Die krant moet elke dag opnieuw geschreven worden. Als journalisten elke dag weer evenveel moeite met schrijven zouden hebben als de beginner met zijn eerste artikel, dan zou die krant veel witte plekken vertonen.
Schrijven is een vak en dat vak leer je wel in de praktijk, zeggen de oude rotten. Dat is waar. Maar zij zijn wellicht vergeten hoe lang ze erover hebben gedaan om hun eerste volwaardige verhaal afgedrukt te zien. En hoeveel inspanning dat kostte.
Die eerste, moeizame schreden horen tegenwoordig thuis in een beroepsopleiding. Daar kan de aankomend journalist zich de elementaire vaardigheden eigen maken: principes van aanpak en opbouw van artikelen, en het gebruik van correct Nederlands.
Een artikel schrijven behandelt op toegankelijke wijze de structuurprincipes van een eenvoudig journalistiek artikel. Het boek is geschikt voor journalistenopleidingen, en voor ieder die zich op eigen kracht wil bekwamen in het schrijven voor tijdschrift en dagblad. De werkwijze, voorbeelden en oefeningen zijn aan de journalistieke praktijk ontleend. *Een artikel schrijven* is een eerste stap op weg naar de praktijk.

Laura Weeda zijn wij dankbaar voor haar waardevolle bijdrage aan dit boek. De vele nuttige opmerkingen die gemaakt zijn bij de vorige druk, hebben wij in deze herziene versie verwerkt.

Amsterdam, april 1997
Arthur van Leeuwen
Aleid Truijens

Inhoud

Inleiding

Schrijven is waarnemingen en gedachten systematisch onder woorden brengen. Wie de eerste woorden van een artikel op papier heeft gezet, is niet zojuist begonnen met schrijven maar is daar al geruime tijd mee bezig. De journalist die stapels kranten doorneemt op zoek naar een opmerkelijk berichtje dat aanleiding kan zijn voor een achtergrondverhaal, is aan het schrijven. Ook de interviewer die zijn vragen opstelt en de criticus die een boek leest en zijn oordeel vormt, zijn aan het schrijven, net zoals de verslaggever die na thuiskomst driekwart van de verkregen informatie als onbruikbaar terzijde schuift.
Schrijven is een verzamelterm voor een aantal activiteiten die leiden tot een eindproduct, het artikel dat staat afgedrukt in krant of tijdschrift. De schrijver zoekt een onderwerp, bakent dat af, kiest zijn bronnen, documenteert zich, interviewt mensen, schift en ordent zijn materiaal, en schrijft ten slotte één of meer versies van zijn artikel. Tijdens al deze stadia is hij aan het schrijven: gaandeweg kristalliseert een idee tot een complex van gedachten; langzamerhand ontstaat de vorm van een artikel.
Schrijven is ook: op ideeën komen. Tijdens ieder stadium van het schrijfproces kan de journalist beslissingen nemen waardoor het artikel er anders uit komt te zien dan hem voor ogen stond. Vaak krijgt hij de bruikbaarste invallen als hij al een tijdje met het onderwerp bezig is, zelfs nog tijdens het schrijven van de definitieve versie.
Zoiets grilligs en onvoorspelbaars als gedachten ontwikkelen en ideeën verwerken, is niet in schema's onder te brengen. Daarom treft men in *Een artikel schrijven* geen vaste schrijfprocedure aan, of voorgeschreven tekstmodellen. Wel bieden we de beginnende journalist een methode aan om op ideeën te komen, gedachten te ordenen en een plaats te geven in het artikel. We gaan ervan uit dat de beginner zich eerst een aantal algemene technieken moet eigen maken, voordat hij als vanzelf voor de meest geschikte aanpak kan kiezen.
Uitgangspunt van deze methode is de 'compositie', omdat het ordenen van ideeën, feiten en standpunten in ieder stadium van het schrijfproces een belangrijke rol speelt. Wie een ruim onderwerp drastisch inperkt, doet daarmee al een compositorische ingreep: zou hij te veel tegelijk behandelen, dan zou het artikel een rommelige structuur krijgen. De journalist die

een kwartier voor de deadline bedenkt dat zijn verhaal leesbaarder wordt door de chronologische verteltrant te doorbreken, is nog steeds bezig de compositie te vervolmaken.

Andere aspecten van het schrijven komen niet, of slechts zijdelings, aan bod. Wij geven geen uitputtende opsomming van journalistieke genrekenmerken, noch adviezen voor research, of voor correct en begrijpelijk Nederlands.

Een artikel schrijven is zo opgezet dat het niet alleen te gebruiken is als lesmethode voor het schrijfonderwijs, maar ook voor zelfstudie. De theorie wordt uiteengezet aan de hand van voorbeelden uit de praktijk. Na ieder hoofdstuk volgen opdrachten; de laatste opdracht bij ieder hoofdstuk is een grotere schrijfopdracht.

De hoofdstukken 1 en 2 behandelen de basisprincipes van het schrijven: het presenteren van de gedachtegang in een tekst, het onderscheid tussen generaliseren en specificeren. De hoofdstukken 3 tot en met 5 beschrijven de verschillende onderdelen van het schrijfproces. De hoofdstukken 6 tot en met 8 laten zien hoe een gedachtegang in de tekst tot uiting kan komen. We besteden daarbij met name aandacht aan de opbouw van een alinea. De hoofdstukken 9 en 10, ten slotte, bevatten adviezen voor het herzien van een artikel, waarbij de schrijver controleert of het voldoende eenheid en samenhang vertoont.

N.B. Het zij hier expliciet vermeld: woorden als 'schrijver' en 'journalist' zijn in dit boek als gemeenkunnige termen gebezigd.

Hoofdstuk 1

Een goed verhaal

Of de journalist nu over de dollarkoers, over Kamerverkiezingen, filmsterren, emancipatie, zoutjes of sport schrijft – altijd moet hij zich afvragen of de lezer het verhaal kan volgen. De vraag 'voor wie schrijf ik?' bepaalt vanaf het eerste moment de aanpak van zijn verhaal. Het ene onderwerp spreekt de lezer meer aan of is ingewikkelder dan het andere. Naarmate de lezer minder vertrouwd is met een onderwerp, moet de schrijver meer moeite doen de tekst begrijpelijk en aantrekkelijk te maken.
Dergelijke adviezen liggen natuurlijk voor de hand, maar ze roepen bij de beginnende schrijver eerder vragen op dan dat ze antwoord geven. Die vragen zijn meestal gericht op het taalgebruik: hoe formuleer je begrijpelijke, vlot leesbare zinnen, met welke woorden bereik je het meeste effect? Belangrijker nog is de vraag, hoe het verhaal zo te structureren dat de geïnteresseerde lezer zonder problemen de inhoud begrijpt. Wie zijn die lezers, welke eisen stellen ze aan een tekst?

1.1 Het profiel van de lezer

In algemene termen over 'de lezer' spreken is eigenlijk niet mogelijk. Wie bijvoorbeeld voor een krant of tijdschrift schrijft, kent hooguit een profiel van de 'gemiddelde lezer' van dat blad. Zo weet de journalist van *NRC Handelsblad* dat hij schrijft voor lezers die minimaal een middelbare opleiding en meestal hoger onderwijs hebben genoten, en overwegend tot de hogere welstandsklassen behoren. Ze zijn breed geïnteresseerd – in politiek, cultuur, bedrijfsleven, onderwijs en wetenschappen – en schrikken niet terug voor een diepgravend verhaal.
Die 'gemiddelde lezer' leest echter niet alles wat in de krant staat. Bijna iedereen neemt het belangrijkste nieuws door, maar lezers selecteren verder op grond van hun voorkeuren: de ingenieur let wellicht op andere onderwerpen dan de balletdanseres. Maar beiden zijn misschien weer verzot op sport. Diezelfde ingenieur zal in een technisch vakblad véél onderwerpen vinden die hem interesseren. Vakbladen hebben een nauwkeuriger te omschrijven doelgroep: boeren, managers, marketeers of leraren. Zogeheten special-interest bladen, de naam zegt het al, richten zich weer op mensen met een specifieke belangstelling: tuinieren, reizen en computers.

Wie werkt voor een dagblad, of weekblad, zal zich niet dagelijks de vraag stellen: voor wie schrijf ik eigenlijk? Dat gegeven maakt deel uit van de dagelijkse werkroutine: doelgroep en formule van het blad worden bepaald door de uitgever en de hoofdredactie. Freelancers die voor verschillende bladen schrijven, zullen zich die vraag vaker moeten stellen.

Wat verwacht de lezer van een tekst? Hij wil zo snel mogelijk weten: waarover gaat dit stuk, wat is de bedoeling, en waar leidt dit toe. De meeste lezers haken al af, als de *kop* en de *lead* (= beginalinea die de kern van een bericht of nieuwsverhaal bevat) geen antwoord geven op de eerste twee vragen. Lezen ze verder, en raken ze de draad kwijt of vervelen zij zich, dan leggen ze het alsnog terzijde.
Hieronder zie je een voorbeeld van een kop en lead die samen duidelijk de kern van een artikel aangeven.

Voorbeeld 1

BRON: NRC *Handelsblad*, 12-09-96)

Geschiedenis en maatschappijleer in VWO één vak

Utrecht, 12 sept. De universiteiten hebben een nieuw combinatievak van geschiedenis en maatschappijleer ontwikkeld dat verplicht moet worden voor alle scholieren in de hoogste klassen van het VWO. Het vak moet voorkomen dat een deel van de VWO'ers na de derde klas verstoken blijft van onderwijs in geschiedenis en maatschappijleer.

De lezer maakt een aantal belangrijke afwegingen, nog voordat hij aan de eigenlijke tekst is begonnen. Als hij de kop leest, bedenkt hij of het onderwerp hem interesseert. Nadat hij ook de lead heeft gelezen, beoordeelt hij of het hele artikel hem genoeg te bieden heeft. Voor de schrijver is het van belang dat de lezer nu doorleest. Dat kan hij op verschillende manieren bereiken.
In de eerste plaats is er de lay-out: laat die al duidelijk zien hoe de structuur van de tekst is? Staan er tussenkoppen, zijn de alinea's niet te lang? De journalist heeft, zeker bij dagbladen, niet veel over de lay-out te vertellen; dat neemt niet weg dat hij door duidelijke aanwijzingen zijn wensen kenbaar kan maken. En zeker voor wie incidenteel een verhaal 'opstuurt', geldt dat de kopij goed verzorgd moet zijn.
In de tweede plaats is er de structuur van het artikel zelf. In ieder geval moet de gedachtegang van de schrijver goed herkenbaar zijn. Hoe lang het verhaal ook is: het onderwerp van de tekst en wat de schrijver daarover te melden heeft, moet de lezer steeds duidelijk voor ogen blijven staan. Dat betekent bijvoorbeeld dat de overgang van de lead naar de rest van de tekst geen onduidelijkheden mag opleveren. De lezer moet in staat zijn te onderscheiden welke functie de verschillende onderdelen van de tekst heb-

ben, en waar ze te vinden zijn: de inleiding, de uitleg, de belangrijke informatie, de argumenten, de conclusie of het slot. Ook van iedere alinea moet de functie duidelijk zijn: hebben we te maken met een voorbeeld, met een toelichting, een argument, een vergelijking?

Alinea's geven aan via welke stappen de schrijver de informatie aan de lezer presenteert. Als de schrijver in de ene alinea een vraag oproept, dan moet hij deze in de volgende alinea('s) beantwoorden.

1.2 Een heldere structuur

De volgende tekst is een luchtig artikel over een eenvoudig onderwerp: de groeiende Japanner. Het taalgebruik is simpel en raak, de omvang niet te groot (585 woorden). De schrijver van dit verhaal – journalisten spreken vaak van een 'verhaal' – hoefde er geen diepgravende research voor te plegen. Zijn ogen goed de kost geven was genoeg. Dat kon, want Karel van Wolferen, de auteur, was jarenlang correspondent voor *NRC Handelsblad* in Japan.

Voorbeeld 2

Westerling kan moeilijker over Japanner kijken

1 Niet alleen de Japanse economie is sterk gegroeid sinds de oorlog. Ook de Japanners zelf zijn in de afgelopen decennia stukken langer geworden. Tokiose gezondheidsfunctionarissen deelden vorige week mee dat dertienjarige meisjes nu langer zijn en een grotere borstomvang hebben dan zeventienjarige meisjes in 1940. Verder stonden zij verbaasd over het feit dat de voeten van zeventienjarige jongens vijf centimeter langer zijn dan onderzoek in 1955 had uitgewezen.

2 Dat de lichaamsbouw van Japanners dank zij sterk verbeterde voeding in de naoorlogse jaren is veranderd, kan iedereen die hier een poosje heeft gewoond constateren. In de jaren zestig stak ik in de propvolle metro- en forensentreinen bijna een hoofd uit boven de gepommadeerde zwarte hoofden van mijn Japanse stadsgenoten. Andere buitenlanders in deze samengeperste massa waren meteen zichtbaar en konden met gemak over de Japanse hoofden heen met elkaar converseren. Tegenwoordig zie ik in de spitsuren rondom mij talloze Japanners die langer zijn dan ik.

3 Het kan ook niet gemakkelijk aan de aandacht ontglippen dan Japanse dames aanzienlijk vollere figuren en langere zowel als rechtere benen hebben dan vroeger. Het postuur van de Japanners is eeuwenlang aanleiding geweest voor minder vleiende commentaren in de memoires van buitenlandse bezoekers. De missionaris Luis Frois merkte in de zestiende eeuw al op dat de Japanners een veel armzaliger postuur hebben dan westerlingen en de Engelse dame Isabel Bird was meteen na haar aankomst in de Baai van Yokohama in 1878 getroffen door de 'magere, korte Japanners met kromme benen'.

4 Nadat men begon met het drinken van melk en het eten van vlees (de Japanse keizer Meiji proefde beide etenswaren voor het eerst in respectievelijk 1872 en 1873) kwam er bij de gemiddelde Japanner elk decennium ongeveer een centimeter bij. Na de Tweede Wereldoorlog begon er dank zij sterk veranderde eetgewoonten echt schot te komen in de groei.

Knellen

5 Gezien het Japanse talent om zich bliksemsnel aan veranderde omstandigheden aan te passen is het des te verwonderlijker dat de kleren en schoenen die confectiezaken en warenhuizen te koop aanbieden niet zijn meegegroeid. Ik kan nog altijd nergens een schoen van mijn maat in Japan vinden. Volgens een betrouwbare informante zijn er ook aardig wat van haar seksegenoten die gedwongen zijn om op schoenen van een maat te klein door het leven te gaan. Het knellen wordt in die gevallen weliswaar gecompenseerd door de wetenschap dat zij niet uit de toon vallen wanneer hun schoenen op een rij worden gezet bij de ingang van Japanse huizen en restaurants.

6 Lang uitgevallen Japanners die niet in de gelegenheid zijn om hun kostuums en overhemden bij de relatief goedkope kleermakers in Korea, Hongkong of Zuidoost-Azië te laten maken, zijn aangewezen op winkels waar extreem uitgevallen mensen zoals de gigantisch dikke Sumo-worstelaars hun aankopen doen. Het is erg moeilijk voor het lange Japanse meisje dat door de warenhuisbedienden naar de afdeling voor oudere dikke vrouwen wordt gestuurd om modieus gekleed te gaan. Zelfs in ondergoed heeft zij veel minder keuze dan haar tien jaar oudere zus, die gemiddeld drie centimeter korter is.

7 Toch durven de Japanse fabrikanten de potentieel lucratieve markt van grotere maten niet aan. En dat illustreert een merkwaardig aspect van de gemeenschap. Want hoewel Japanse bedrijven getoond hebben voor niemand in de wereld onder te doen wat betreft de commercialisering van een idee, zijn zij tegelijkertijd uiterst behoudend. Iedereen in de confectiesector wacht nog tot de ander de sprong waagt en demonstreert dat er winst valt te maken met het kleden van de langere Japanner.

De tekst is heel makkelijk samen te vatten. Daaruit blijkt dat de structuur van het artikel goed is. Het is niet moeilijk de belangrijkste uitspraken van de schrijver te onderstrepen. Daartoe zoeken we alinea voor alinea de hoofdzaken op. In het voorbeeld zijn dat de onderstreepte zinnen. Daarin staat de gedachtegang van de schrijver stap voor stap verwoord.
Wat direct opvalt, is dat de onderstrepingen zonder uitzondering aan het begin óf aan het eind van de alinea staan. Alleen alinea 6 en 7 wijken af: in alinea 6 wordt verder uitgewerkt 'dat de kleding niet is meegegroeid' met de Japanner; in alinea 7 zijn drie zinnen onderstreept, aan het begin én aan het eind van de alinea.
De samenvatting gaat als volgt:

Niet alleen de Japanse economie is sterk gegroeid sinds de oorlog. Ook de Japanners zelf zijn in de afgelopen decennia stukken langer geworden. Dank zij verbeterde voedingsgewoonten is vooral na de Tweede Wereldoorlog de lichaamsbouw van Japanse mannen en vrouwen veranderd. Dat ze langer zijn geworden, kan iedereen die er een poosje heeft gewoond, constateren. Gezien het Japanse talent om zich bliksemsnel aan veranderde omstandigheden aan te passen is het des te verwonderlijker dat de kleren en schoenen die confectiezaken en warenhuizen te koop aanbieden niet zijn meegegroeid. Iedereen in de confectiesector wacht tot een ander demonstreert dat er winst valt te maken met het kleden van de langere Japanner

Een nog kernachtiger samenvatting vormen de openingszinnen van de alinea's 1, 5 plus de slotzin van het artikel. Dat is dus de *hoofdlijn* van het verhaal:

> Niet alleen de Japanse economie is sterk gegroeid sinds de oorlog. Ook de Japanners zelf zijn in de afgelopen decennia stukken langer geworden. Gezien het Japanse talent om zich bliksemsnel aan veranderde omstandigheden aan te passen is het des te verwonderlijker dat de kleren en schoenen die confectiezaken en warenhuizen te koop aanbieden niet zijn meegegroeid. Iedereen in de confectiesector wacht nog tot de ander de sprong waagt en demonstreert dat er winst valt te maken met het kleden van de langere Japanner.

Iedereen kan voor zichzelf nagaan waarom bepaalde zinnen wel, andere zinnen niet zijn onderstreept, met andere woorden, waarom de ene zin meer 'zegt' over de kern van de tekst dan de andere.
Kijk nog eens naar de vijfde en zesde alinea:

> **5** <u>Gezien het Japanse talent om zich bliksemsnel aan veranderde omstandigheden aan te passen is het des te verwonderlijker dat de kleren en schoenen die confectiezaken en warenhuizen te koop aanbieden niet zijn meegegroeid</u>. Ik kan nog altijd nergens een schoen van mijn maat in Japan vinden. Volgens een betrouwbare informante zijn er ook aardig wat van haar seksegenoten die gedwongen zijn om op schoenen van een maat te kleine door het leven te gaan. Het knellen wordt in die gevallen weliswaar gecompenseerd door de wetenschap dat zij niet uit de toon vallen wanneer hun schoenen op een rij worden gezet bij de ingang van Japanse huizen en restaurants.
>
> **6** Lang uitgevallen Japanners die niet in de gelegenheid zijn om hun kostuums en overhemden bij de relatief goedkope kleermakers in Korea, Hongkong of Zuidoost-Azië te laten maken, zijn aangewezen op winkels waar extreem uitgevallen mensen zoals de gigantisch dikke Sumo-worstelaars hun aankopen doen. Het is erg moeilijk voor het lange Japanse meisje dat door de warenhuisbedienden naar de afdeling voor oudere dikke vrouwen wordt gestuurd om modieus gekleed te gaan. Zelfs in ondergoed heeft zij veel minder keuze dan haar tien jaar oudere zus, die gemiddeld drie centimeter korter is.

In de eerste zin van alinea 5 spreekt de schrijver zijn verwondering erover uit dat de confectie-industrie geen kleding levert, aangepast aan de veranderde maten van de Japanner. Dat de kleding niet is meegegroeid, illustreert hij met drie voorbeelden: zelf kan hij, als lange westerling, nog steeds geen grote schoenmaten vinden; Japanse mannen moeten ofwel hun kleding in het buitenland laten maken, ofwel de absurd grote kledij van de Sumo-worstelaars aantrekken. En Japanse vrouwen moeten kennelijk in te kleine kleren lopen, of in kleren die bestemd zijn voor 'oudere dikke vrouwen'.

De algemenere uitspraak in de eerste zin van alinea 5 wordt in voorbeelden en een anekdote uitgewerkt in de rest van alinea 5, en in alinea 6. Die afwisseling zie je in de hele tekst: algemene uitspraken en een uitwerking daarvan in voorbeelden, cijfers of anekdotes. Geen streep komt dus onder een zin als 'Andere buitenlanders in deze samengeperste massa waren meteen zichtbaar en konden met gemak over de Japanse hoofden heen met elkaar converseren.' (alinea 2)
Niet alle onderstreepte uitspraken zijn van eenzelfde orde. Drie passages (eerste zinnen alinea 1, eerste zin alinea 5, en de slotzin) dragen de hele tekst. De andere onderstreepte zinnen dragen een of enkele alinea's. Een zin als de openingszin van alinea 3, 'Het kan ook niet gemakkelijk aan de aandacht ontglippen dat Japanse dames aanzienlijk vollere figuren en langere zowel als rechtere benen hebben dan vroeger', geeft alleen aan waar het in de derde alinea om gaat. Deze zin is echter ondergeschikt aan de onderstreepte uitspraken in de openingsalinea.

1.3 Lijn in het verhaal

De tekst valt nu uiteen in belangrijke en minder belangrijke elementen. De uitspraken die het verhaal dragen, zijn in algemenere bewoordingen geformuleerd en nemen relatief weinig ruimte in. De ondersteuning van die algemene uitspraken, van aantallen centimeters, veranderde voedingsgewoonten tot leveranciers van grote broeken, is te vinden in voorbeelden en toelichtingen.

We introduceren nu twee termen. Zinnen die een algemene uitspraak bevatten, heten *generaliseringen*. De samenvattingen hiervóór bestaan dus louter uit generaliserende uitspraken. De rest van de tekst bevat onder meer voorbeelden, cijfers, toelichting en uitleg: die passages zijn geformuleerd in specifieke uitspraken of *specificeringen*.

generaliseringen
→ alg. bewoordingen
dragen de tekst.

Specificeringen
→ toelichting. uitleg

Opdrachten

1 In paragraaf 1.1 wordt een kort profiel geschetst van de 'gemiddelde lezer' van *NRC Handelsblad*. Je zou zo'n profiel ook zelf kunnen formuleren, na een krant of tijdschrift zorgvuldig gelezen te hebben. Daarbij kijk je niet alleen naar de redactionele pagina's, maar ook naar de advertenties: op wie zijn die gericht?
Zo zou iemand het volgende profiel van de *Viva*-lezeres kunnen geven:

> De lezeres van de *Viva* is vermoedelijk tussen twaalf en dertig jaar oud, legt geen *f* 7,50 neer voor een weekblad, wil iets lezen over mode, over nieuwe accessoires, wil weten 'of je HEM trouw moet blijven als hij ver weg is', op welke leeftijd je het beste een kind kunt krijgen, en hoe je je baas van het lijf houdt. Verder alle ins en outs over seks, maar ook carrièreplanning en 'stappen' in Brussel. De *Viva*-lezeres is uitdagend, sexy en modieus gekleed, heeft een leuke job, een fijne vriend en misschien wel een kindje. Ze slaat zich energiek door het dagelijks bestaan.

Maak zelf een profiel van de gemiddelde lezer van drie van de volgende bladen, in 100 tot 150 woorden: *Libelle, de Volkskrant, Nieuwe Revu, Psychologie, Webber, Privé, Money, Utrechts Nieuwsblad, Weekend, HP/De Tijd, Playboy, Oor, Algemeen Dagblad, Opzij, Kijk, De Telegraaf, Vrij Nederland, Elsevier, Trouw.*

2 **a** Onderstreep in de volgende tekst de zinnen die een algemene uitspraak bevatten. Geef aan welke algemene uitspraken de kern van het betoog vormen; daarna welke uitspraken de stappen in de gedachtegang weergeven.
b Maak een samenvatting van maximaal 100 woorden op grond van de onderstreepte uitspraken.

BRON:
Beatrijs Ritsema, *Over de braafheid van vrouwen en ander cultureel ongerief*. Prometheus, 1996

Ongelijkwaardige passies

Behalve vaders en zonen is er geen klassiekere relatie denkbaar dan die van de professor en zijn studente. Het thema inspireert tot literatuur, vanaf de brieven van Abélard en Heloïse tot en met De wetten van Connie Palmen. Het is een ijzersterk onderwerp, niet alleen omdat het zoveel dynamiek met zich meebrengt, maar vooral ook omdat het in de wer-

kelijkheid zoveel voorkomt. Wat maakt verhoudingen tussen leermeesters en jonge meisjes aantrekkelijker om over te schrijven dan, laten we zeggen, affaires van directeurs en secretaresses of dokters en verpleegsters? Dat heeft met vloeiendheid van grenzen te maken: een professor kan vrij makkelijk in de sociale wereld van een studente doordringen (en andersom), maar een chirurg zal niet snel gaan rondhangen bij de tennisclub van zijn geliefde verpleegster (en andersom ook niet). Door deze geringe manoeuvreerruimte blijven de affaires van dokters en zakenlieden met hun ondergeschikten veroordeeld tot de pulpliteratuur, waarin het alleen draait om: krijgen ze mekaar wel of niet.

Dan gaat het er onder professoren en studentes een stuk interessanter aan toe, niet alleen in fictie, maar ook in de werkelijkheid. Van flirterige gebbetjes tot beslissende wendingen in het leven is alles mogelijk: geheim of juist openlijk, intellectueel-platonische verhoudingen met een vleugje verlangen voor de sjeuïgheid, seksuele monomanie, overspel op echtbrekersniveau, echte liefde of instrumentele verleiding. Elke onderwijsinstelling, waarvan de leerlingen niet meer gebukt gaan onder de last van minderjarigheid is een speeltuin van de liefde en de universiteit is de grootste speeltuin van allemaal.

Niet iedereen heeft hier waardering voor, getuige bijvoorbeeld het sinds enige tijd aan de Harvard universiteit geldende verbod op relaties tussen docenten en studenten. Dit betekent geen cafébezoek, althans niet getweeën, geen huisbezoek, laat staan alles wat er zich nog meer kan voordoen. De bedoeling van deze regels is de studentes (want om hen gaat het, al geldt het verbod ook homoseksuele verhoudingen tussen staf en studenten) te beschermen tegen ongewenste intimiteiten van machthebbers. Het cliché van de oude bok en het groene blaadje krijgt op die manier monsterachtige proporties: 'Als ik niet met je naar bed mag, laat ik je zakken voor je tentamen', aldus de professor tegen zijn studente. Deze categorie van onrecht wordt bezworen door de nieuwe verbodsbepalingen, maar tegelijkertijd wordt de weg geëffend voor een verwante vorm van chantage. Studente tegen professor: 'Als u mij geen hoger cijfer geeft, vertel ik de autoriteiten dat u mij probeerde te zoenen.'

Dit laatste voorbeeld is misschien wat extreem in de zin van dat zoiets niet zo snel zal voorkomen, maar dat geldt ook

voor de professor die de studente in de tang neemt. Hoe ongelijkwaardig zulke relaties er ook uit mogen zien, ze zijn bijna altijd vrijwillig. Het is verleidelijk om het meisje te projecteren in de rol van weerloos slachtoffer, dat haar jeugd en onschuld vergooit aan een op seks beluste, pathetische ouwe man die in het tumult van zijn midlife crisis zijn handen niet kan thuishouden. Zo'n visie dringt zich althans gauw op aan bijvoorbeeld de handenwringende ouders van het meisje. Maar zo eenvoudig zijn de machtsverhoudingen niet verdeeld. Dit is nu net het verschil tussen een manager die een stiekeme verhouding begint met een secretaresse en een professor die het aanlegt met een studente. In het eerste geval worden seks, liefde en bontjassen uitgewisseld, in het tweede geval seks, liefde en wetenschap. Een secretaresse met een paar dure juwelen blijft secretaresse, maar een studente met meer kennis kan professor worden.

Dat studentes zich vaak aangetrokken voelen tot hun docenten past in de lijn dat vrouwen van hun partners meer autoriteit en status (en lengte en leeftijd) verwachten dan zij zelf bezitten. Dit is een ervaringsfeit, maar het wil niet zeggen dat vrouwen uit zijn op een ondergeschikte positie. Ze willen wel degelijk gelijkwaardigheid – op den duur, nadat ze er flink wat werk in gestoken hebben.

Het is me vaak opgevallen hoeveel moeite meisjes (vooral studentes) er voor doen om een beetje beslagen ten ijs te komen tegenover degene met wie ze een verhouding hebben, of willen hebben. Voorbeeld: Anja is verliefd op Bob die van country & western houdt en op een motorfiets rijdt. Binnen de kortste keren kent Anja alle ins en outs van de countrymuziek en gaat ze op voor haar motor-rijbewijs. Elly weet niet precies waar ze haar scriptie over zal schrijven. Dan komt ze op een feestje professor Henk tegen die haar begeestert met zijn warme blik en zijn kikker-onderzoek. Vijf jaar later is Elly zowel afgestudeerd als gepromoveerd op kikkers en hoort ze tot de internationale toptien van kikkerkundigen. Allemaal uit liefde voor Henk, wat niet wil zeggen dat ze er intussen zelf geen plezier in heeft gekregen. Bij veel vrouwen ligt een persoonlijke betrokkenheid aan de wortel van hun latere bezigheden of deskundigheid. Zelf heb ik vroeger vanwege een vluchtige passie een jaar lang teksten van Marx en Lenin doorgenomen. Elke zondagavond vanaf acht uur discussiebijeenkomsten. Het informele gedeelte begon om half twaalf.

De liefde kwam nooit van de grond, maar dat leek me geen correct argument om met de scholing op te houden. Nog erger dan toegeven dat je er om de verkeerde reden mee begonnen bent. Hoe dan ook, er zijn kwalijker tijdpasseringen denkbaar dan het analyseren van marxistische teksten, en het is altijd handig om er iets van af te weten.
Jonge vrouwen doen dat soort dingen: de hele Russische bibliotheek van Van Oorschot doorlezen omdat het object van hun liefde *De gebroeders Karamazov* zo'n mooi boek vindt, een racefiets kopen en er ook echt mee fietsen omdat hun vriendje dat ook doet. Andersom komt dat veel minder voor. Je hoort zelden van jongens dat ze ineens alles van muziek willen weten, omdat hun vriendinnetje zo goed piano speelt. Vrouwen annexeren schaamteloos in naam van de liefde en identificeren zich ruimhartig met de ander. Mannen vinden dat vleiend en laten zich de bewondering gewillig aanleunen, maar ze voorzien niet dat leerlingen vaak boven hun leermeesters uitgroeien. De jonge studente, met liefde en zorg opgekweekt, kan het dan ineens geheel op eigen kracht. De professor, intussen echt oud geworden, blijft eenzaam achter. Wie jeugd als tegenspeler heeft, verliest uiteindelijk.

3 a Lees het artikel 'Analphabeet is uitgestotene', dat werd gepubliceerd in een huis-aan-huisblad.
b Onderstreep in iedere alinea de zin(nen) die de hoofdlijn van het artikel weergeven.
c Maak een korte samenvatting.
d Geef aan hoe deze tekst verbeterd kan worden.
e Herschrijf het artikel.

Utrechtse stichting De Palm strijdt al zeven jaar tegen analfabetisme

'Analphabeet is uitgestotene'

Een half miljoen volwassen Nederlanders kan niet lezen en schrijven. Als je dit voor het eerst hoort uit de mond van mensen die het weten kunnen, wil je het nauwelijks geloven. Maar het is een harde werkelijkheid, ze vormen een enclave in een intellectueel dorado, zo mag je Nederland gerust noemen.

1 Een half miljoen analfabeten... daar moet toch iets aan te doen zijn. Het is daarom goed, dat er nu ook op landelijk gebied iets te gebeuren staat. Zo komt de *Educatieve Omroep RVU* op dinsdag 9 september van 17.00-17.30 uur met een tv-uitzending, waarin ook het analfabetisme benaderd wordt.

2 Maar er gebeurt meer, vooral in Utrecht en de regio. Op woensdag 10 september staan de deuren van het voormalige schoolgebouw aan de Kievitstraat 6 tussen 9.00 en 13.00 wijdopen voor de talrij-

ke mensen uit onze contreien, die nu wel eens af willen van het merkteken, dat ze niet kunnen lezen en schrijven.

3 Wie luistert naar ANJA ROLF en MARYSIA BOCHAREWICZ, twee van de begeleidsters voor de cursus lezen en schrijven, en wie spreekt met deelnemers aan deze cursus, komt onder de indruk van wat de analfabeten allemaal moeten doormaken. Eén van de deelnemers zei het me keihard: *Als analfabeet in de zogenaamde geletterde wereld ben je een gehandicapte, je bent een uitgestotene met een hoofd vol schaamte en angst.*

4 De informatiebijeenkomst op 10 september is dan ook gericht op het wegnemen van drempelvrees en andere angsten, die het leven van de analfabeten tot een hel maken.

DE PALM

5 Die informatieochtend wil bekendheid geven aan het bestaan van de *Stichting Lees- en Schrijfgroep 'De Palm'*, die al zeven jaar bezig is met de strijd tegen analfabetisme. De naam *De Palm* is ontleend aan de Palmstraat, waar de stichting vroeger gehuisvest was. Zij doet dit werk door middel van uitstekend voorbereide en praktisch samengestelde cursussen, die de deelnemers geen cent kosten.

OORLOG

6 Dat Nederland om en nabij een half miljoen inwoners telt, die lezen noch schrijven kunnen, heeft allerlei oorzaken. Ik luister naar Jan, die het om begrijpelijke redenen niet leuk vindt, als zijn familienaam en foto in de krant komen: 'Ik was in de oorlog leerplichtig, maar van schoolgaan kwam niets terecht. Toen de oorlog voorbij was, kwam het niet in het hoofd van mijn ouders om mijn naar school te sturen. Ik heb toen nauwelijks nagedacht over de noodzaak lezen en schrijven te leren, want ik werd metselaar en daarvoor heb je alleen maar stenen nodig, vond ik. Pas later heb ik beseft in welke ellendige situaties je terechtkomt, als je niet kunt lezen en schrijven. Toen ik op het gemeentehuis de geboorte van mijn eerste kind moest aangeven, heb ik allebei mijn handen zwaar in verband gezwachteld, zodat het de ambtenaar duidelijk was, dat ik geen handtekening kon zetten. Dat is één voorbeeld. Ik heb nog een ander voorbeeld. Ik kon goed voetballen en daarom gaf ik me bij *Elinkwijk* op voor het betaalde voetbal. Ik kon PIET KRAAK en JAN VONK een aardig partijtje voordoen, maar toen ze met een formulier kwamen aanzetten om in te vullen en te ondertekenen, ben ik hard teruggelopen naar mijn oude club *RUC*.'

ONGELUK

7 Het verhaal van Jan kent vele varianten. RONALD DAMMING ('Ik vind het niks erg, als mijn naam en mijn foto in de krant komen') was na een ongeluk, dat hem overkwam, ineens analfabeet geworden. Hij ontdekte dit manco in het maatschappelijk verkeer na een periode van revalidatie en begon aan de cursus lezen en schrijven. Ik heb tijdens de lessen in de school aan de Kievitstraat met oog en oor kunnen constateren, dat Ronald zijn lees- en schrijfvaardigheid al aardig aan het heroveren is.

Er zijn nog veel meer oorzaken, zoals langdurige ziekte, niet aangepast onderwijs, waardoor de moed in de schoenen zonk om door te zetten, het thuishouden van kinderen door de ouders, het door de mazen van de leerplichtwet heenglippen, natuurlijk ook de invloed van het gezinsmilieu, enz.

8 'Wat de oorzaak ook moge zijn', accentueren cursusbegeleidsters Anja en Marysia, 'als ze niet kunnen lezen en schrijven, voelen ze zich helemaal buitengesloten. Denk alleen maar eens aan het invullen van formulieren, het zetten van een handtekening en andere formaliteiten. En onderschat de ellende van de omgang met kinderen niet.

9 We hebben deelnemers van 20 tot tegen de 70 jaar. Vraag niet wat deze mensen allemaal hebben moeten incasseren. Het is daarom goed, dat we met die cursussen begonnen zijn. We werkten met kleine groepen van zes tot acht personen en twee begeleid(st)ers. De eerste opgave is het wegwerken van de drempelvrees. Voordat ze bij ons komen, denken ze, dat zij de enigen zijn, die niet kunnen lezen en schrijven. Maar als ze eenmaal in een kleine groep zijn opgenomen, ervaren ze, dat ze niet de enigen zijn en zie je het zelfvertrouwen langzaam opkomen. Juist dat

praten van de deelnemers onderling helpt ze de brug over, daarom geven we geen privé-lessen. Het is precies wat Jan zegt, dat daarna de blijdschap komt, ze leren weer mee te doen.
Wij gaan als begeleidsters uit van de ervaringen, levensbehoeften en taal van de deelnemers. Het lezen en schrijven gaat over onderwerpen en thema's, die voor de deelnemers belangrijk zijn. Naast praktische oefeningen wordt er met elkaar gepraat en daardoor stimuleren de deelnemers elkaar om over hun minderwaardigheidsgevoelens heen te komen.

10 Wij raden mensen, die niet kunnen lezen en schrijven, aan woensdag 10 september naar onze informatiebijeenkomst te gaan. We zijn van 9.00-13.00 uur in het gebouw Kievitstraat 6. Wie vooraf inlichtingen wil hebben, kan ons bellen onder nr. 730738.'

11 'Omdat volwassenen anders leren dan kinderen, ligt de duur van de cursus niet vast. De deelnemers moeten de mogelijkheid hebben in hun eigen tempo en op hun eigen manier te leren. Ze blijven in de groep, totdat ze zelf te kennen geven voldoende geleerd te hebben om verder te kunnen. Sommigen stappen na onze cursus over op de Open School of beroepscursussen. Onze cursussen zijn bestemd voor Nederlandstalige volwassenen, die niet of niet goed kunnen lezen en schrijven. Daarnaast is er voor mensen, die veel moeite hebben met rekenen, een aparte rekengroep.

12 Nog even een paar praktische mededelingen. We hebben groepen, die één keer per week les hebben, en groepen die twee keer per week les hebben, en groepen die twee keer per week bijeenkomen. Er zijn ochtend- en avondgroepen. Alle cursussen worden gegeven aan de Kievitstraat 6. Er is kinderopvang.

13 Men kan zich het hele jaar door opgeven. Wanneer iemand zich wil aanmelden, wordt een kennismakingsgesprek gehouden met één van de coördinatrices. We werken met veertien begeleid(st)ers, die allemaal ervaring hebben in het werken met volwassenen. Voor aanmelding en verdere informatie zijn wij bereikbaar op maandag, dinsdag en woensdag, de hele dag en avond, en donderdag overdag. Het telefoonnummer is 030-730738.'

4 Schrijf een artikel voor de opiniepagina van een dagblad of een ingezonden brief naar aanleiding van een actuele gebeurtenis of een discussie in de media. Kies een standpunt dat je ook werkelijk zou willen – en kunnen – verdedigen. Omvang: 600 woorden.

Hoofdstuk 2

Basisprincipes van het schrijven

Schrijvers doen uitspraken over de werkelijkheid. Zij onthullen bijvoorbeeld een nieuwsfeit, leggen uit wat atoomsplitsing is, beschrijven de westkust van Hawaï, waarschuwen tegen het eten van pindakaas of stellen dat het Europese Parlement een onzinnige instelling is. Zelfs teksten die iets aan de werkelijkheid toevoegen, zoals romans, of een nieuw recept voor chocoladetaart, beschrijven de werkelijkheid: fictie is alleen te begrijpen als de lezer het verhaal kan inpassen in zijn kennis van de 'echte' wereld; een recept is opgeschreven door iemand die het resultaat van zijn aanwijzingen minstens één keer voor zich heeft gezien.

Omdat er altijd meer werkelijkheid is dan één mens kan beschrijven en geen twee mensen het eens zijn over wat 'de feiten' zijn, is schrijven altijd een vorm van *specificeren*. Uit alle met elkaar samenhangende verschijnselen kiest een schrijver één, beperkt en geïsoleerd onderwerp, waarover hij in een artikel iets zinnigs kan vertellen, bijvoorbeeld 'actieve euthanasie bij patiënten die langdurig in coma liggen'.

Tegelijk is schrijven ook altijd een vorm van *generaliseren*. Feiten krijgen pas betekenis als er een zinvol verband tussen te ontdekken valt: details hebben alleen een functie als zij een groter geheel verhelderen, en argumenten zouden in de lucht hangen als de schrijver niet duidelijk maakt welk standpunt hij verdedigt. Algemene uitspraken, of generaliseringen, geven zin aan de specifieke onderdelen van een tekst.

Zelfs teksten die één concreet object tot onderwerp hebben, zoals een handleiding voor een wasmachine, moeten algemene uitspraken bevatten, bijvoorbeeld: 'Deze voorlader kent acht programma's'. Zo'n handleiding is immers geen verzameling beschrijvingen van afzonderlijke onderdelen als kranen, slang en motor, of van handelingen als wasgoed selecteren en zeep in een bakje doen. Al die beschrijvingen voeren naar één doel, in dit geval de gebruiker informeren over de werking van zijn wasmachine.

In de voorbeeldtekst over de langer wordende Japanners (hoofdstuk 1) zagen we dat de lezer een tekst beter kan begrijpen, als de schrijver zijn generaliseringen en specificeringen herkenbaar presenteert. Wat voor de lezer geldt, geldt in zekere zin ook voor de schrijver. Hij krijgt pas greep op de inhoud van de te schrijven tekst, als zijn gedachtegang in een aantal samenhangende generaliseringen is te verwoorden. Deze vormen de

hoofdlijnen, de samenvatting, van de tekst die hij zal schrijven. Die generaliseringen krijgen echter pas inhoud voor de lezer, als ze door voldoende specificering worden ondersteund. De schrijver die 'legalisering van actieve euthanasie bij patiënten die langdurig in coma liggen' wil bepleiten, zal argumenten en wellicht ook voorbeelden van dergelijke comapatiënten moeten aandragen.

2.1 Wat is generaliseren?

Tot nu toe gebruikten we de term *generalisering* in de betekenis van 'algemenere gedachte' of 'algemene uitspraak'. Maar wanneer noemen we een gedachte of uitspraak 'algemeen'? Voordat we ingaan op de vraag hoe de schrijver in de praktijk te werk gaat, verduidelijken we eerst wat we onder generaliseren en specificeren verstaan.
In het dagelijks gebruik heeft de term *generaliseren* vaak een speciale, meestal negatieve betekenis. De volgende anekdote illustreert dat.

> Stel je voor dat vrienden een fietstocht door Italië hebben gemaakt. Ze vertellen dat ze éénmaal ongelukkig in de berm zijn terechtgekomen, doordat een automobilist hen sneed. Een paar dagen later werden ze wederom het slachtoffer van een weinig oplettende automobilist: nu had de één een verbogen achterwiel, de andere een paar flinke schrammen en ook nog een gekneusde pols. Dat deed hen besluiten de vakantie voortijdig te beëindigen. Op het feestje waar jij ze ontmoet, kunnen ze maar één ding vaststellen: 'Alle Italiaanse automobilisten zijn een gevaar op de weg!'
> Twee andere vrienden echter hebben die ervaring niet. Ze herinneren zich dat ze als fietsers altijd ruim baan kregen, bovendien een paar maal fijn geholpen zijn toen ze met pech stonden. Wat zeggen ze dus? Alle Italiaanse automobilisten zijn ware vrienden van fietsers!'

Het commentaar op die twee uitspraken zal wellicht luiden: 'Jullie moeten niet zo generaliseren! Je hebt nu eenmaal goede, middelmatige en slechte automobilisten, en dat zal ook wel voor Italianen gelden. Bovendien, als je twee goede of slechte automobilisten tegenkomt, kun je nog niet stellen dat ze allemaal goed of slecht zijn; de kwalificatie geldt alleen voor die twee.' Generaliseren betekent in dit voorbeeld zoiets als over één kam scheren: je doet één uitspraak over alle leden van een groep. Terecht kan iemand je dan verwijten dat je te snel conclusies trekt.

Nog een paar voorbeelden:

- Alle psychiaters hebben zelf ook een tik van de molen.
- Leraren zijn sadistische machtswellustelingen.
- Politici zijn per definitie onbetrouwbaar schoelje.
- Nederlandse voetballers zijn te veel in de watten gelegd.
- De commerciële televisie produceert rommel.

Als de schrijver deze uitspraken wil laten gelden voor respectievelijk álle psychiaters, álle leraren, álle politici, álle Nederlandse voetballers en álle commerciële tv-programma's, dan zijn het alle vijf *categorische uitspraken*. Wie zo'n uitspraak doet, weet meestal wel dat deze strikt genomen niet staande te houden is; dergelijke uitspraken zijn immers niet of nauwelijks te beargumenteren, niemand is in staat ze van genoeg specificering te voorzien. De uitspraken zijn onhoudbaar, omdat er altijd wel een leraar, politicus of voetballer te vinden is voor wie de generalisering niet geldt.
Naar de vorm is zo'n categorische uitspraak een *bewering* (een uitspraak die waar of onwaar kan zijn), maar zij is bijna altijd bedoeld als *mening* (een uitspraak waarmee je het eens of oneens kunt zijn). Een schrijver zal de mening 'Nederlandse voetballers hebben, vergeleken met die van tien jaar geleden, een makkelijk leventje' wel aannemelijk maken met voorbeelden. Doet iemand een bewering, dan zijn enkele voorbeelden meestal niet voldoende om de uitspraak te onderbouwen. Als iemand in een artikel over de oorzaken van tandbederf beweert 'Het consumeren van kauwgom voorkomt tandbederf', dan mag verwacht worden dat hij zijn bewering ondersteunt met cijfers uit een betrouwbaar onderzoek. Op die manier voorziet hij een generalisering van specificeringen.
Staat in de gebruiksaanwijzing van een videorecorder de zin 'De afstandsbediening van dit apparaat is voorzien van achttien druktoetsen', dan is dat naar de vorm een bewering. Maar niemand zal die uitspraak in twijfel trekken. Wel wil de lezer graag weten waartoe die achttien toetsen dienen. De specificeringen bij deze algemene uitspraak hebben tot doel de gebruiker verder te informeren, de schrijver zal van elke toets de functie en de bediening beschrijven. Zo voorziet ook hij een generalisering van passende specificeringen.

Uit voorgaande voorbeelden blijkt dat er twee typen generaliseringen bestaan: een generalisering waarin een bewering wordt gedaan, of een mening wordt geuit, noemen we *betogend*; een generalisering die informatie geeft of aankondigt, noemen we *informerend*. Informerende en betogende uitspraken kunnen naast elkaar in één tekst voorkomen. Sommige teksten zijn overwegend betogend, andere informerend. Een tekst waarin beschreven wordt hoe iets werkt, eruitziet of tot stand is gekomen, of waar-

in verslag wordt gedaan van gebeurtenissen, is informerend. Voorbeelden zijn een krantenbericht, een handleiding of een historisch overzicht.
In een betogende tekst uit de schrijver een mening over een onderwerp of beweert hij iets dat om nadere bewijsvoering vraagt. Voor hem is het niet voldoende dat de lezer de inhoud begrijpt, zijn doel is pas bereikt als de lezer overtuigd is van de juistheid van zijn bewering of de redelijkheid van zijn mening. Voorbeelden van betogende teksten zijn: het commentaar, de ingezonden brief of de recensie.

2.2 Het belang van preciseren

Om te kunnen beoordelen of een schrijver zijn uitspraken voldoende ondersteunt met specificeringen, en met het juiste soort specificering, moet zijn doel duidelijk te herkennen zijn. Wil hij informeren, of overtuigen?

Vergelijk nu eens de volgende twee zinnen:

1 *a* De criminaliteit in oudere stadswijken neemt onaanvaardbare proporties aan.
1 *b* Van iedere vijf inwoners werd er dit jaar één beroofd.

De eerste zin is van algemener strekking dan de tweede. De uitspraak 'neemt onaanvaardbare proporties aan' is een mening, die pas op haar aannemelijkheid beoordeeld kan worden als er enige toelichting bij staat. Want wat is onaanvaardbaar, als de lezer niet weet om hoeveel gevallen van criminaliteit het gaat? De tweede zin geeft die specifieke informatie. We weten nu dat de schrijver het gegeven 'één op de vijf inwoners is beroofd' onaanvaardbaar vindt, maar dat wil nog niet zeggen dat de lezer die mening zal delen. Misschien legt hij de grens bij één op de drie inwoners, of wil hij weten hoeveel mensen in de jaren ervoor beroofd werden. De schrijver maakt zo echter wel duidelijk hoe hij aan zijn oordeel komt, en dat is ook de belangrijkste functie van die specifieke informatie.
Zou de schrijver het echter laten bij specificatie 1*b*, dan zou de lezer met vragen blijven zitten. Normaal gesproken moet de context de lezer antwoord verschaffen op eventuele vragen naar verdere specificering of verduidelijking. Maar bezien we de uitspraak geïsoleerd, dan kunnen we vaststellen dat zij weinig nauwkeurig is. Zo is de term 'criminaliteit' in deze zin te vaag: wat bedoelt de schrijver met criminaliteit, als het vervolgens blijkt te gaan over berovingen? Criminaliteit omvat een grote verscheidenheid aan misdaden; de vraag is dus of de schrijver niet beter meteen van 'berovingen' had kunnen spreken. Daarmee had hij criminaliteit *gepreciseerd.* Of was het hem erom te doen op grond van één cijfer over berovingen een

suggestieve uitspraak te doen over criminaliteit in het algemeen? Ook 'de oudere stadswijken' behoeft precisering: als we al weten om welke stad of steden het gaat, dan weten we nog niet of bijvoorbeeld de wijken in het centrum bedoeld zijn, of negentiende-eeuwse wijken in andere delen van de stad. Zoals we gezien hebben, weten we door de specificering niets méér. De generalisering had dus op twee plaatsen gepreciseerd moeten worden.

Dat een generalisering een algemene uitspraak bevat, wil dus nog niet zeggen dat een schrijver zich vaagheden kan veroorloven.

Zoals we zagen, kan een generalisering zowel een betogende als een informerende strekking hebben. In 1*a* was sprake van een betogende generalisering, in de vorm van een mening. Hieronder geven we een voorbeeld van een informerende generalisering, in de vorm van een samenvattende formulering.

2 *a* De rechercheur had, ten slotte, drie redenen om de man te arresteren.

2 *b* Ten eerste had hij geen alibi, ten tweede was hij in het bezit van een moordwapen en ook sprak hij zichzelf tegen.

In dit voorbeeld is geen sprake van een mening, of het moest zijn dat het aantal redenen ter discussie staat. Aannemelijker is dat 2*a* een feit weergeeft; het is een korte, samenvattende mededeling. Zin 2*b* werkt de 'drie redenen' verder uit, geeft een specificering van 2*a*. Ook hier geldt dat de generalisering meer vragen opwerpt dan die ene specificering kan beantwoorden. Maar een zin als 2*a* moet binnen een context, waarin duidelijk is om welke personen en welke moordzaak het gaat, begrijpelijk zijn.

2.3 Holle frasen en overdreven nuancering

Bij de behandeling van de voorbeelden 1*a* en 2*a* wezen we erop dat de context waarin een uitspraak wordt gedaan, antwoord kan geven op vragen van de lezer. Het komt echter maar al te vaak voor dat de schrijver zijn generaliseringen zo vaag of ruim heeft geformuleerd dat de context onmogelijk uitsluitsel kan geven.

Dikwijls kiest een onervaren schrijver, in een poging een algemene en kernachtige uitspraak te formuleren, te grote woorden. Dat levert zinnen op die bij nadere lezing holle frasen blijken te zijn. Een historicus over popmuziek:

> 3 De jaren zestig waren een schouwplaats voor de even interessante als tragische confrontatie tussen jeugdcultuur en industrie.

Voordat specificering van de uitspraak 'waren... industrie' mogelijk is, moet eerst de nodige precisering worden aangebracht. Een woord als 'jeugdcultuur' roept niet meer op dan 'alles wat met de jeugd te maken heeft', of 'wat de jeugd doet'. En 'de industrie'dient ook gepreciseerd te worden. Welke industrie? Een woord als 'confrontatie' roept veel associaties op, maar waar staat het hier voor? En als we dat niet weten, kan de vergelijking 'even interessant als tragisch' dan nog wel iets betekenen? Bedoelt de schrijver met de jaren zestig wel precies tien jaar? Wat is een 'schouwplaats'? Een dermate grote opeenstapeling van vaagheden valt niet te onderbouwen.

Ook het tegendeel komt voor: de hoogste nauwkeurigheid nastreven door veel nuancering aan te brengen. Meestal is het effect averechts: vaagheid.

> 4 Vrij veel automobilisten zijn een groot gevaar op de weg en hebben de neiging de snelheidslimiet te negeren.

Met deze zin probeert de schrijver wellicht een categorische uitspraak te vermijden. Maar wat is 'vrij veel', wat is 'een groot gevaar' en wanneer is sprake van een 'neiging'? Bovendien: welk verband legt het woordje 'en'? Nuanceert de schrijver hier zijn uitspraak, of houdt hij juist een slag om de arm? Weet hij precies om hoeveel overtredingen het gaat, dan kan hij dat beter direct vermelden. Zo zadelt hij de lezer niet met allerlei hinderlijke vragen op.

Samenvattend: de term *generalisering* is van toepassing op een uitspraak die betrekking heeft op een verzameling van personen, zaken, verschijnselen of hoedanigheden. Zo'n uitspraak kan een *betogend* karakter hebben – zij heeft dan de vorm van een bewering of een mening, maar kan ook *informerend* zijn – de uitspraak vat dan de informatie samen of kondigt informatie aan.

Specificeringen leveren de benodigde uitleg, toelichting, of, bij een betogende generalisering, onderbouwing.

Een goede tekst bevat beide elementen: de generaliseringen bepalen de lijn van een tekst, zij geven de gedachtegang weer en vormen zo het 'geraamte', de specificeringen zijn het 'vlees'.

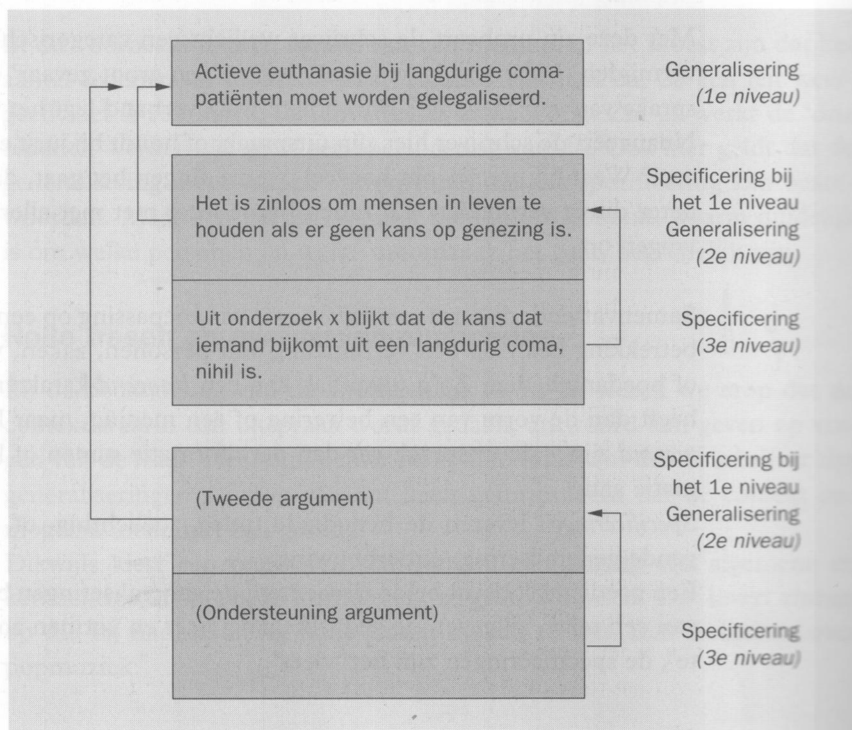
2.4 Drie niveaus in de tekst

In ieder artikel kun je minstens drie niveaus onderscheiden, van algemeen naar specifiek. Uitspraken die de kern weergeven, vormen het meest algemene, *eerste niveau*. Uitspraken die de hoofdlijnen weergeven, vormen een *tweede niveau*. Voorbeelden, cijfers, toelichting en uitleg vormen het meest specifieke, het *derde niveau*. In de voorbeeldtekst over de langere Japanners waren dat de niet-onderstreepte zinnen.

Het volgende voorbeeld laat zien hoe de drie niveaus een rol spelen bij het schrijven.

Stel, je schrijft over 'actieve euthanasie bij langdurige comapatiënten'. Je bent van mening dat deze vorm van euthanasie moet worden gelegaliseerd. Dit standpunt is de meest algemene generalisering in het betoog (*1e niveau*). Nu moeten er argumenten voor dit standpunt volgen. Zoals: 'Het is zinloos om mensen in leven te houden als er geen enkele kans op genezing is' (*2e niveau*). Deze generalisering is specifieker dan de vorige, maar vraagt op haar beurt weer om onderbouwing met harde gegevens waaruit blijkt dat de kans dat iemand na enkele jaren 'bijkomt' uit een coma, vrijwel nihil is (*3e niveau*).

In een schema ziet de afwisseling van generaliserende en specificerende uitspraken er als volgt uit:

Deze trapsgewijze opbouw van een betoog komt overeen met de manier waarop mensen denken en praten. Een voorbeeld.

In een gezelschap van hondenhaters en hondenliefhebbers is het gesprek weer eens bij het gemeenschappelijke 'onderwerp' aangeland. Iemand roept uit: 'Ik vind dat het verboden moeten worden om een hond te hebben als je in de stad woont!' (*1e niveau*). Er volgt een luid protest: 'Wat een onzin, hoe haal je het in je hoofd, zeker omdat jij niet van honden houdt!'

De spreker is nu gedwongen om argumenten aan te voeren. 'Als je een hond in een te kleine ruimte opsluit, wordt hij agressief. Dat is levensgevaarlijk voor mensen op straat', beweert hij (*2e niveau*). Zijn tegenstanders vinden 'levensgevaarlijk' schromelijk overdreven, dus de hondenhater komt nu met sterke verhalen: ooit trapte hij in een overvol café een hond op z'n staart, het beest hapte toe en veroorzaakte een beenwond die na twee maanden nog niet geheeld was. Goed, hij had het overleefd, maar het dochtertje van een kennis van een kennis overleed aan haar verwondingen, nadat zij een goeiig uitziende bouvier had geaaid (*3e niveau*).

Niet bestand tegen zulk bloederig bewijsmateriaal, gooit de hondenliefhebber het over een andere boeg: 'Mensen zijn toch vrij om te doen en te laten wat ze willen; ze zijn toch zelf verantwoordelijk?' Daarmee heeft hij en nieuw onderwerp aangesneden (*1e niveau*). Iemand brengt daar tegenin dat vrijheid ophoudt als je die van anderen in gevaar brengt (tegenwerping op hetzelfde, 1e niveau). 'Je gaat toch ook niet zomaar tegen het verkeer inrijden?' (*2e niveau*). De hondenhater valt hem gretig bij: 'Ja, moet je je voorstellen wat je binnen één uur voor brokken maakt! (*3e niveau*) Zie je wel, ik zei het al, je mag best regels stellen!' (*1e niveau*). Enzovoort. Maar het kan ook gebeuren dat de hondenhater, enigszins onder de indruk van de felle reacties op zijn mening, inziet dat zijn oplossing wel erg rigide is, en iets inbindt: 'Nou ja, in ieder geval moet je honden in de stad aan de lijn houden.'

De spreker in dit voorbeeld kan, als zijn grief hem erg hoog zit, besluiten zijn mening openbaar te maken: hij schrijft een artikel voor de opiniepagina van het plaatselijk dagblad. Daarin verwoordt hij zijn standpunt en gebruikt hij opnieuw het argument dat agressieve stadshonden gevaarlijk zijn. Maar hij voegt daar nog meer argumenten aan toe. Honden vervuilen de stad verschrikkelijk: je kunt nergens meer lopen zonder over een drol uit te glijden en de stadsparken zijn vergeven van de stank. Bovendien veroorzaken honden geluidsoverlast, bijvoorbeeld wanneer iemand zijn hond een weekend alleen laat en het beest de buren onophoudelijk treitert met zijn gejank en geblaf. De argumenten van de tegenstanders kent de schrijver nu inmiddels uit ervaring; hij zal er in zijn betoog onopvallend op inspelen. Zijn conclusie is dat ook hij natuurlijk wel weet dat je mensen vrij moet laten in hun liefhebberijen, maar dat maatregelen om gevaar en overlast te beperken toch nodig zijn. Zo zou hij graag zien dat de gemeen-

te hondenbezitters verplicht om hun beestje aan de lijn te houden en om zelf de drollen van de straat te verwijderen. Ook bepleit hij strengere bekeuringen voor geluidsoverlast.

Hierna staat zijn betoog weergegeven in een schema. Alle argumenten hebben betrekking op één stelling: *Honden in de stad veroorzaken ontoelaatbare overlast.* Deze overkoepelende generalisering noemen we de *basisuitspraak* van het artikel. Ze vermeldt het *centrale onderwerp,* honden in de stad, en doet tegelijk een *centrale uitspraak* over dat onderwerp: ze veroorzaken overlast.
De alinea's 2, 3 en 4 behandelen elk een vorm van ontoelaatbare overlast, en zijn argumenten bij de stelling. De alinea's zijn op zichzelf ook weer gebaseerd op één generalisering, de term hiervoor is *topos.* Alle ondersteunende, specificerende, uitspraken in de alinea hebben betrekking op die topos, bijvoorbeeld in alinea 4: een sterk verhaal over hondenbeten.

Alinea	Niveau	Formuleringen/Gedachtestappen	Generalisering/ Specificering	Termen
1	1e niveau	(Inleidende tekst) Honden in de stad veroorzaken ontoelaatbare overlast	Generalisering	Basis-uitspraak
2	2e niveau	*Argument 1*: Honden maken hinderlijk veel lawaai	Specificering/ Generalisering	Topos
	3e niveau	*Ondersteuning*: Voorbeelden van honden die niet alleen gelaten kunnen worden	Specificering	
3	2e niveau	Argument 2: De stad vervuilt ernstig door al die hondendrollen	Specificering/ Generalisering	Topos
	3e niveau	*Ondersteuning*: 'vieze' anekdotes	Specificering	
4	2e niveau	*Argument 3*: Honden die te weinig ruimte krijgen, zijn gevaarlijk agressief	Specificering/ Generalisering	Topos
	3e niveau	*Ondersteuning*: Sterke verhalen over hondenbeten	Specificering	
5	1e niveau	*Conclusie*: Samenvattende argumentatie: honden veroorzaken dus overlast; maatregelen	Generalisering	Herhaling basis-uitspraak

De *topos* fungeert dus als een schakel, zoals in het schema duidelijk te zien is, tussen basisuitspraak en specificeringen. De topos is een *specificering* van de basisuitspraak, en tegelijk de *generalisering* van de alinea. In dit betoog hebben de topen de functie van argument.

Opdrachten

1 Rangschik de volgende uitspraken van algemeen naar specifiek.

a In de Vogelbuurt bedroeg het aantal arrestaties van vernielzuchtige jongeren tussen de 15 en de 20 jaar dit jaar gemiddeld acht per week.
b Werkloze schoolverlaters uit de Vogelbuurt vieren hun verveling bot op tramhuisjes, prullenbakken en telefooncellen.
c Vandalisme door jongeren neemt in sommige forensengemeenten ernstige vormen aan.
d De jongens werden gearresteerd, toen zij schade hadden toegebracht aan openbare voorzieningen.
e Marco M., twee jaar geleden zonder diploma van het vbo afgekomen, kan de hele rij tot plastic klonten omgesmolten prullenbakken rond het Kievitsplein zijn werk noemen.
f In de hoogbouwwijken van forensengemeenten in Zuid-Holland nam dit jaar het aantal gevallen van vernielingen langs de openbare weg toe.

2 Onderstreep in de volgende fragmenten steeds de meest algemene en de meest specifieke uitspraak. Beoordeel of de alinea een goede uitwerking geeft van de aangestreepte generalisering. Ga vervolgens na wat de functie zou zijn van de alinea in een groter verband.

a

BRON:
de Volkskrant, 21-09-96

Chocolade doet het hart goed

Elke dag een stuk chocolade, het liefst puur, is goed voor de gezondheid. Het kan bescherming geven tegen angina pectoris en hartaanvallen. In een brief aan *The Lancet* van deze week schrijft dr. Andrew Waterhouse van de universiteit van Davis in Californië dat uit laboratoriumproeven is gebleken dat chocolade fenol bevat. Deze stof voorkomt het dichtslibben van de aderen.

b

BRON:
Het Parool, 03-10-96

Op het terrein van de Europese politiek is onderhuids het een en ander aan de gang, waarover je eigenlijk nooit iets van enig belang hoort, terwijl het gaat om zaken die op zichzelf wel degelijk van belang zijn. Zo begon in maart de intergouvernementele conferentie (IGC), die helderheid zou moeten verschaffen over, om te beginnen, de 'verdieping' van de Europese Unie. Met dat woord werd bedoeld dat de Unie aanzienlijk beter zou moeten functioneren dan zij nu doet, en dat vooral de wijze van besluitvorming zou moeten worden veranderd. Dat zou moeten leiden tot aanvulling en waar nodig wijziging van het Verdrag van Maastricht (1992).

c

BRON:
de Volkskrant, 13-09-96

Het Nederlandse milieu- en natuurbeleid faalt. Er is veel meer uitstoot van schadelijke stoffen dan voorzien en de aanleg van nieuwe bossen blijft ver achter bij de plannen. Het mest- en ammoniakbeleid heeft eveneens onvoldoende resultaat en van de prioriteit die de overheid geeft aan grootschalige natuurontwikkeling komt weinig terecht.

d

BRON:
HP/De Tijd, 06-09-96

Het heeft er de schijn van dat de groeiende inkomensongelijkheid eigenlijk heel weinig met economie te maken heeft, en veel meer met het sociale en politieke klimaat. De neoliberale revolutie – het eerherstel van de markt – heeft misschien veel bijgedragen tot verhoging van de productiviteit en de totale welvaart, maar heeft wellicht nog meer effect gehad op de maatschappelijke verhoudingen. Ooit was 'winst' een vies woord, werden rijken een beetje als uitbuiters gezien en gold een demonstratief uitgavenpatroon als enigszins ongepast; in de jaren tachtig werden ondernemers en managers een soort nationale helden, werden dure auto's en jachten een blijk van verdienste en won, als keerzijde daarvan, de opvatting terrein dat wie het niet maakte, dat vooral aan zichzelf te wijten had.

e

BRON:
de Volkskrant, 21-09-96

Als er één ding duidelijk wordt op de Zesde Internationale Tentoonstelling van de Architectuur in Venetië, dan is het wel dat na de dood van het modernisme nu ook het neomodernisme definitief heeft afgedaan. Hoewel de bonte vormentaal van de barok en het 'schevisme' (met dank aan Cees Dam) hoogtij vieren, zijn stromingen en dogma's trouwens sowieso passé. De architect van nu is radicaal, een individu dat zich weinig gelegen laat liggen aan opdrachtgevers en stijlen, om de beelden te scheppen die zich aan hem opdringen. Meer een kunstenaar dan een architect dus eigenlijk.

f

BRON:
Het Parool, 14-09-96

Swingend in de baarmoeder

Een kind in de baarmoeder heeft al gevoel voor ritme. Engels onderzoek met echoscopieën liet zien dat de foetussen het tempo van verschillende melodieën oppikten door in hetzelfde ritme te gaan bewegen. De herkenningsmelodie van de Australische soapserie *Neighbours*, die dagelijks op de Engelse televisie wordt uitgezonden, beviel de embryo's daarbij beter dan het tempo van een wals van Strauss. 'Na hun geboorte kalmeerde *Neighbours* de baby's althans eerder,' meldde psycholoog Peter Hepper deze week op de bijeenkomst van de Britse Vereniging ter Bevordering van de Wetenschap in Birmingham.

3 Is de strekking van de volgende uitspraken betogend of informerend? Beargumenteer je keuze.

a Het is een feit dat te veel mensen onder de armoedegrens leven.

b Lekker eten doe je bij De Smulpaap, op het Dorpsplein, tegenover het station.

c De geschiedenis bewijst dat 90 procent van de mensheid profiteert van uitvindingen, ideeën en activiteiten van de door hen gesmade elite.

d Kenmerken van de hedendaagse jongere zijn: lusteloosheid, gebrek aan creativiteit, minimale interesse in het wereldgebeuren en maximale interesse in uitgaan, dure kleding en muziek.

e Kenmerken van een beginnende zwangerschap zijn: lusteloosheid, braken, gebrek aan energie, minimale interesse voor de buitenwereld en een tomeloze behoefte aan voedsel.

f Volgens waarnemers wordt de kans op redding van de passagiers van het vermiste schip 'Admiraal Nachimov' steeds kleiner.

g De universiteit, ooit een tempel van wijsheid, is nu een vergaarbak voor middelmatig talent uit de middenklasse.

h De gemiddelde mannelijke consument koopt zes keer per jaar een nieuwe onderbroek.

i Mannen kopen altijd te dure computers.

4 Welke vragen kunnen de volgende uitspraken oproepen, en waaraan ligt dat? Denk je dat deze uitspraak in één alinea kan worden *gespecificeerd*, of eist de uitspraak zelf eerst nadere *precisering*?

a Gebrek aan solidariteit is een van de pijnlijkste problemen in de huidige samenleving.

b Aan de gebruikers van elektronische media worden hoge tot zeer hoge eisen gesteld.

c Spelen met taal sluit aan bij de immateriële context van het leerdomein van het opgroeiende kind.

d Op dit doek ervaart de kijker de ontheffing van tijd, ruimte en diepte uit hun realistische beperkingen.

e Het nieuwe kabinetsbeleid wijkt in wezen niet veel af van het vorige.

f De toepassing van een virusremmende cocktail betekende een doorbraak in de aids-bestrijding.

g Spreiding van wonen en werken leidt Nederland rechtstreeks naar een verkeersinfarct.

5 Formuleer bij elk van de volgende series zinnen een generaliserende uitspraak. Kies de uitspraak noch te ruim, noch te krap.

a ▪ In de geneeskunde ontdekte men rond 1900 de werking van hormonen en vitamines.

▪ De biologie ging aan het begin van deze eeuw met reuzenschreden vooruit door de ontdekking van virussen, ondenkbaar kleine ziekteverwekkers.

▪ Kernfysici ontdekten rond 1900 dat het atoom allerminst het kleinste ondeelbare deeltje van de materie is.

▪ De relativiteitstheorie van Einstein ontnam aan vele, in de negentiende eeuw absoluut geachte natuurkundige begrippen hun waarde.

b ▪ De student is niet geïnteresseerd in politiek.

▪ Hij laat zich zonder slag of stoot voorzieningen ontnemen.

▪ Hij is alleen maar geïnteresseerd in het halen van hoge cijfers.

▪ Het grootste deel van zijn tijd besteedt hij aan bijbaantjes.

▪ Tentamenstof bestudeert hij, in zo min mogelijk tijd, uit collegedictaten en uittreksels van handboeken.

▪ Hij leest geen romans en vindt filosofie slaapverwekkend.

▪ Zijn enige doel is zo snel mogelijk aan een goedbetaalde baan te komen.

6 Bedenk argumenten bij de onderstaande generaliserende, betogende uitspraken, en ga na welke ondersteuning nodig is bij ieder argument. Je kunt de stelling ook ontkrachten, dan wel het tegenovergestelde beweren. Maak een niveauschema (zie p. 30). Formuleer de uitspraken op het *2e niveau* zo precies mogelijk; geef bij het *3e niveau* globaal aan welke specifieke informatie daar thuishoort.

a Kunst is niet besteed aan de massa.
b Pornografie moet verboden worden.
c Kindermoordenaars verdienen de doodstraf.
d De eenwording van Europa is goed voor Nederland.
e Het onderscheid tussen hbo en universiteit moet verdwijnen.

7 Schrijf een betoog van maximaal 400 woorden op basis van een van de schema's bij opdracht 6.

Hoofdstuk 3

De voorbereiding: van idee naar onderwerp

Vaststellen wat je precies gaat schrijven en op welke manier, is pas mogelijk als je weet voor wie je schrijft en waarin: welk *medium* (dagblad, opinieblad, of publiekstijdschrift), welke *rubriek* (binnenland, buitenland, economie) *en welk katern* (boeken, wetenschap). Vervolgens stellen het *genre* (achtergrondverhaal, interview, column) en de beoogde lengte eisen aan de aanpak.

Iedereen die schrijft, wil bij zijn lezers een bepaald effect bereiken en ook dat heeft gevolgen voor opzet en inhoud van het verhaal. Zulke effecten zijn: amuseren, informeren, overtuigen, of wellicht waarschuwen. In de meeste berichtgeving gaat het om informeren, de lezer op de hoogte stellen van wat er gaande is in de wereld.

Reportages en achtergrondverhalen doen vaak meer dan dat: ze geven een beeld van de werkelijkheid achter de feiten, of geven een persoonlijke interpretatie daarvan. Andere artikelen zijn opiniërend; daarin beargumenteert een auteur een standpunt. Wat hierna aan de orde komt over het onderwerp en de opbouw van artikelen, gaat vooral op voor achtergrondverhalen, reportages en opiniërende artikelen.

In de praktijk zal een ervaren journalist niet iedere keer deze punten stuk voor stuk overdenken, alvorens een letter op papier te zetten. Meestal liggen medium, genre, rubriek en doel voor de hand. Iemand die op een kunstredactie werkt, weet welk soort artikelen van hem verwacht wordt en kent in grote lijnen het publiek waarop zijn krant zich richt. Bovendien is zo'n journalist beperkt in de keuze van zijn onderwerp: hij schrijft bijvoorbeeld altijd over muziek en zijn onderwerpen dienen zich als vanzelf aan – er is een bijzondere cd-box uitgekomen of een beroemde pianist is een week in Nederland, of er moet weer eens een orkest verdwijnen. Ook de vorm van het artikel ligt dan vaak vast: over de plaat schrijft hij een recensie waarin hij zijn mening geeft over de interpretatie en uitvoering van het muziekstuk; de pianist portretteert hij in een interview. De acties tot behoud van het orkest, lenen zich voor een reportage.

Niet altijd dringen de onderwerpen zich vanzelf op. Stel, je werkt op een onderwijsredactie. Dan is er een dagelijkse stroom van nieuwtjes, maar eens in de zoveel tijd schrijven redacteuren een dieper gravend verhaal. Hoe verzin je dan een geschikt onderwerp?

Het onderwerp van een achtergrondverhaal moet zo beperkt zijn dat de schrijver er in één artikel iets zinnigs over kan opmerken. Hij moet kunnen waarmaken wat hij belooft. Je kunt moeilijk verwachten dat iemand in 500 woorden eventjes uiteenzet waarom het bergafwaarts gaat met het hele onderwijs in Nederland. Een basisuitspraak 'Het gaat slecht met het Nederlandse onderwijs' kan in deze context niet anders zijn dan een te ruime generalisering. De schrijver zal zijn onderwerp dus moeten inperken.

Ook onderwerpen als 'het universitair onderwijs', 'de christelijke scholen' of 'het leraarschap' lenen zich niet voor een zinnig achtergrondverhaal. Het zijn hooguit de terreinen waarop je een onderwerp zou kunnen kiezen. Maar er moet ook een aanleiding zijn, een kwestie die al enige tijd speelt maar waarvan een of meer aspecten onderbelicht zijn gebleven. Voorbeelden: de loting of selectie van studenten, de status en salariëring van leraren, achterstandsbeleid op zwarte scholen, het ontslag van homoseksuele leraren op christelijke scholen, de sponsoring van scholen in het voortgezet onderwijs. Vervolgens is het aan de journalist om te bedenken op welke manier hij zo'n onderwerp nauwkeuriger afbakent.

3.1 Het onderwerp afbakenen: de praktijkmethode

Er zijn verschillende manieren om een onderwerp in te perken. De belangrijkste twee noemen we de *praktijkmethode* en de *systematische methode*. Je hoeft niet altijd strikt voor één van beide methoden te kiezen; in werkelijkheid zal een schrijver bij de afbakening van zijn onderwerp een combinatie van de twee methoden volgen.

De *praktijkmethode* komt het meest overeen met een journalistieke werkwijze. Iedere journalist zorgt ervoor dat hij voortdurend wordt gevoed met informatie over de terreinen waarover hij schrijft: door zijn informanten, door nota's en rapporten te lezen, bijhouden van politiek en overheidsbeleid, door naar persconferenties te gaan en andere media nauwlettend te volgen. Maar wie nog niet over zo'n netwerk beschikt, kan al door een krantenbericht of opmerkelijke uitspraak van een geïnterviewde aan het denken worden gezet.

Het kan ook gebeuren dat een journalist al enige tijd een vaag of te ruim onderwerp in gedachten heeft, en de berichtgeving van de laatste maanden doorneemt om een geschikt deelonderwerp of een aardige invalshoek te zoeken. Misschien stuit hij zo op aspecten van zijn onderwerp die in zijn ogen nog te weinig aandacht hebben gekregen.

Hierna werken we een voorbeeld uit, dat zich enige jaren geleden werkelijk heeft voorgedaan en beschreven stond in onder meer het inmiddels verdwenen *Het Vrije Volk*. Naar analogie van gebeurtenissen rond een voorheen grote belangenorganisatie, volgt hier het fictieve verhaal van de

neergang van de Vereniging voor Seksuele Emancipatie en Roldoorbreking, kortweg de VSER.

Wat is er aan de hand? Al enige tijd verschijnen in de kranten berichtjes die gewag maken van de hopeloze financiële situatie waarin de VSER verkeert. Een faillissement lijkt onontkoombaar, verschillende afdelingen hebben hun activiteiten in zelfstandige stichtingen ondergebracht, het aantal leden is drastisch gedaald: de VSER lijkt op sterven na dood. Een dagbladverslaggever ziet er een onderwerp in voor een achtergrondverhaal. Hij is er al snel achter dat de VSER een schuld heeft van 3,2 miljoen gulden; daarbij komt dat de vereniging 16 000 leden over heeft van de 250 000 die ze zo'n twintig jaar eerder telde.

Tal van vragen kan de verslaggever bij zulke gegevens bedenken: of er sprake is van wanbeheer, wat de schuldeisers verlangen, of die de rechtbank hebben ingeschakeld, en zo ja, wat deze dan zal beslissen, en uiteindelijk of dat consequenties heeft voor het voortbestaan van de vereniging. Maar wat er zoal gebeurt als een vereniging in financiële moeilijkheden verkeert, is niet voldoende interessant voor de lezers. Tenzij er op grote schaal gemalverseerd is. Daarom moeten er meer vragen beantwoord worden: wat doet de VSER nu, welke functie vervult ze in de samenleving, wat deed de vereniging vroeger, waarom hoor je er nu niet zoveel meer van? Ze had altijd de naam taboedoorbrekend te zijn, is dat nog steeds zo? Allengs doemt een meer algemene vraag op: hoe kan een vereniging die meer dan een eeuw voor seksuele emancipatie en roldoorbreking heeft gepleit, in twintig jaar tijd zo in verval raken? Ligt de oorzaak alleen bij de vereniging zelf, of is er een andere verklaring?

Zo krijgt het onderwerp inderdaad voldoende gewicht voor een achtergrondverhaal. De schrijver heeft nu voor zichzelf een essentiële vraag geformuleerd en hij meent dat het antwoord van belang kan zijn voor zijn lezers. Het centrale onderwerp van zijn verhaal staat nu vast: de ondergang van de VSER. Daarover gaat hij een informerend artikel schrijven waarin hij de oorzaken van het verval achterhaalt.

De *basisuitspraak* kan hij nu nog niet formuleren, omdat hij het antwoord op zijn vraag nog zoekt. Wel heeft hij een leidraad voor het verzamelen van de benodigde informatie. Hij gaat naar de rechtbank, spreekt met leden en ex-leden van de VSER, interviewt vertegenwoordigers van voormalige afdelingen, de perschef en een medewerker van het – reeds verdwenen – verenigingsblad. Als hij vindt dat hij voldoende en verschillende opinies heeft verzameld, de lezer evenwichtige en controleerbare informatie kan voorschotelen, kan hij beginnen met het opzetten van zijn artikel. Maar er kan nog van alles veranderen.

3.2 De systematische methode

Bij de toepassing van de *systematische methode* gaan we ervan uit dat de schrijver door wat hij gehoord, gezien of gelezen heeft, nog niet op een bruikbaar idee voor een verhaal is gekomen. Het onderwerp is nog te vaag, te ruim of er dient zich nog geen verrassende invalshoek aan. De schrijver is bang dat hij interessante kanten van zijn onderwerp over het hoofd ziet. Zoals we al opmerkten, zal een ervaren journalist zo niet snel te werk gaan. Maar deze methode is voor beginners handig, omdat ze zo worden gedwongen systematisch en weloverwogen een onderwerp te kiezen.

Neem het onderwerp criminaliteit. Op zich is 'criminaliteit' nog geen onderwerp, al staat de krant dagelijks vol van allerlei misse praktijken. Welke mogelijkheden biedt dit ruime onderwerp? Een middel om daar achter te komen is de *vrije associatie*. Dat wil zeggen: spontaan alles opschrijven wat het onderwerp in gedachten roept. Enkele minuten brainstormen over 'criminaliteit' levert bijvoorbeeld het volgende rijtje op:

Criminaliteit

straatroof	politie
diefstal	slachtoffers
verkrachting	strafmaat
vandalisme	IRT-affaire
voetbalsupporters	verzekering
wapenhandel	witwassen
drugshandel	cellentekort
helers	reclassering
prostitutie	justitie
armoede	fraude

Het begrip 'criminaliteit' neemt al wat concreter vormen aan. Een algemeen begrip is van specificeringen voorzien: van soorten criminaliteit, en mensen die erbij betrokken zijn.

Verder associërend zouden zich specifieke deelonderwerpen kunnen aandienen als: het Rotterdamse beleid tegen voetbalvandalisme, gedogen van softdrugs, terugdringen van de heroïneprostitutie in de grote steden, witwassen van drugsgelden door 'witte boorden'. Maar over deze onderwerpen is al veel geschreven. Bij nader inzien blijken de meeste begrippen in het rijtje betrekking te hebben op soorten misdaad en daders, terwijl het slachtoffer er bekaaid afkomt. Waar ligt dat aan? Misschien is er niet zoveel aandacht voor slachtoffers van criminaliteit; juist daarom zou het een geschikt onderwerp kunnen zijn.

Voor een artikel over slachtoffers komen enkele trefwoorden nu van pas, zoals: 'verzekering' (Zijn mensen voor de gevolgen van bijvoorbeeld ver-

krachting of geweldpleging verzekerd? Krijgen ze smartegeld en wie betaalt dat?); 'justitie' (Kan het slachtoffer juridisch verhaal halen? Wat is zijn plaats in de gerechtelijke procedure?) en 'strafmaat' (Doet de zwaarte van de straf recht aan het leed van de slachtoffers?).
Nu tekenen zich de contouren af van een verhaal. Welke gevolgen heeft een misdaad, zeg een geweldsdelict, voor het slachtoffer? In de publiciteit is er meer aandacht voor emotionele gevolgen, dan bijvoorbeeld voor financiële schade en juridische mogelijkheden tot genoegdoening. Zo kan de schrijver dus kiezen om niet een 'human-interest' verhaal te schrijven, maar over de juridische middelen die het slachtoffer heeft om verhaal te halen als zijn auto is vernield, zijn winkelruit aan diggelen is gegooid, bij inkomstenderving als hij als kleine zelfstandige een maand in het ziekenhuis ligt. Wat betaalt een verzekering precies, waarvoor kan een dader aansprakelijk worden gesteld en wat dan als die geen inkomen heeft? Wie draait op voor kosten door psychische schade? Heeft het slachtoffer invloed op de strafmaat?
Veel vragen, waarvoor veel uitzoekwerk noodzakelijk is. Maar het onderwerp staat vast: genoegdoening voor slachtoffers van geweldsdelicten. Hij besluit hierover een informerend artikel te schrijven dat antwoord geeft op de vraag: kan het slachtoffer schadevergoeding krijgen, hoe, en van wie?
Een *basisuitspraak* heeft de schrijver nog niet, maar hij heeft voldoende houvast om met gerichte vragen op pad te gaan. Hij gaat bijvoorbeeld te rade bij mensen die veel van het onderwerp afweten of er ervaring mee hebben, bij slachtoffers, een verzekeringsdeskundige, strafpleiters en officieren van justitie, en deskundigen op het gebied van slachtofferhulp. Heeft hij voldoende informatie verzameld, dan kan hij een opzet maken voor zijn verhaal.

De twee methoden voor afbakening van een onderwerp, de praktijkmethode en de systematische methode, staan hieronder nog eens kort weergegeven.

Praktijkmethode	*Systematische methode*
1 Inventarisatie van krantenberichten, interviews en andere documentatie (statistische gegevens, brochures enzovoort) over een onderwerp.	1 Vrije associatie naar aanleiding van een onderwerp.
2 Keuze van een interessant (onderbelicht, nieuwsgierig makend) deelonderwerp of aspect.	2 Keuze van enkele geschikte trefwoorden uit de associatiereeks.

3 Gerichte vragen stellen naar aanleiding van de gekozen trefwoorden of de geselecteerde informatie. Wat is het? Uit welke onderdelen bestaat het? Wie zijn erbij betrokken? Hoe gebeurt het? Welke oorzaken en gevolgen heeft het?

4 Inventarisatie van de – voorlopige – antwoorden op de vragen en van de vragen die nog in het artikel beantwoord moeten worden. Zoeken naar verbanden.

5 Formulering van het definitieve onderwerp. Keuze van de invalshoek.

6 Formulering van een vraag of van de voorlopige basisuitspraak die als richtsnoer dient bij het schrijven van het artikel.

Opdrachten

1 Ga voor elk van de volgende uitspraken na of ze geschikt zijn om als basisuitspraak te dienen voor een betoog van 500 woorden. Beargumenteer je oordeel.

a Ratten brengen de gezondheid van kleine kinderen in gevaar.
b Het aantal herintredende vrouwen op de arbeidsmarkt groeit.
c De ambtenarensalarissen zijn te laag in vergelijking tot die in het bedrijfsleven.
d De 'soapopera' is de moderne variant van de kasteelroman.
e Veelkijkers komen met net zoveel hoogwaardige cultuur in aanraking als veellezers.
f Sommige overheidsmaatregelen leiden tot willekeur.
g Bij de amateurs vind je de ware sporters.
h De Nederlandse film raakt eindelijk uit het slop.
i Uit de kleding kun je tegenwoordig niet meer opmaken tot welke sociale groepering iemand behoort.
j De wereld gaat aan vlijt ten onder.
h De vrouwenemancipatie gaat aan haar eigen succes ten onder.

2 Ga voor elk van de volgende uitspraken na of ze geschikt zijn om als *basisuitspraak* te dienen voor een paginagroot achtergrondverhaal, van 2000 à 3000 woorden. Stel vast voor welke doelgroep en welk medium je het onderwerp zou kunnen behandelen.

a De bejaardenzorg in Nederland stelt door al die bezuinigingen niet veel meer voor.
b De overheid dient zich niet te bemoeien met het morele gehalte van kunstwerken.
c Sinds de politie met wijkteams werkt, is de afstand van agent tot burger daadwerkelijk kleiner geworden.
d Hoewel de muskusrat schade toebrengt aan rivierdijken, kan het dier ons nog goede diensten bewijzen.
e De overheid moet kiezen: óf het autorijden veel duurder maken, óf meer geld aan wegenbouw besteden.
f Seks en geweld op tv horen niet thuis in de programmering tot tien uur.
g De invoering van een 32-urige werkweek in de journalistiek stuit op vele bezwaren.
h Het leven van Vondel was minder boeiend dan je zou denken.
i Wie gezond leeft, heeft recht op voorrang bij spoedeisende medische hulp.
j Wie een opgeworpen pinda met de mond probeert op te vangen, loopt grote risico's: 34 procent van de mensen stikt erin.

3 Een bericht kan aanleiding zijn een onderwerp – een gebeurtenis, een uitspraak, een vraag – nader te onderzoeken. Vaak volstaat een krant met een korte 'follow-up' van zo'n 1000 woorden, waarin nog eens dieper op de zaak wordt ingegaan. Het kan ook gebeuren dat een onderwerp stof biedt voor een groter achtergrondverhaal of reportage. Ga na of de volgende berichten aanleiding geven voor een 'follow-up', dan wel een groter verhaal.
Beschrijf nauwkeurig welke vraag voor de lezer nader beantwoord zou moeten worden. Geef aan hoe je het verhaal zou aanpakken, met welke personen of instanties je contact zou zoeken. Maak een schatting van de lengte van het verhaal, schets globaal hoe het eruit zou kunnen zien.

a

BRON:
Trouw, 26-09-96

'Geen nauwe band georganiseerde misdaad en horeca'

Rotterdam (ANP) – De horeca wordt ten onrechte in verband gebracht met de georganiseerde misdaad. Dat beweren twee onderzoekers van de Erasmus-universiteit in een gisteren gepresenteerd rapport over de horeca in Rotterdam.

De twee onderzoekers van het Erasmus centrum voor politiestudies stellen dat het beeld dat is ontstaan over de oprukkende criminaliteit in de horeca 'overtrokken' is. Volgens hen gebruiken exploitanten of automatenhandelaren de horeca niet of nauwelijks om geld wit te wassen.

De conclusie staat haaks op de bevindingen van prof. dr. C. Fijnhout. De hoogleraar criminologie in Rotterdam en Leuven verklaarde eerder dit jaar tegenover de commissie-Van Traa, dat er directe lijnen lopen tussen de horeca en de georganiseerde misdaad.

b

BRON:
Algemeen Dagblad, 18-09-96)

Spookhuis mist afgehakte hand

Delft – Bij een inbraak in het spookhuis op de kermis van Delft zijn onder meer een afgehakte hand, een zombiemasker en twee spinnen, alle van rubber, gestolen. De dief is binnengekomen door de klapdeurtjes open te breken waardoor de karretjes naar binnen rijden.

c

BRON:
de Volkskrant, 27-09-96, ingezonden brief

Drukwerk

Weer voert Milieudefensie actie tegen reclamedrukwerk op basis van argumenten die allang door feiten zijn tegengesproken, die bij hen bekend zijn en die bewijsbaar zijn. Er worden geen bomen opgeofferd voor reclamedrukwerk: voor elke gerooide boom wordt *minimaal* één nieuwe geplant en dit kringloopproces leidt absoluut niet tot vermindering van het bomenbestand.

Milieudefensie stelt teleur door gebruik te maken van deze, bij het grote publiek, zeer aansprekende onterechte sentimenten en ik vrees dat dergelijke acties meer gericht zijn op ledenwerving dan het heiligen van het doel.

Natuurlijk is het maken van drukwerk niet alleen maar een milieuvriendelijk proces en dat weet de drukwerkindustrie. Zij is daarom een convenant met de overheid aangegaan waarin afspraken gemaakt zijn om het maken van drukwerk maximaal milieuvriendelijk te laten gebeuren. Er zijn milieuzorgsystemen ontwikkeld door de werkgeversorganisatie KVGO en deze worden in de bedrijven ingevoerd. Vaak met een hoop kosten, maar met een groot bewustzijn.

d

BRON:
Noord-Hollands Dagblad, 18-09-96

'Daklozen in Spanje als proefkonijnen gebruikt'

Van onze redactie buitenland

Madrid – De Spaanse geheime dienst, Cesid, heeft volgens het Spaanse dagblad *El Mundo* daklozen als proefkonijnen voor een nieuw bedwelmingsmiddel gebruikt. Een van de drie ontvoerde daklozen overleefde de test niet. De krant zegt zich te baseren op bronnen binnen de veiligheidsdienst.

De Cesid wilde in 1988 onder anderen een voorman van de Baskische terreurbeweging ETA, José Antonio Urruti-koetxea, uit zijn schuilplaats in Frankrijk ontvoeren. Zij wilde een middel gebruiken dat nog niet was getest. Daarom pikte de Cedid een bedelaar en twee aan drugs verslaafde daklozen daarvoor van de straat. De bedelaar zou de proef niet hebben overleefd. De twee drugsverslaafden zijn later in Madrid vrijgelaten. De ontvoering is nooit uitgevoerd. De Franse politie hield hem aan.

e

BRON:
Rotterdams Dagblad, 21-09-96

Het lijkt vooroorlogs, maar het kan. Anno 1996 kan een brief worden verstuurd met een postzegel van tien cent. De postsorteermachines 'lezen' alleen de postcode. PTT'ers die de post vervolgens met de hand sorteren, moeten toezien op de juiste frankeerwaarde. Door de hoge werkdruk schiet die taak er vrijwel altijd bij in.

Uit een steekproef blijkt dat slechts dertien procent van de onvoldoende gefrankeerde post werd onderschept; zeven van de 56 verstuurde brieven. Van de brieven waarop een postzegel geheel ontbrak, werd minder dan de helft opgepikt door oplettende PTT'ers. Vijfenvijftig procent werd zonder mankeren de volgende dag afgeleverd op het aangegeven adres. Alle brieven waarop te weinig (zegels van tien of zeventig cent) was geplakt, werden gewoon bezorgd.

f

BRON:
Brabants Dagblad,
21-09-96

Onenigheid over subsidie damesslips

Den Haag – Het subsidiëren van damesslips met uitkeringsgelden doorkruist de mogelijkheden van ontwikkelingslanden om zich via vrije handel verder te ontwikkelen. Concurrentievervalsende subsidies moeten geen deel uitmaken van de experimenten om met uitkeringsgeld werk te scheppen.

Dat stellen de Tweede-Kamerleden B. Bakker (D66) en H. van Hoof (VVD) in vragen aan de ministers Melkert van Sociale zaken en Wijers van Economische Zaken.

De Kamerleden wijzen op een plan van de gemeente Rotterdam om Multi-Bedrijven (een voormalige sociale werkplaats) te subsidiëren voor de productie van damesslips. Het zou daarbij gaan om een bedrag van twintig cent per stuk.

Op deze manier kan het Rotterdamse bedrijf nog net concurreren met producenten in Tunesië die de slips voor 28 cent kunnen leveren. Tegelijkertijd blijven in Rotterdam banen behouden die anders verdwenen zouden zijn.

Berekeningen wijzen uit dat de kosten opwegen tegen de uitgespaarde uitkeringsgelden.

g

BRON:
Het Parool,
05-10-96

Koemelk en diabetes

Diabetes ontstaat op jonge leeftijd als het afweersysteem van het lichaam in de alvleesklier met vreemde indringers denkt te maken te hebben en daar de insulineproducerende bèta-cellen afbreekt. De achtergrond van deze 'auto-immuunziekte' blijft onduidelijk, maar een controversiële verklaring is dat koemelk een rol speelt. Het lichaam reageert op bepaalde melkeiwitten die gelijkenis zouden vertonen met die op het oppervlak van de bètacellen.

Artsen uit Rome en Londen melden deze week in *The Lancet* (dl. 348, p. 926) dat sommige mensen met insulineafhankelijke diabetes inderdaad afweercellen lijken te hebben die sterk reageren op het koemelk-eiwit bèta-caseïne. Zij namen afweercellen van 47 proefpersonen die kort daarvoor diabetes hadden ontwikkeld en vergeleken die met gezonde mensen en mensen met een schildklier-auto-immuunziekte. De cellen van 51 procent van de mensen met diabetes reageerden op het melkeiwit, tegen slechts 2,7 procent van de anderen. De onderzoekers vinden dit voldoende aanwijzing om het bestaan van een verband aan te nemen.

4 Kies een of meer van de onderstaande terreinen. Maak daarbij een lijst van *associaties*: geef jezelf tien minuten om alles op te schrijven wat in je hoofd opkomt.

gezondheidszorg	film
toerisme	rechtspraak
journalistiek	onderwijs
bedrijfsleven	fraude
sport	overheidsuitgaven
welzijn	België
voedsel	nieuwe media
mobiliteit	postmoderne kunst

Concentreer je aandacht nu op één of meer van de trefwoorden in de associatielijst. Ga ervan uit dat je een artikel schrijft van 1000 woorden en perk het onderwerp in. Formuleer een vraagstelling, dan wel een basisuitspraak. Is dat niet mogelijk zonder verdere informatie in te winnen, formuleer dan een voorlopige vraagstelling, totdat je meer van het onderwerp weet.

5 Bedenk een onderwerp voor een artikel. Je kunt daarvoor zowel de *praktijkmethode* als de *systematische methode* hanteren. Ga op dezelfde wijze te werk als in opdracht 2 en 3; het artikel mag niet langer zijn dan 1000 woorden. Bedenk ook van tevoren of je een *betogende* tekst wilt schrijven of een *informerende*. Geef zorgvuldig aan hoe je te werk gaat: maak een overzicht van je voorbereidingen volgens de zes stappen voor de in dit hoofdstuk besproken twee methoden.

Hoofdstuk 4

Van onderwerp naar draaiboek

In beide voorbeelden die wij in het vorige hoofdstuk bespraken, is de schrijver in het laatste stadium van zijn voorbereiding aangekomen. Onderwerp en vraagstelling zijn bekend, de documentatie is rond en de interviews met betrokkenen zijn achter de rug. Het verhaal zit verstopt in talloze blaadjes met aantekeningen, invallen en nieuwe vragen, citaten, rapporten, fotokopieën van archiefmateriaal en bandjes met gesproken tekst.
Hier beginnen de problemen pas goed. Hoe nu verder? Natuurlijk heeft ieder zijn eigen werkmethode. We zullen hier echter stap voor stap nagaan hoe je op grond van de verzamelde informatie een bruikbaar *werkschema* op kunt stellen. We doen dit aan de hand van het voorbeeld in paragraaf 3.1, het verhaal over de 'ondergang' van de Vereniging voor Seksuele Emancipatie en Roldoorbreking.

4.1 Het werkschema

Het is zaak alle documentatie eerst goed te ordenen. Maar volgens welk principe? In de ordening van al die interviews, beleidsteksten, artikelen, bandjes en brochures moet enige logica te vinden zijn. Met andere woorden: er moet een principe worden gekozen dat veelsoortige informatie kan ordenen.
Veelgebruikte indelingen zijn: oorzaken en gevolgen, voor- en nadelen, probleem en oplossing, naar plaats, streek of land (geografisch), en chronologisch. Ook als mensen niet schrijven, denken ze volgens min of meer vastliggende ordeningsprincipes. Het is het meest praktisch je boeken op alfabetische volgorde in de kast te zetten, en niet in volgorde van aanschaf. Ook zou het erg onhandig zijn als in het telefoonboek niet de namen, maar de straatnamen het belangrijkste ordeningsprincipe zouden vormen. Een kunstgeschiedenishandboek dat niet chronologisch is ingedeeld, maar waarin het materiaal van de kunstenaar, hout, steen, gips, linnen en klei, centraal staat, is een unicum. In een boekje met tips voor beoefenaren van artistieke huisvlijt zou zo'n indeling geen bevreemding wekken. De vraagstelling en het verzamelde materiaal wijzen zo vaak al in de richting van de meest effectieve indeling.
Ook bij het verhaal over de ondergang van de VSER is dat het geval.

Omdat de vraagstelling was: 'Waardoor kon een eens zo bloeiende vereniging ten onder gaan?', is het de beste oplossing een schema te maken van drie chronologische categorieën: de VSER *vroeger*, de VSER *nu* en de VSER *in de toekomst*. Onder elk van die noemers zouden vergelijkbare punten opgenomen kunnen worden, die betrekking hebben op bijvoorbeeld de omvang (het ledenaantal), de financiële situatie, de activiteiten van de vereniging, de doelstelling en de maatschappelijke functie. Omdat duidelijk is geworden dat 'er veel fout zit' bij de vereniging, mag een opsomming van al die gebreken niet achterwege blijven. Al staat nog lang niet vast waar al die bevindingen in het uiteindelijke verhaal een plaats moeten krijgen, een handig overzicht wordt het wel.

Werkschema VSER-verhaal

Punten van vergelijking	Vroeger	Nu	Toekomst
1 Omvang	250 000 leden	16 000 leden (geen verjonging)	waarschijnlijk geen groei
2 Financiële situatie		Schuld van 3,2 miljoen gulden	Failliet?
3 Activiteiten	▪ Raad bij seksuele problemen ▪ Medische hulp (abortus, geslachtsziekten enzovoort) ▪ Experimenteren met seks ▪ Streven naar ruimere opvattingen, moraal ▪ Verkoop anticonceptiemiddelen, 'seksartikelen'	▪ Veel deskundigheid en hulp in zelfstandige stichtingen ▪ Hulp is overgenomen door gevestigde instanties ▪ Geen belangstelling voor verkoop (te duur, elders verkrijgbaar) ▪ Geen aansluiting bij actuele problemen: seksueel misbruik van kinderen, incest, angst voor aids	??
4 Functie/ doelstelling	Voor grote groepen bereikbaar, voor allerlei vragen om hulp en raad	▪ Maatschappelijk isolement ▪ 'Men weet alles nu wel' ▪ Vervreemd door eenzijdige belangstelling: pedofilie, transseksualiteit ▪ Overbodig?	a Opheffen b Vernieuwing doelstelling: aids-voorlichting, hulp aan patiënten, taboebestrijding, meldpunt seksueel geweld, misbruik van kinderen, seksuele intimidatie Bestrijding discriminatie op grond van sekse en seksuele voorkeur.

Wat er fout zit:
1 schulden aan belasting, banken, bedrijfsvereniging, pensioenfonds; samen 3,2 miljoen gulden;
2 geen duidelijke maatschappelijke functie; doelstellingen zijn deels 'uit de tijd', geen aansluiting bij hedendaagse problematiek.

De inhoud van het verhaal is nu in grote lijnen weer te geven, gebaseerd op de uitspraken over verschillende aspecten van de vraagstelling: 'Hoe kan een vereniging die meer dan een eeuw voor seksuele emancipatie heeft gepleit, in twintig jaar tijd in verval raken? Ligt de oorzaak alleen bij de vereniging zelf, of is er een andere verklaring voor de achteruitgang?' Bovendien: wat wil de lezer weten? Die is immers de mogelijke 'gebruiker' van de diensten van de VSER. In dat geval is het voor hem het belangrijkste te weten wat de vereniging nú nog betekent.
De in het schema verzamelde uitspraken laten een duidelijk antwoord zien, hetgeen wordt bevestigd door verschillende betrokkenen die de journalist heeft geïnterviewd. Als voorlopige kern van zijn verhaal formuleert hij: 'De chronisch lege kassa is één oorzaak van de ondergang van de VSER. Waar het de vereniging al jarenlang nog méér aan ontbreekt, is: een duidelijke rol in de samenleving. Een functie.'
Is dít nu voldoende om met schrijven te beginnen? Laten we even resumeren wat het resultaat is van deze puzzel. Niets meer of minder dan dat de gegevens pasklaar rond enkele kernpunten zijn gegroepeerd, en dat er een beginvraag is die een duidelijke conclusie mogelijk maakt.

4.2 Het tekstschema

In sommige gevallen, bijvoorbeeld wanneer een onderzoeker een rapport moet opstellen, kan de ordening in het werkschema misschien voldoende zijn. De lezers krijgen dan op grond van het werkschema – in uitgebreider vorm – een behoorlijk overzicht: van vroeger en nu, van oorzaak naar gevolg.
Maar de verslaggever heeft met krantenlezers te maken. Hij weet dat hij hen op de een of andere wijze voor het onderwerp moet interesseren: het feit alleen dat het een verhaal is over de VSER, is niet voldoende. De vraag of de VSER blijft voortbestaan is al interessanter. Dat op zich levert nog niet de opzet voor een journalistiek verhaal. Wat ontbreekt is de *invalshoek*, een benadering die 'de ondergang van de VSER' voor een grotere groep lezers tot een lezenswaardig verhaal maakt. Eerder had de journalist besloten dat de vraag 'Wat betekent de VSER nú?' voor potentiële 'gebruikers', voor de lezer het meest belangwekkend is. Hij besluit deze vraag als invalshoek te kiezen. De volgorde waarin hij zijn verhaal presenteert, hangt af van de invalshoek. Om tot een handig *tekstschema* te komen, zal hij nu de *topen* formuleren.

De journalist die met een dergelijk verhaal bezig is en zijn lezers serieus neemt, kan zijn toevlucht nemen tot een schijnbaar eenvoudige truc: hij doet even of hij een lezer is. Om de krantenlezer een aanknopingspunt te bieden, stelt hij zich voor dat hij 'zomaar iemand met een seksueel pro-

bleem is, die wel eens heeft gehoord dat de VSER daarin hulp kan bieden'. Iemand die de telefoon pakt om eens te informeren. Wat gebeurt er dan? Veel afdelingen blijken gesloten, andere functioneren niet meer, de VSER 'werkt' dus niet zoals de lezer zou mogen verwachten. Omdat de verslaggever zijn verhaal voor een deel zelf zo heeft moeten maken, levert die aanpak waarschijnlijk weinig problemen op. Hij kan bijna zijn eigen ervaringen als uitgangspunt nemen.
De eerste topos wordt: 'De VSER functioneert niet meer naar behoren'. Waardoor komt dat? De tweede topos zal dus een analyse moeten aankondigen van wat er fout is gegaan: 'De VSER heeft geen duidelijke maatschappelijke functie meer'. Vervolgens dringt de vraag zich op hoe de toekomst van de VSER eruit zal zien. De derde topos luidt: 'De toekomst van de VSER is niet rooskleurig'.
De lijn van het oorspronkelijke werkschema, vroeger – nu – toekomst, is nog wel te herkennen, maar de lezer zal zich directer bij het verhaal betrokken voelen, nu het heden naar voren is gehaald. De grote lijn van het verhaal is nu terug te vinden in het tekstschema hieronder.

Tekstschema VSER-verhaal

Centraal onderwerp	Aanleiding, stand van zaken (financiën, ledenaantal) De ondergang van de VSER Vraagstelling: Hoe komt dat?	1e niveau
Topos	*Vraag*: Hoe functioneert de VSER nú? De VSER functioneert niet meer naar behoren.	2e niveau
	▪ Ervaringen bij opbellen van afdelingen in de regio ▪ De VSER heeft schulden, wordt waarschijnlijk ontmanteld, afdelingen vormen stichtingen	3e niveau
Topos	*Vraag*: Waardoor functioneert de VSER niet meer? De VSER heeft geen duidelijke maatschappelijke functie meer.	2e niveau
	▪ Vroeger veel vragen om hulp, nu 'weet iedereen alles wel' ▪ Niet meer van deze tijd ▪ Hulp is overgenomen door gevestigde instanties ▪ Geen aansluiting bij actuele vraagstukken ▪ Te dure artikelen	3e niveau
Topos	*Vraag*: Wat gebeurt er in de toekomst met de VSER? De toekomst van de VSER is niet rooskleurig.	2e niveau
	▪ Twee mogelijkheden: 1 Voortbestaan in andere opzet, met nieuwe doelstellingen 2 Opheffen wegens overbodigheid	3e niveau
Basis-uitspraak	De vereniging is aan wanbeleid en haar eigen succes ten onder gegaan.	1e niveau

Op deze wijze is als het ware een 'draaiboek' voor het schrijven van de definitieve tekst ontstaan. Uit de laatste zinnen in het schema is zelfs een kop te halen: 'WEGENS SUCCES GESLOTEN'. Daarboven komt in de gepubliceerde tekst te staan waar het om draait: 'De ondergang van de VSER: geen geld, geen doelstellingen'.

Het verhaal is nog lang niet geschreven, maar wel is de kans groot dat het een duidelijke ordening krijgt. Er zijn twee problemen opgelost. Het eerste: wat is de meest logische weergave van alle informatie die *ik* nu heb? (werkschema). Het tweede: in welke vorm presenteer ik die informatie aan de *lezer*? (tekstschema).
Je kunt je voorstellen dat je als schrijver minder behoefte hebt aan zo'n eerste schema, naarmate je beter thuis bent in het onderwerp. Zeker een geroutineerde schrijver zal zich dan ook louter op het tweede ordeningsprobleem hoeven te richten: hoe vertel ik het de lezers? Maar ook hij kan bij een punt belanden, waarop hij zich afvraagt, hoe hij het overzicht kan bewaren. De noodzaak van een schema is groter naarmate het onderwerp een ingewikkelder structuur vereist.
Bij het schrijven van de definitieve versie krijgt de schrijver te maken met alinea-indeling en het tonen van zijn gedachtegang aan de lezer in een zo helder mogelijke formulering.

Opdrachten

1 Zoek in de rij van de volgende gegevens naar een 'logisch' verband. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de chronologie een aanknopingspunt biedt, of categorieën als oorzaak-gevolg, probleem-oplossing, reden-handelwijze. Groepeer de gegevens.

- In 1995 was het aantal kilometers dat binnen Nederland op benzine werd gereden, gestegen met 31 procent ten opzichte van 1980. Diesel-auto's reden sinds 1985 bijna 80 procent meer kilometers. Kilometers gereden op LPG kwamen iets lager uit.
- Na de inzinking in het begin van de jaren negentig is de autoverkoop vrijwel terug op het oude niveau.
- De huidige wegcapaciteit is groter dan je gezien het aantal files zou denken.
- Een meer geconcentreerde werkgelegenheid zou het verkeersaanbod verminderen.
- De overheid wil autorijden duurder maken: wie meer rijdt, moet meer betalen. De kosten voor autobezit stijgen niet mee.
- Automobilisten leveren de schatkist jaarlijks 20 miljard gulden op.
- Hoe wordt de auto gebruikt? Dertig procent van het aantal gereden kilometers is woon-werkverkeer, meer dan dertig procent voor sociale en recreatieve doeleinden, tien procent voor winkelen, vijftien procent zakelijk. De overige vijftien procent is niet nader gespecificeerd.
- In 1995 maakten 50 000 voertuigen per dag gebruik van de autosnelwegen. Dat is tien procent meer dan vijf jaar daarvoor.
- Het gemiddeld aantal files per dag groeide van 14 in 1983 tot 41 in 1995. Alleen al in de ochtend- en avondspits waren er in 1995 dagelijks gemiddeld 24 files, met in totaal circa 30 000 wachtende personen. In 1994 wachtten zij in totaal 60 miljoen uren.
- Files kosten de gemeenschap jaarlijks 1,4 miljard gulden; dat is twee keer zoveel als tien jaar geleden.
- Volgens verkeersdeskundigen zijn er behalve de toenemende verkeersdruk twee extra oorzaken voor files:
  - automobilisten remmen af bij 'visuele obstakels' als bruggen en tunnels;
  - op plaatsen waar men files verwacht, rijdt men bij voorbaat al langzamer, zodat er gaten vallen in de verkeersstroom.
- De automobilist levert een onmisbare bijdrage aan de economie: als consument, als mobiele werknemer, en als sponsor van de overheid.
- 220 000 arbeidsplaatsen staan op een of andere wijze in verband met de auto.

- Een stijging van de autokosten levert weinig vermindering van verkeersaanbod: veel autokosten komen voor rekening van de werkgever, en veel automobilisten zullen overstappen op zuiniger auto's en goedkopere brandstof. Zo zeggen onderzoekers.
- De service van het openbaar vervoer moet verbeterd worden, juist ten be hoeve van de autobezitter: goedkopere tarieven en meer parkeerruimte bij stations bijvoorbeeld.
- Door forse parkeerheffingen en 'verkeersonvriendelijke' infrastructuur van grote steden zal men minder snel de auto nemen.
- Files concentreren zich vooral op de rondwegen bij de grote steden in de Randstad.

2 Formuleer een voorlopige basisuitspraak bij de geordende gegevens uit opdracht 1, en maak een *werkschema*.

3 Stel vast voor welke doelgroep en voor welk blad je het verhaal van opdracht 1 zou willen schrijven. Geef kort aan van welk lezersprofiel je uitgaat (vergelijk hoofdstuk 1, opdracht 1). Formuleer de definitieve basisuitspraak en kies een goede *invalshoek* voor je lezer; maak op grond van het *werkschema* en de gekozen *invalshoek* een *tekstschema*.

Hoofdstuk 5

Van schema naar verhaal

Een goed tekstschema is het halve werk, maar een schema is nog geen verhaal. De basisuitspraak blijft tot in de definitieve versie van het verhaal richtsnoer. Verander je de basisuitspraak, dan zal het verhaal er anders uit komen te zien. In het tekstschema staan ook de topen die de basisuitspraak ondersteunen.

In het tekstschema van het VSER-verhaal (zie vorige hoofdstuk) hebben de topen alle drie betrekking op de oorzaken voor de neergang van de vereniging: de eerste topos is de huidige uitzichtloze situatie, de tweede topos beschrijft het gebrek aan maatschappelijke functie, de derde topos de weinig rooskleurige toekomst. Samen ondersteunen deze topen de basisuitspraak: 'De vereniging is aan wanbeleid en haar eigen succes ten onder gegaan.'

5.1 De functie van de topos

Zou de schrijver alle opgesomde punten uit het tekstschema nu in goed lopende zinnen gieten, dan heeft hij niet vanzelf een leesbaar artikel geschreven. Op die manier zou het schema al te hinderlijk door zijn tekst steken en wordt het een houterig, opsommerig verhaal.

Veel schrijvers leggen daarom, als ze de grote lijn zo'n beetje in hun hoofd hebben, het tekstschema aan de kant en schrijven in één ruk de eerste versie van het artikel. Dat kan goed gaan, maar het gevaar is groot dat de zinnen zich als vanzelf aaneenrijgen – 'omdat het zo lekker gaat' – en de grote lijn al te snel uit het oog verloren wordt: de ene zin roept de andere op, je slaat ongemerkt zijpaden in en ontdekt, na drie kantjes te hebben volgeschreven, dat je nog steeds met de uitwerking van de eerste topos bezig bent.

Een ander gevaar is dat je, in de angst iets over het hoofd te zien, alle topen meteen in één alinea behandelt, zoals in het volgende voorbeeld. De alinea is bedoeld als inleiding voor een artikel over de geringe 'overlevingskans' van leraren in het voortgezet onderwijs.

Voorbeeld 1

Er is de laatste jaren veel onderzoek gedaan naar de 'overlevingskans' van de leraar in het voortgezet onderwijs. De uitkomsten van die onderzoeken zijn keer op keer bedroevend. Eén opvallende conclusie is dat de schoolleiders het gemiddeld een stuk langer volhouden dan de gewone ploeteraars die zo'n zeven keer per dag hun nummer moeten opvoeren. Een reden om die mensen, die met gekromde schouders, mappen vol papier onder de arm geklemd, haastig door de gangen sjouwen, met andere ogen te bekijken. Misschien is het wel een kwestie van bioritme. Het gekke is dat vaak die leraren afknappen van wie je het het minst had verwacht. De echte kankeraars zijn niet kapot te krijgen. In de lerarenkamer hoor je de laatste tijd regelmatig praten over taakuren, ADV-uren en hoe het nu zit met de lessengarantie volgend jaar. Vloei ik af, mag ik even opfrissen, of krijg ik seniorenverlof. En altijd dat geklaag over corrigeren. Iedereen heeft er een hekel aan. Zelf word ik al onpasselijk als ik het woord alleen al hoor. Zo'n zelfde gevoel bekruipt me als iemand het woord 'carnaval' uitspreekt. De aanblik van mensen die in een polonaise lopen, kan me heel verdrietig maken.

De meeste lezers zullen na zo'n openingsalinea het artikel geërgerd wegleggen. Waar heeft die man het over? Als je de alinea een paar keer overleest, krijg je wel een vaag vermoeden van de bedoelingen: de schrijver vraagt zich af waarom juist de 'gewone' leraar het snelst afknapt en niet degenen die leiding geven. Een duidelijk antwoord op die vraag geeft hij niet, maar je krijgt de indruk dat de eentonigheid van het werk en de onzekerheid over de baan twee belangrijke oorzaken zijn. Geen van beide redenen werkt hij overtuigend uit en wie niet thuis is in het jargon van de onderwijsvakbond ('afvloeien', 'garantie', 'opfrisverlof', enzovoort), begrijpt er al helemaal niets van. Op het eind van de alinea blijkt dat de schrijver vaak in de lerarenkamer vertoeft en huiswerk nakijkt. Kennelijk is die man zelf leraar. Maar wat bewijzen zijn ervaringen? En, wat heeft zijn afkeer van het woord 'carnaval' met overspannen leraren te maken? Of gaat het artikel niet over overspannen leraren, maar over leraren die vroegtijdig overlijden, of over leraren die gewoon geen zin meer hebben en een andere baan zoeken? Nergens maakt de schrijver duidelijk wat hij onder 'afknappen' en 'overlevingskans' verstaat. Trouwens, om welke onderzoeken gaat het eigenlijk? En hoe luiden die 'bedroevende' uitkomsten precies? Veel te veel vragen.

De schrijver doet tegelijk te veel én te weinig: hij noemt in één adem zijn drie *topen* (uitkomsten onderzoek, eerste oorzaak, tweede oorzaak) en werkt deze alle drie onvoldoende uit. Hij heeft al zijn kruit verschoten, voordat hij de lezer ook maar iets duidelijk heeft gemaakt. In zijn inleiding had hij zich beter kunnen beperken tot de introductie van zijn onderwerp: veel leraren houden er voortijdig mee op, omdat hun motivatie voor het vak in de loop der jaren afneemt en ze daardoor ziek worden. Ook zijn bron, de 'onderzoeken', had hij in zijn inleiding kunnen noemen, met daarbij de meest opvallende onderzoeksresultaten. De belangrijkste topen in zijn verhaal zijn de *oorzaken* voor het 'afknappen' van de leraar. Iedere topos zou hij apart in één alinea kunnen behandelen.
Het volgende voorbeeld laat zien hoe hij één zo'n topos, bijvoorbeeld 'eentonigheid van het werk' als oorzaak voor de afnemende motivatie, kan uitwerken. De eerste zin van de alinea introduceert de topos, de tweede zin zegt hetzelfde in eenvoudiger bewoordingen, de rest van de alinea behandelt een voorbeeld. Op die manier bereikt de schrijver dat zijn topos in de loop van de alinea steeds meer 'tot leven komt': 'eentonigheid van het werk' is geen abstract probleem meer voor de lezer, als je hebt laten zien hoe 'overspannen' leraren die dag in, dag uit hetzelfde doen, reageren.

Voorbeeld 2

Een van de oorzaken voor de afnemende motivatie bij de leraar is de eentonigheid van het werk. Zijn dagtaak blijft hetzelfde, jaar in, jaar uit. Corrigeren bijvoorbeeld, is zo'n dagelijks terugkerende rotklus. Als andere mensen zich na een lange werkdag op de bank uitstrekken om lekker naar een tv-serie te kijken, opent de leraar met een zucht zijn juchtlederen schooltas die uitpuilt van de smoezelige papieren. Zestig opstellen. Er zijn zelfs leraren bij wie alleen het woord 'corrigeren' al een fysieke afkeer teweegbrengt. Laatst liet ik het woord vallen in een gesprek met een collega. Hij trok wit weg en keek alsof ik onverhoeds mijn rijpe steenpuist ter sprake had gebracht.

Soms is een topos zo gecompliceerd, of vergt zoveel onderbouwing dat het nodig is deze weer op te splitsen in verschillende alinea's. In het tekstschema van het VSER-verhaal (hoofdstuk 4) zal duidelijk zijn dat de specificeringen bij de drie topen elk meer dan één alinea in beslag zullen nemen.

5.2 Topische zinnen: de pijlers van het verhaal

Terug naar de lezer. Welke eisen stelt de krantenlezer, door niemand gedwongen het artikel uit te lezen? In hoofdstuk 1 constateerden wij dat het verhaal een prettig ogende typografische indeling moet hebben. Niemand krijgt graag een grijze lap tekst onder ogen. Door hier en daar een regel wit te laten, door tussenkoppen te gebruiken of door af en toe enkele spaties aan het begin van een regel in te springen, ontstaat er wat 'lucht' in de tekst.

Maar een indeling die alleen de verfraaiing van de bladspiegel dient, is betrekkelijk zinloos. De typografische indeling moet de lezer helpen de lijn van het verhaal te volgen: een vetgedrukte inleiding bijvoorbeeld vertelt waar het verhaal over gaat en geeft vaak de belangrijkste conclusies weer; de alinea's behandelen elk verschillende topen, of onderdelen daarvan. De lezer heeft er baat bij als hij kan zien waar een nieuwe alinea begint. Begin een nieuwe alinea dus altijd op een nieuwe regel. Zo markeer je een nieuwe stap in de gedachtegang.

De voorbeeldtekst in hoofdstuk 1, het artikel over de 'groeiende' Japanner, heeft een typografische indeling die overeenkomt met de ordening van de gedachtegang van de schrijver. Toch maakt het verhaal niet de indruk van een 'ingevuld tekstschema'. Het lijkt alsof deze opbouw de meest vanzelfsprekende is. Die indruk ontstaat doordat de tekst een eenheid vormt, hoewel de alinea's elk een 'verhaal op zich' vertellen. Samen ondersteunen de alinea's de basisuitspraak, die terug te vinden is in de inleiding en de slotalinea: Japanners worden almaar langer, maar de confectie-industrie past zich niet aan.

Elke alinea vormt op zichzelf een eenheid, omdat zij steeds één generalisering bevat, die tegelijk de topos is die de basisuitspraak ondersteunt. Die generalisering is in deze tekst steeds makkelijk te herkennen; de lezer hoeft niet tussen de regels door te lezen om de strekking van de alinea te achterhalen. In dit artikel staat de generalisering meestal in de eerste zin van de alinea, soms in de laatste. De lezer zal het spoor niet snel bijster raken, omdat hij niet lang hoeft te zoeken naar de pijlers waarop het verhaal rust. Deze zinnen, waar de blik van de lezer als vanzelf naar toe wordt getrokken, heten *topische zinnen*. Topische zinnen zijn generaliseringen die rechtstreeks de basisuitspraak ondersteunen, en die op hun beurt de meest algemene uitspraak in de alinea vormen. Zij zetten alle voorbeelden, anekdotes, feiten en citaten in een zinvol verband.

De volgende alinea is afkomstig uit een artikel over een rapport van de Wereldbank. Daarin worden de uitgaven aan onderwijs in verschillende landen vergeleken. Nederland geeft relatief veel geld uit aan hoger onderwijs. In de voorbeeldalinea wordt het standpunt van de Wereldbank toe-

gelicht. Dat standpunt staat in de eerste, topische zin. Er wordt niet meer dan *een* topos uitgewerkt.

Voorbeeld 3

BRON:
de Volkskrant
19-10-1996

Het hoger onderwijs wordt in het rijke westen veel te royaal gesubsidieerd, schrijft de Werelbank in haar rapport. Privatisering van hogescholen en universiteiten zou veel verstandiger zijn. Een belangrijk nadeel van de overgesubsidieerde universiteiten is dat daardoor de kloof tussen arm en rijk groter wordt. Het zijn volgens de Wereldbank over het algemeen kinderen van de bevoorrechte klassen die profiteren van de met belastinggeld gesubsidieerde universiteiten: 'Zo weet de elite zijn economische en sociale voorsprong te vergroten.' Onderwijsminister Jo Ritzen heeft dat mechanisme al eens vrij vertaald met een vergelijking: 'De twintigjarige machinebankwerker betaalt de beurs van de twintigjarige student.'

Op grond van cijfers neemt de Wereldbank een standpunt in, en dat staat in de eerste zin. De tweede zin bevat een aanbeveling, die in de rest van de alinea wordt gemotiveerd. Dat gebeurt door specificeringen te geven. De alinea eindigt met een treffend voorbeeld, de meest specifieke zin.

Niet iedere schrijver is zich ervan bewust dat hij topische zinnen gebruikt. De term mag dan bedacht zijn door 'schrijfadviseurs', het verschijnsel niet; ieder helder gestructureerd verhaal steunt op topische zinnen, omdat zij de gedachtegang markeren, of de schrijver ze nu bewust gebruikt heeft of niet.
Het is dan ook niet moeilijk direct de topische zin in een alinea aan te wijzen. Meestal is het de beginzin, maar dat is niet noodzakelijk. Een alinea waarin de gevolgen van de hoge gasprijs worden getoond, kan beginnen met de zin: 'Frits Poelstra, drie jaar werkloos, heeft het laatste halfjaar geen warme maaltijd meer genuttigd'. Het is duidelijk dat zo'n zin niet de topos van de alinea aanduidt. 'Een gevolg van de hoge gasprijs is het toenemend aantal gasafsluitingen' kan in zo'n alinea de topische zin zijn. De voorbeelden dienen om de topos herkenbaar te maken. Zij 'dragen' het verhaal: zonder voorbeelden waaruit blijkt hoe ernstig de gevolgen van de gasafsluitingen zijn, zou de mededeling in de topische zin de lezer koud laten. Zou de alinea echter alléén voorbeelden bevatten, dan zou de lezer de strekking van het verhaal missen.

5.3 Een topische zin formuleren

Omdat topische zinnen de pijlers van het verhaal vormen, is het belangrijk ze zorgvuldig te formuleren. Een topische zin die meteen herkenbaar is als de kern van de alinea, is een hulpmiddel voor de lezer. Ook de schrijver heeft steun aan helder geformuleerde, eenduidige topische zinnen. Zij zorgen ervoor dat hij zijn tekstschema terugziet in zijn verhaal, waardoor hij beter in staat is de rode draad vast te houden.

Soms is het voor de leesbaarheid beter een topos in meer dan een alinea te behandelen: als een alinea heel lang dreigt te worden, of als een topos duidelijk uit verschillende onderdelen bestaat. De topische zinnen moeten in zo'n geval aangeven dat dezelfde topos nog steeds aan de orde is, bijvoorbeeld door verwijzingen als: 'De volgende anekdote illustreert dit probleem nog beter', of 'Overigens wil ik hiermee niet beweren dat...'

De formulering van een topische zin moet voldoen aan twee eisen: de topische zin moet het *onderwerp* van de alinea introduceren en moet een *uitspraak* over dat onderwerp doen.

Voorbeeld

De hoorcolleges geschiedenis zijn stomvervelend.

onderwerp — *uitspraak*

Het onderwerp van de topische zin hoeft niet samen te vallen met het grammaticale onderwerp. Als een alinea 'Deze filmer behandelt de thema's dood en verval' als topische zin heeft, zal de alinea ingaan op 'dood en verval' in zijn films, niet op de persoon van de filmer. In de topische zin 'Ook voor het kleuteronderwijs vormen financiële problemen een bedreiging' zal 'het kleuteronderwijs' centraal staan; zo zouden de voorafgaande alinea's financiële problemen in andere takken van onderwijs kunnen behandelen.

De twee eisen – introductie van het onderwerp en de uitspraak erover – garanderen nog geen goede formulering van een topische zin, omdat zij gelden voor iedere zin waarin een mededeling gedaan wordt. Zoals 'Henk (onderwerp) eet graag ijsjes (uitspraak)' en 'In het bos wonen (uitspraak) de wilde dieren (onderwerp)'. Sommige soorten zinnen zijn ongeschikt om als topische zin dienst te doen. Enkele voorbeelden van topische zinnen die je beter kunt vermijden zijn:

- *De doodlopende mededeling*. Zinnen als 'Amsterdam is de hoofdstad van Nederland' en 'Walvissen zijn zoogdieren', zijn slechte kandidaten voor de topische zin. Natuurlijk kan er een interessante alinea volgen over de cosmopolitische allure van de hoofdstad of het grappige gedrag van walvissen. Toch geven deze topische zinnen de lezer niet het idee dat hij beslist verder moet lezen. Hij denkt immers: 'dat wist ik al', of 'wat dan nog'. Als je bijvoorbeeld in een alinea iets wilt vertellen over het unieke krantenassortiment van een boekhandel, begin je niet met: 'Boekhandel Tuinstra verkoopt buitenlandse kranten'. Beter is in zo'n geval: 'Boekhandel Tuinstra heeft een uniek assortiment aan buitenlandse kranten'.
  Korte, boude beweringen die je eigenlijk niet kunt onderbouwen, kunnen geschikt zijn als topische zin omdat ze een schokeffect teweegbrengen. Uitspraken als 'In ieder mens huist een moordenaar' of 'Niemand heeft recht op een baan', vragen onmiddellijk om een rechtvaardiging, of nuancering. De lezer komt in verzet en denkt 'daar geloof ik niets van' of 'wat een schandelijke opvatting' – en leest vervolgens gretig verder.
- *De overladen topische zin*. Een topische zin als 'Omdat je er dik van wordt, er puistjes van krijgt en het bovendien erg ongezond is, is het niet goed om zoveel kroketten te eten', noemt niet alleen het onderwerp van de alinea – kroketten eten – maar geeft in één adem ook alle argumenten voor die uitspraak. Ook deze schrijver is meteen uitgepraat. 'Kroketten eten is een ongezonde gewoonte', zou wel een goede topische zin zijn.
- *De vage topische zin*. 'Veel studenten vinden na deze opleiding vermoedelijk een baan in de communicatieve sector' vereist veel specificering, niet omdat de generalisering op zichzelf te ruim is, maar omdat de formulering om te veel toelichting vraagt: hoeveel studenten; hoe groot is de kans op een baan; wat houdt 'communicatieve sector' precies in? 'Negentig procent van de studenten journalistiek vindt binnen één jaar een baan' is al geschikter, in de rest van de alinea kan verteld worden om wat voor soort banen het gaat en over het opnamevermogen van de arbeidsmarkt. Maar de uitspraak 'De studie journalistiek is een zekere weg naar een baan' is pas echt een topische zin.
- *De te 'ruime' topische zin*. Strikt genomen is dit geen kwestie van formulering. Als de basisuitspraak zo gekozen is dat zij in één artikel kan worden uitgewerkt en alle topen een deelonderwerp behandelen en de basisuitspraak specificeren, is het in principe onmogelijk dat een topische zin een te ruime generalisering bevat. Wel komt het voor dat een schrijver een topos die op zichzelf binnen één alinea is uit te werken, in te algemene bewoordingen introduceert. Stel, de topos in een alinea is de knullige, overdreven manier van acteren van Nederlandse speel-

filmacteurs. Een topische zin als 'Nederlandse acteurs kunnen de vergelijking met buitenlandse nog steeds niet doorstaan', is niet geschikt. Daarmee neem je immers strikt genomen de plicht op je alle kenmerken van Nederlandse en buitenlandse acteurs systematisch te vergelijken. En dat was niet de bedoeling. 'Nederlandse speelfilmacteurs spelen vaak zo krampachtig dat ze op trekpoppen lijken', geeft je de gelegenheid een paar treffende voorbeelden te leveren.

Samenvattend: de *topische zin* bevat minimaal een onderwerp en een uitspraak over dat onderwerp. Die zin mag echter niet meer of minder samenvatten, aankondigen of beweren dan in de alinea aan de orde komt. Voorts moet de topische zin uitnodigen tot verder lezen, de nieuwsgierigheid opwekken of een vraag oproepen: de ondersteuning dient daarop zorgvuldig afgestemd te zijn.

Opdrachten

1 Hierna vind je de opzet voor twee artikelen. De basisuitspraak van ieder artikel is genoemd, evenals de topen. Formuleer geschikte topische zinnen voor de alinea's van deze twee artikelen. Kies de topische zinnen zó dat iedere topos in één alinea is uit te werken.

a

Kop/basisuitspraak: *Trouwen is helemaal terug*

1e topos, inleiding:
Een drukbezochte 'Trouwbeurs', tv-programma's met huwelijksaanzoeken, in alle steden nieuwe winkels vol klassieke en extravagante trouwjurken en -pakken, bureautjes die zich opwerpen als trouwfeestorganisator, bachelorparty's, reportages in glossy bladen over 'de dag van je leven'. Meer huwelijken.

2e topos:
Feiten en cijfers: na een dieptepunt in de jaren zeventig – de periode van de samenwonende babyboomers – steeg het aantal huwelijken in de jaren tachtig licht, en in de jaren negentig fors. Overigens bleef het aantal echtscheidingen in alle drie de decennia stijgen.

3e topos:
Veranderende visie op het huwelijk. Jaren zeventig: huwelijk tuttig en burgerlijk volgens voorhoede; laag opgeleiden en confessionelen bleven gestaag trouwen. Jaren tachtig: democratisering van het samenwonen; niet langer meer alleen voor intellectuele elite. Voorhoede kon weer trouwen, als 'statement', niet uit aanpassing of burgerplicht. Jaren negentig: democratisering van het trouwen als 'statement', unieke persoonlijke daad, uiting eigen levensstijl, van hetero én homo.

4e topos:
Demografische verklaring van de huwelijkspiek in de jaren negentig. Inhaalhuwelijken: veel mensen trouwen als er kinderen komen. Nageslacht lang uitgesteld door samenwoners uit de twee decennia ervoor. Bovendien veel tweede huwelijken na echtscheiding.

5e topos:
Verschil met huwelijksfeest uit de tijd dat trouwen verplicht nummer was. Luchtiger, het 'eens in je leven' is eraf. Veel pogingen om origineel te zijn; show- en 'camp'-elementen, even de glamour ervaren van Hollywood en Hilversum, van grote sterren uit 'de bladen'.

6e topos:
Trouwen groeimarkt. Mensen geven krankzinnige bedragen uit aan feest, kleding, en huwelijksreis. Twintigduizend gulden eerder regel dan uitzondering. Geen jongens en meisjes die 'uit huis' trouwen, maar welgestelde volwassen tweeverdieners. Kosten noch moeite gespaard om anders dan anderen uit de hoek te komen: nieuw organisatie- en adviesterrein, nieuw doelwit voor inzakkende dure-kledingbranche.

7e topos:
Conclusie.

b

Kop artikel/basisuitspraak: *Zwartwerken is alom geaccepteerd*

1e topos:
De discussie over zwartwerken is nooit weggeweest, mensen 'klussen' en plegen fraude met uitkeringen. Toch werksters, kindermeisjes enzovoort: accepteren of bestrijden?

2e topos:
Welk werk is zwart, grijs of wit. Waar begint het 'informele' ofwel 'zwarte' circuit?

3e topos:
Over de omvang van het circuit is weinig bekend. Schadepost voor de staat, maar voor sommige burgers een kleine kans op eigen inkomen of prettig extraatje.

4e topos:
Wie werken zwart? Onderzoek heeft uitgewezen dat vooral mensen die al een baan hebben, zwart werken. Ook mensen met een uitkering, of afgekeurden.

5e topos:
Onderzoek zegt: het formele en het informele circuit lijken sterk op elkaar; dezelfde sterke en zwakke groepen, ook hier zijn vrouwen, minderheden en laag opgeleiden het slechtste af.

6e topos:
Iedereen, in alle lagen van de bevolking, krijgt met het informele circuit te maken krijgt, hetzij als zwartwerker, hetzij als opdrachtgever of getuige. Wie heeft boter op zijn hoofd?

7e topos:
Conclusie.

2 In de volgende tekstfragmenten ontbreekt de topische zin. Formuleer deze zin zo precies mogelijk en bepaal waar hij moet komen te staan.

a ~~De inrichting~~ Het interieur v/d kamer is aan verandering onderhevig.

BRON:
Jan Donkers, *Amerika, Amerika*, De Harmonie

De kamer van vandaag heeft muren die bekleed zijn met bruin plastic waarin een houtstructuur is geperst, zodat het even lijkt alsof ze met oneffen latjes zijn betimmerd. Voor de vensters geel met groen gebloemde gordijnen en een rieten rolgordijn. Een laag tafeltje, een leunstoel, een stoel voor het bureautje, alles van namaak-manou. Twee lampen met gele kappen, de een op een omgekeerde tulp-achtige standaard, de ander op een namaak-jug bekleed met imitatie-matting. Groen kamerbreed tapijt, boven het bed een Buffet-achtig schilderijtje gesigneerd Van Gaard. Het bed: een twijfelaar die nooit het voordeel van de twijfel zal mogen genieten. (...) Een gele beddesprei met brandgaatjes, een ratelende airconditioning in een van de vensters, een platgeslagen kakkerlak als bladwijzer in de Gideon-bijbel op de nachtkastjes. De stoffige geur van hergebruikte lucht, gemengd met die van schoonmaakmiddel.

b Aan de wn^ers worden steeds hogere (~~and~~ meer) eisen gesteld

BRON:
de Volkskrant, 19-10-1996

Een sjouwer in de Rotterdamse haven moet tegenwoordig behoorlijk Engels spreken. Van de werknemers van DAF-trucks wordt verwacht dat ze meedenken over het productieproces. Een leraar Duits moet met een computer kunnen omgaan.

c De voorbereiding van winkeliers op de invoering van de euro is slecht

BRON:
Elsevier, 24-02-1996

Banken en geldautomatenhandelaren stellen dat ze een overgangsperiode van zes maanden nodig hebben. Maar de winkeliers moeten nog wakker worden. Ze hebben geen idee wat hun boven het hoofd hangt wanneer twee valuta's tegelijk in omloop zijn. Want de winkeliers moeten in de overgangsperiode beide valuta's, de nationale en de euro, accepteren. Moet een klant 25 gulden betalen en hij komt met een briefje van tien gulden en een briefje van tien euro (21 gulden), dan mag de caissière uitzoeken hoeveel de klant terugkrijgt.

d

BRON:
Jolande Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, Boom)

Er zijn allerlei verhalen bekend over verzetsvrouwen die hun korsetten en kleren vol hadden gestopt met pamfletten of zelfs wapens en die dan door Duitse officieren werden geholpen omdat ze dachten een hulpbehoevende zwangere voor zich te hebben; en over Duitsers die zich vriendelijk over mooie blonde baby's bogen, die echter op matrasjes lagen waaronder verzetskranten of pamfletten waren verstopt; en over Duitsers die dat ene pakje onderin hun koffer, waarin 'maandverband' zat, bij controle liever niet aan mannenblikken blootstelden.

e

BRON:
August Willemsen, *Het hoge woord*, De Arbeiderspers)

Wat me hier in de Bijlmer aanstaat, is niet alleen die vervlechting van veel groen met moderne bouwmaterialen in de zuiverste Corbusier-traditie, maar meer nog de combinatie van enerzijds grootschaligheid, een onburgerlijke, kosmopolitische sfeer, en anderzijds rust en een bijna dorps aandoende intimiteit. Het ruime, het kosmopoliete, het lef, zit in de onbekrompen architectonische opzet en ook in de bevolkingssamenstelling. Maar juist met die grootschaligheid hebben veel Amsterdammers het moeilijk. Ik denk soms serieus dat een stadsdeel als dit in de buurt van bijvoorbeeld Rotterdam veel minder commotie zou hebben veroorzaakt dan hier bij Amsterdam, waar het artistieke en intellectuele klimaat, dat moet maar eens gezegd, het meest bedillerige, intolerante, dictatoriale, eenkennige, zelfgenoegzame en van vooroordelen verstikte is dat ik ken.

f Dat wordt dringen op de relatiemarkt

BRON:
Opzij, januari 1997

Langzamerhand komen er in Nederland meer hoogopgeleide vrouwen dan mannen. Op school doen meisjes het beter en verwacht wordt dat op steeds meer faculteiten en hbo-opleidingen vrouwen in de meerderheid zullen zijn. (...) Tot nu toe trouwden vrouwen graag hoger op. De ideale partner voor een vrouw was ietsje groter, ietsje ouder, ietsje rijker, ietsje verder in zijn carrière of in ieder geval voorzien van iets betere perspectieven. Mooi was geen bezwaar, lief mocht ook,

maar bij afwezigheid van geld kon een teveel aan schoonheid en zachtaardigheid zelfs verdacht zijn. (...) Gebrek aan schoonheid bij mannen kon zeker gecompenseerd worden door andere sterke punten, zoals status (denk aan Willem-Alexander), geld (Joop van den Ende), humor (Woody Allen) of een sterke persoonlijkheid (Rudi Fuchs).

3 Stel in de volgende topische zinnen het *onderwerp* vast en zeg welke *uitspraak* wordt gedaan. Als het onderwerp moeilijk is aan te wijzen, geef dan aan waardoor dat komt.

a De juiste beweegredenen voor het vertrek van de minister zijn niet in de openbaarheid gekomen.
b Reeds in de Middeleeuwen was het bespotten van mensen met een ongewoon uiterlijk of afwijkend gedrag een geliefde bezigheid.
c Burenhulp lijkt een nobele zaak, maar betekent doorgaans een geweldige inbreuk op de privacy.
d Dat de criminele kroongetuige met de schrik vrijkwam, schetst het failliet van onze rechtsstaat.
e Het verhaal van de fractievoorzitter maakt al meteen het dilemma duidelijk waarvoor men staat bij de kandidatuur van een Kamervoorzitter.
f Of bewindslieden gedwongen moeten worden vóór een parlementaire enquête af te treden, staat nu niet ter discussie.
g Als je zo arm bent dat je niet kunt leven, dan mag je een brood stelen.
h De linkervleugel van de PvdA was indertijd hoogst ongelukkig met het paarse kabinet.

4 Beoordeel of de volgende zinnen geschikt zijn als *topische zin* in een alinea van ongeveer 100 woorden. Geef bij de zinnen die je niet geschikt vindt aan waarom.

a De automatisering heeft in het Westen verstrekkende gevolgen gehad.
b Kunstmest kan gevaarlijk zijn.
✓ **c** *Nader tot U* van G.K. van het Reve is een hartverscheurende novelle.
✓ **d** Zuren zijn stoffen die blauw lakmoespapier rood kleuren.
✓ **e** Voor de politieagent heeft de korte knuppel zeker voordelen.
f Aan het einde van de avond biedt het café een troosteloze aanblik.
✓ **g** In 1997 viert het Front National van Jean-Marie le Pen zijn 25ste verjaardag

h De Orfeus-mythe vertelt het tragische verhaal van de zanger Orfeus, die zijn geliefde Euridice uit de onderwereld wist terug te halen door de goden te vermurwen met zijn prachtige gezang, maar haar onmiddellijk weer verloor doordat hij het verbod van de goden – niet omkijken – in de wind sloeg.

✓ **i** Thaise gehaktballen zijn heerlijk en niet moeilijk te maken.

5 Schrijf een verhaal op grond van het *tekstschema* dat je maakte bij opdracht 3 van hoofdstuk 4.

Hoofdstuk 6

De bouwstenen voor het verhaal

Topische zinnen ondersteunen alinea voor alinea de basisuitspraak. Meestal is die te vinden in de inleiding en soms, al dan niet herhaald, aan het einde van het verhaal. Basisuitspraak en topische zinnen samen zijn de uitwerking van hetgeen de schrijver in zijn *tekstschema* heeft voorbereid. Zo ontstaat een hechte opbouw.

6.1 De rode draad

Het doel van de journalist is natuurlijk in de eerste plaats zijn lezers te *informeren*, maar vaak wil hij meer dan dat, zijn lezers *overtuigen*. De voorbeeldtekst over de Japanners in hoofdstuk 1 is informerend. De schrijver signaleert een opmerkelijk feit – de Japanners worden langer dan vroeger – en zijn artikel behandelt de *oorzaken* en de *gevolgen* van dat feit. Dit oorzaak-gevolg stramien bepaalt hier de volgorde en keuze van de topische zinnen. Als de schrijver aan het einde van het stuk zijn verwondering uitspreekt over het gebrek aan aanpassing van de Japanse confectie-industrie, neemt de tekst een betogende wending: het is een mening van de schrijver, die niet thuishoort in de opsomming van oorzaken en gevolgen, maar er wel logisch bij aansluit.

In het artikel over de ondergang van de VSER komt de schrijver na een uitvoerige uitleg tot een verklaring van de neergang. Hij informeert om te kunnen overtuigen. In zijn uitleg is het *tijdsverloop* de rode draad. Omdat de geleidelijke teloorgang van de VSER in de laatste decennia parallel loopt met veranderende opvattingen over seksualiteit, koos hij voor chronologisch geordende informatie.

Zo zijn er nog meer relaties tussen de basisuitspraak en de topische zinnen denkbaar. Een artikel over verloedering van de leefomgeving in de stad Utrecht kan bijvoorbeeld geordend zijn naar wijk. Je zou dit een *geografische* indeling kunnen noemen. Het effect is het grootst als in de beschrijving de wijken een oplopende graad van verloedering vertonen, volgens het principe dat je de grootste klapper voor het laatst moet bewaren. Een artikel in een tijdschrift voor fietsliefhebbers dat een nieuw type racefiets beschrijft, schetst eerst de fiets in zijn geheel: de vormgeving, het gewicht, het materiaal, het comfort. Daarna zal de auteur onderdelen van de fiets

bespreken. De informatie in de tekst is dan ingedeeld op een *systematische* manier: eerst het geheel, dan de afzonderlijke delen.

Laat de lezer niet raden naar de aard van de relatie tussen basisuitspraak en topische zinnen. Is dit feit een gevolg of een oorzaak? Beschrijft dit nu de bestaande of de gewenste toestand? Is dit het probleem zelf of de oplossing? enzovoort. Als zulke vragen opkomen, is de aandacht al snel verslapt. Topische zinnen mogen het verband ook gewoon benoemen. Zoals:

- De belangrijkste oorzaak voor de afname van het aantal heroïnedoden is...
- Een onmiskenbare bijwerking van vitamine B12 is...
- De prijs van de cd-rom staat in geen verhouding tot de...
- Niet iedereen was in de jaren negentig voorstander van legalisering van euthanasie. Zo schreef...

Een beetje schools en braaf klinken deze zinnen wel, maar het is altijd beter dan de lezer op een dwaalspoor te brengen. Als het artikel af is, kunnen al te saaie topische zinnen ook vervangen worden door wat persoonlijker geformuleerde beginzinnen.
Voor de spanning in de alinea kan het goed zijn de topische zin voor het laatst te bewaren, en soms kun je de hele zin weglaten, omdat iedereen je verhaal zonder die nadrukkelijke wegwijzers ook wel begrijpt. In de eerste versie van het artikel zijn duidelijke topische zinnen echter een handig hulpmiddel; de schrijver kan controleren of het artikel inderdaad de lijn vertoont die hij in gedachten had voor hij begon te schrijven.

6.2 Een overtuigend betoog

In een betogend artikel is de basisuitspraak altijd de verdedigde stelling, mening of bewering. In de voorbeeldtekst over de agressieve stadshond (zie hoofdstuk 2) is de stelling: 'Honden in de stad veroorzaken ontoelaatbare overlast'. In een strak, overzichtelijk betoog geven topische zinnen de argumenten voor die stelling, of toelichting. Belangrijk is dat zo'n betogende topische zin zo geformuleerd is dat hij ook duidelijk als argument herkenbaar is en de basisuitspraak direct ondersteunt. Het argument 'Honden maken hinderlijk veel lawaai' specificeert én ondersteunt de basisuitspraak. Lawaai is een specifieke vorm van overlast; als dat lawaai hinderlijk is, kun je die vorm van overlast terecht 'ontoelaatbaar' vinden. Een topische zin als 'Geblaf is een van de ernstigste vormen van geluidsoverlast in de stad', komt op het eerste gezicht op hetzelfde neer, maar zet de lezer op het verkeerde spoor. De formulering suggereert immers dat je geblaf gaat vergelijken met andere vormen van geluidsoverlast, zoals muziek, burenruzies en verkeerslawaai.

Een simpele truc om te controleren of de topische zin de basisuitspraak ondersteunt, is de topische zin en de basisuitspraak te verbinden met het woordje 'omdat'. 'Omdat honden lawaai maken, de stad vervuilen en zich agressief gedragen, veroorzaken zij ontoelaatbare overlast' is de kortste samenvatting van het hele betoog. Elk van de drie argumenten vormt inderdaad een specificering van 'overlast' en een ondersteuning voor de 'ontoelaatbaarheid' daarvan.

Toch valt nu niet zomaar te concluderen dat het betoog 'klopt' en dat er geen speld tussen te krijgen is. Dat topische zinnen direct de basisuitspraak ondersteunen, wil nog niet zeggen dat het betoog overtuigend is. Het is een vergissing te denken dat er zoiets bestaat als 'volkomen waterdichte argumentatie'. De schrijver van het betoog over de lastige stadshonden gaat ervan uit dat al zijn lezers 'lawaai', 'hondendrollen' en 'agressie' ontoelaatbare vormen van overlast vinden. Door te veronderstellen dat zij instemmen met die norm, 'verzwijgt' hij een stap in zijn argumentatie. Dat is op zich niet erg; in ieder betoog wordt de schakel die mening en argument verbindt, overgeslagen, maar de schrijver moet er wel rekening mee houden dat er mensen zijn die vinden dat hij schromelijk overdrijft of die zelf nergens last van hebben. Ook zijn er lezers die de genoemde ongemakken die de hond veroorzaakt, erkennen, maar die de trouwe blik van hun mensenvriend wel wat overlast waard vinden. Zij kunnen tegenwerpen dat overlast nu eenmaal bij de grote stad 'hoort': 'Mijn buurman speelt de hele dag Chopin op zijn piano en ik heb een nerveuze hond, mag ik?' Zelfs al berusten alle argumenten op controleerbare feiten (lawaai, drollen, hondenbeten), de overtuigingskracht van die argumenten berust op een *mening* over de feiten: de schrijver noemt het lawaai 'hinderlijk', de vervuiling 'ernstig' en de agressie 'gevaarlijk'. Iemand die betoogt dat honden de 'leefbaarheid' van de stad vergroten, zal ook de nodige feiten ter ondersteuning van die mening kunnen aanvoeren: 'Zo leuk voor de kinderen', 'Oudjes komen dan nog eens de deur uit', enzovoort. De waardering van die feiten als sterk of zwak argument bepaalt de overtuigingskracht van het hele betoog.

6.3 Soorten argumentatie

De opbouw van een betoog hangt sterk af van het soort argumentatie dat je kiest. Zo kan een argumentatie gestoeld zijn op de veronderstelling dat 'wat voor het geheel geldt, ook voor de delen geldt', zoals in de redenering: 'Iedereen moet belasting betalen, dus waarom zou jij zwart mogen werken?' Maar ook: 'Arie is homoseksueel, ik zou mijn zoontje niet bij hem laten logeren' berust op hetzelfde type veronderstelling. Toch zullen veel mensen de eerste redenering aannemelijker vinden dan de tweede: dat manlijke homoseksuelen niet van kleine jongetjes kunnen afblijven, wordt

alom beschouwd als een vooroordeel. Kennelijk gaat het erom, of je het ermee eens bent dat het genoemde 'geheel' die eigenschappen bezit.
Een andere veelvoorkomende soort argumentatie is de *analogieredenering*. Een voorbeeld van dit type argumentatie: 'Overdreven lichaamscultuur is een kenmerk van opkomend fascisme. Dat hebben we in de jaren dertig gezien.' Veelgebruikt wordt ook de *oorzaak-gevolgredenering*, zoals: 'Bedrijf X moest wel dertig werknemers ontslaan; het maakte al twee jaar geen winst meer.'
In alle bovengenoemde voorbeelden berust het soort argumentatie steeds op de derde, 'verzwegen' stap in de redenering. Als bijvoorbeeld het grote aantal sportscholen en de modieuze gezondheidscultus werkelijk zouden leiden tot hernieuwde opkomst van het fascisme, dan moet er een onwrikbare wet bestaan die zegt dat 'de geschiedenis zich herhaalt'. Veel mensen geloven helemaal niet in zo'n wet.
De stap van argument naar mening die wordt overgeslagen, is het *verzwegen argument*. Heel vaak is het verzwegen argument een generalisering waarvan de schrijver aanneemt, of hoopt, dat zijn publiek er stilzwijgend mee instemt. Een gebruikelijke term voor dit type meningen, dat door een bepaald publiek gedeeld wordt en daarom geen verdere ondersteuning behoeft, is *gemeenplaats*. Heel veel mensen zullen het eens zijn met generaliseringen als: 'alle mensen zijn gelijk', 'eerlijk duurt het langst' en 'gezondheid gaat boven alles'. Uitspraken als: 'huis-aan-huisverkopers zijn oplichters', 'abortus is moord', 'werken is een recht' en 'rijkdom is diefstal van de armen', zullen minder, zij het nog behoorlijk veel, aanhangers vinden. Het zijn gemeenplaatsen die gelden voor een kleiner publiek en dat publiek zal per gemeenplaats sterk verschillen.

In het volgende voorbeeld betoogt de bioloog Dick Hillenius dat jaloezie een erfelijke eigenschap is die je niet kunt onderdrukken. Hoewel de typografie de structuur van dit betoog niet goed ondersteunt – een duidelijk zichtbare alinea-indeling ontbreekt – is de grote lijn van de argumentatie heel goed te volgen.

Voorbeeld

BRON:
D. Hillenius, *Vrij Nederland*, 11 oktober 1986

Jaloezie

Jaloezie was een tijdlang een slechte, kinderachtige eigenschap, waar een volwassen mens met enige moeite best van af kon komen. Zulke opvattingen stammen van lieden die – al of niet voorzien van psychologische achtergrond – nog niet geleerd hebben dat sommige eigenschappen een erfelijke basis hebben, dat die over het algemeen niet te onderdrukken zijn (zonder andere schade te veroorzaken), dat je er dus maar het beste rekening mee kunt houden.

Hoe kom je erachter of een eigenschap erfelijk is vastgelegd of later is opgelegd tijdens opvoeding, groeien in de maatschappelijke of familiale rol?

Eigenschappen die een zeer wijde verspreiding hebben, die je herkenbaar ziet beschreven in literaturen van vreemde rassen, dwars door alle culturele grenzen heen, plus eigenschappen die je buiten de mens bij allerlei verwante dieren herkent,

zijn hoogst waarschijnlijk erfelijk en – vooral in het laatste geval – al lang geleden ontstaan. Een bijkomstig criterium voor erfelijkheid van een eigenschap is of die eigenschap een niet al te ver gezocht biologisch nut heeft.

De aantrekkingskracht van de seksen voor elkaar lijkt me een goed voorbeeld. Sommige vrouwen, die al voorzien zijn of om andere reden niet geïnteresseerd, klagen wel voortdurend over vooral de banale gevolgen van die aantrekkingskracht: fluiten, billenknijpen, het opzien in zuidelijker landen als ze zonder bh rondschommelen, en, zoals in andere kringen van de bevolking blijkt, kan er aan de vorm van die uitingen wel wat geschaafd worden, maar de motor erachter kan niet worden afgezet.

Jaloezie lijkt me ook zoiets. Het is algemeen verspreid, je leest er in de bijbel over, bij de oude Chinezen en Grieken, in legenden van Indianen en andere Vierde-Wereldvolken is het een aanvaarde beweegreden, je herkent het bij je kinderen (maar die zouden het hebben kunnen afkijken bij ons), het is ook af te leiden uit gedragswaarnemingen bij dieren in het veld. En daarbij: het is zo duidelijk functioneel. Je bent jaloers als een ander van jou iets, een ding, een gekoesterde persoon, afneemt of aanstalten daartoe neemt. De eerder genoemde idealisten spreken dan schande uit over die binding aan bezit, het begrip bezit dat in het bijzonder ten opzichte van personen onvergeeflijk heet te zijn. Of je het nu bezit noemt, of sterke gebondenheid, het gaat om elementaire zaken die niet simpel door een idealist zijn weg te preken. Wanneer het om personen gaat, gaat het om ouders, partners, kinderen of – in hiërarchieën – de aandacht van de leider of de zeggenschap van de groep. Dat zijn geen gratuite relaties. Ze zijn sterker naarmate er meer energie en aandacht in is gestopt. Die aandacht is functioneel. Verlies ervan is een gevaar. Jaloezie is als pijn, waarschuwing voor gevaar van verminking of dood. Het is waar dat jaloers gedrag soms oorzaak is van versterking van de reden van de jaloezie, maar – bijvoorbeeld bij ouders en kinderen – het kan ook leiden tot vergroting van de aandacht en bij partners kan het leiden tot versterking van de band. Een gescheiden vakantie, maandenlange afwezigheid door werk buitenlands, een tijdelijke excentrische verliefdheid, kunnen door angst voor verlies tot huwelijken leiden bij tevoren aarzelende partners.

De jaloezie van een kind, als zijn plaats als jongstgeborene wordt ingenomen door een nieuwkomer, is hartverscheurend. Alle flauwe idealistische praat negeert waar het om gaat: verlies van het absolute alleenrecht, en daarom angst voor verlies van geborgenheid, van liefde. Meestal blijkt dat na enige tijd mee te vallen, maar ik heb op de eerste dagen van het leven van de volgende broer of zus die geschoktheid gezien. Dat is erger dan het verlies op later leeftijd van je baan, je huis, misschien is het nog indringender dan het verlies van partner of kinderen, maar van die laatste orde is het. Het is een wonder dat het vaak, meestal, zo goed verder gaat.

Maar wie jaloezie bagatelliseert of probeert om te praten, weet niet waar hij het over heeft.

Het soort argumentatie dat Hillenius gebruikt, komt neer op het geven van voorbeelden die voldoen aan een definitie. Hij definieert in zijn inleiding ‘erfelijke eigenschappen’ en toont vervolgens aan dat jaloezie alle in de definitie genoemde kenmerken vertoont.

De basisuitspraak – jaloezie is erfelijk, daarom kun je er maar het beste rekening mee houden – staat niet letterlijk in de eerste alinea, maar is daaruit makkelijk af te leiden: de schrijver valt die idealistische ‘lieden’ aan die menen dat je best van zo’n kinderachtige eigenschap af kunt komen. Daar-

tegenover stelt de schrijver de 'erfelijke basis' van menselijke eigenschappen, waarvan hij een definitie geeft. Die definitie ondersteunt hij eerst met een voorbeeld dat waarschijnlijk veel mensen overtuigt: de aantrekkingskracht tussen de seksen valt ook niet tegen te houden. Pas dan, als de lezer wellicht al gewonnen is voor de 'erfelijkheidstheorie', begint het eigenlijke betoog, bijna halverwege het artikel: 'Jaloezie lijkt me ook zoiets.'

Snel somt de schrijver alle eigenschappen van jaloezie op die overeenkomen met de definitie. Slechts één argument werkt hij uit: jaloezie is functioneel. Dat kenmerk kwam niet voor in de definitie, wel hadden erfelijke eigenschappen 'biologisch nut', wat niet precies hetzelfde is. Het argument van 'functionaliteit' wordt ondersteund met veel voorbeelden, waarbij vooral het laatste voorbeeld, de 'hartverscheurende' jaloezie van een kind dat een broer of zus krijgt, de lezer emotioneel moet aanspreken. De conclusie, in de slotzin, is een echo van de basisuitspraak in de inleiding: wie het niet met de 'erfelijkheidsopvatting' over jaloezie eens is, 'weet niet waar hij het over heeft'.

Of dit betoog overtuigt, hangt af van de beoordeling van het 'functionaliteitargument': jaloezie is nodig om te overleven. De schrijver maakt de voor het betoog handige stap van 'biologisch nut' naar 'functionaliteit'. En: wat betekent 'functioneel' precies? Wordt bijvoorbeeld een kind dat niet jaloers is op de nieuwe baby door zijn ouders verwaarloosd? Bovendien is het niet moeilijk je allerlei situaties voor te stellen waarin jaloezie niet functioneel, maar bijzonder lastig is; jaloezie kan iemands vrijheid beperken, tot ruzies leiden, enzovoort.

Dat dit betoog allerlei vragen oproept, wil niet zeggen dat de argumentatie 'niet deugt'. Iedere argumentatie gaat, bij wijze van spreken, vergezeld van een mogelijke contra-argumentatie, die net zo overtuigend kan zijn, voor een ander publiek – er zijn nu eenmaal tegenstrijdige opvattingen. Een eis die wel aan een betoog gesteld mag worden, is helderheid: welke argumenten ondersteunen welke opvatting? Aan die eis voldoet dit betoog over jaloezie wél.

Opdrachten

1 Stel, je gaat een overzichtsartikel schrijven over de verschillende manieren van wonen sinds de Tweede Wereldoorlog. De basisuitspraak van het artikel luidt:
'De naoorlogse woningbouw heeft zich niet kunnen aanpassen aan de toenemende variatie in woonvormen.'
Formuleer topische zinnen voor een aantal alinea's waarin je deze ontwikkeling schetst.

2 Bedenk topische zinnen voor alinea's waarin je de volgende basisuitspraak uitwerkt:
'Landelijke en regionale kranten verschillen in de benadering van hun lezerspubliek.'

3 Bedenk bij elk van de volgende standpunten drie argumenten vóór en drie argumenten tegen de stelling.

a Een parttime baan voor managers? Onmogelijk.
b Een gevangenis moet zo gebouwd zijn dat ontsnappen met enige moeite mogelijk is.
c Een kind van een spermadonor heeft het recht te weten wie zijn vader is.
d Legaliseren van softdrugs is noodzakelijk in de strijd tegen de criminaliteit.
e Voor de auto bestaat geen alternatief.

4 Formuleer topische zinnen van alinea's die de volgende betogende basisuitspraak ondersteunen:

a Basisuitspraak: 'Sporters mogen zelf uitmaken of ze doping gebruiken of niet.'
b Basisuitspraak: 'De staat dient zich niet te bemoeien met de kwaliteit van een kunstwerk.'

5 In de volgende redeneringen is op zijn minst één argument verzwegen, soms meer dan een: de noodzakelijke schakel om het argument te verbinden met het standpunt (zie p. 70). Formuleer dit (deze) verzwegen argument(en). Let er wel op dat je het standpunt door de toevoeging noch stelliger maakt, noch afzwakt. Beoordeel de kwaliteit van de verzwegen argumenten.

a Joop van den Ende heeft het culturele leven in Nederland verrijkt. Honderdduizenden mensen genieten ieder jaar van door hem geproduceerde musicals.

b Uit onderzoek blijkt dat gebruik van alcohol de kans op hart- en vaatziekten verlaagt. Je kunt dus zonder bezwaar dagelijks dronken worden.

c Jij bent tegen invoering van de identificatieplicht? Toon dan maar eens aan dat het ongewenste gevolgen heeft.

d Wat een streek van de psychologenmaffia om D. te betichten van plagiaat. Uitvoerig citeren is in die kringen toch heel gebruikelijk?

6 Schrijf een betoog van circa 700 woorden naar aanleiding van een actuele gebeurtenis of discussie. Verwoord je eigen standpunt over het onderwerp; kies argumenten die je zelf echt overtuigend vindt.

7 Ga uit van dezelfde basisuitspraak als in opdracht 6, maar schrijf nu het contrabetoog. Met andere woorden: ontkracht zo goed mogelijk je eigen mening. Verplaats je daartoe in je 'tegenstander': ga na welke van je eigen argumenten in het probetoog het zwakst zijn – die argumenten val je uiteraard aan. Probeer de argumentatie niet in het belachelijke te trekken, maar kies sterke argumenten die een 'redelijke' tegenstander zou gebruiken.

8 Schrijf een recensie van een boek (roman, non-fiction, kinderboek), cd, concert, voorstelling of tentoonstelling. De recensie is bestemd voor de kunstpagina of -bijlage van een dagblad. Onderbouw je oordeel met argumenten.

Hoofdstuk 7

De alinea

In hoofdstuk 4 zagen we hoe de schrijver tot een indeling van alinea's komt. Hij gaat uit van een centraal onderwerp, waarover hij een uitspraak doet. De topen, waarin hij de basisuitspraak uitwerkt, vormen de basis voor de alineaverdeling. De topos van een alinea wordt geformuleerd in een topische zin, in veel gevallen de opening van de alinea. Achteraf een indeling in alinea's maken is oplappen van iets dat van meet af aan ontbrak: een duidelijke basisuitspraak, een heldere opzet en aandacht voor mogelijke vragen van de lezers.
In dit hoofdstuk komt aan de orde welke relaties de schrijver kan aanbrengen tussen *topische zin* en *ondersteuning*, en in welke vorm hij de alinea aan de lezer kan presenteren.

7.1 De stuctuur van de alinea

Bij het formuleren van een alinea overweeg je eerst wat de functie van de alinea is binnen de tekst: wil je de lezer *informeren*, of schrijf je een *betogende* alinea? Die keuze moet duidelijk in de topische zin tot uiting komen. Vervolgens ga je na met welke middelen je de uitspraak in de topische zin het best kunt ondersteunen. We spreken in dit verband van typen ondersteuning.
De meest voorkomende alinea is die waarin de schrijver de inhoud van de topisch zin *specificeert*: hij legt iets uit, of geeft een toelichting. Voorbeeld 1 laat dat duidelijk zien.

Voorbeeld 1

BRON:
Elsevier, 07-12-1996

Steeds meer vrouwen vinden hun weg naar de arbeidsmarkt. In 1975 was nog maar één van de vier werkenden een vrouw. Alleen al in de jaren 1987 tot 1994 steeg volgens het CBS de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt van bijna 35 procent tot ruim 43 procent. Van elke honderd vrouwen van vijftien tot 64 jaar hebben er 43 een baan van minstens twaalf uur per week. Vorig jaar stroomden tachtigduizend vrouwen de arbeidsmarkt op, tegen zeventigduizend man-

nen. Intussen blijft het percentage werkende mannen tussen de vijftien en 64 jaar steken rond de 71 procent. Anders gezegd: de kans dat de collega van morgen een vrouw is, neemt drastisch toe.

Op dezelfde wijze, eerst de topische zin en daarna de ondersteuning, kan de schrijver een standpunt van argumenten voorzien (voorbeeld 2).

Voorbeeld 2

Schrijven met een ballpoint is prettiger dan schrijven met een vulpen. Wie heeft nooit zitten foeteren bij de zoveelste onbedoelde vlek op een netjes beschreven vel houtvrij papier; of op blauwe vingerafdrukken na een fikse lekkage? En is ooit iemand tevreden geweest over die rubberen zakjes en roestende pompjes? Wel eens een inktpatroon te hard aangedrukt dan? Ooit ijlings naar de keuken gerend om een doekje te halen na het omvallen van de inktpot? Genoeg. Een ballpoint doet het altijd, lekt niet, is bedrijfszeker, kan tegen een stootje en stelt de gebruiker nooit voor problemen. En zo'n ding is nog goedkoper ook!!

Deze alinea's zijn volgens eenzelfde opzet geschreven. De stuctuur van de alinea in haar meest elementaire vorm kunnen we schematisch weergeven.

Steeds meer vrouwen... naar arbeidsmarkt	→ topische zin	Alinea
Alleen al... drastisch toe.	→ ondersteuning	

Er zijn verschillende technieken om de topische zin te ondersteunen. In voorbeeld 1 wordt met cijfers getoond hoe snel vrouwen zijn toegetreden tot de arbeidsmarkt. In voorbeeld 2 maakt de schrijver gebruik van een *vergelijking*. Tegelijkertijd zet hij zijn stelling kracht bij door *voorbeelden* te geven van 'vulpenellende'. Niet één, ruim uitgewerkt voorbeeld, maar een *opsomming* van nadelen. Het zijn vooral deze verschillende typen van ondersteuning die variatie in een tekst kunnen brengen.

7.2 Typen ondersteuning

Bij elke nieuwe alinea maak je de afweging hoe je de lezer het best informeert of overtuigt. Is een voorbeeld beter dan een plompverloren mededeling? Geeft een vergelijking meer inzicht dan zomaar een anekdote? Heeft de lezer behoefte aan een opsomming van oorzaken? Zo zijn er vele 'strategische' vragen te stellen, waarbij je steeds rekening houdt met de lezer.
De voorbeelden hierna laten verschillende typen ondersteuning zien. De alinea's zijn steeds van dezelfde structuur als gegeven is in het schema hiervoor: eerst de topische zin, daarna de ondersteuning.

De *definitie* is de meest nauwkeurige specificering, het type ondersteuning dat we in voorbeeld 1 ook lieten zien. Soms is het nodig nadere uitleg te geven bij een nieuwe term of een woord dat niet algemeen bekend is. In voorbeeld 3 legt de schrijver uit wat 'landrassen' zijn, en wat de voornadelen daarvan zijn in de landbouw.

Voorbeeld 3

BRON:
NRC Handelsblad,
31-07-96

Veel boeren in de Derde Wereld maken nog steeds gebruik van zogenoemde 'landrassen'. Dat zijn plantenrassen die in de loop van de geschiedenis door boeren in een bepaalde streek zijn ontwikkeld en die niet beschermd zijn. Het sterke punt van dat soort rassen is dat ze vaak goed zijn aangepast aan lokale omstandigheden – droogte of juist vochtigheid, temperatuur en manier van telen. Het grote nadeel van de landrassen is dat de opbrengst vaak ver achter blijft bij modernere rassen en dat ze niet geschikt zijn voor de intensievere teeltmethoden die tegenwoordig nodig zijn.

Deze alinea is volstrekt duidelijk voor lezers die niet thuis zijn in de landbouw. In het volgende voorbeeld schiet de schrijver wel erg ver door in het gebruik van vaktaal, tenminste voor de krantenlezer. Desalniettemin is het een goed voorbeeld van een bijna wetenschappelijk 'definiërende' alinea. De 'bèta' zal er minder problemen mee hebben dan de 'alfa'.

Voorbeeld 4

BRON:
NRC Handelsblad

Dioxine

'Dioxine' is de populaire naam voor 2,3,7,8-tetracholorodibenzo-p-dioxine, afgekort TCDD. eigenlijk bestaan er 75 verschillende soorten dioxine, maar TCDD is de meest giftige en bekende. De verbinding heeft een smeltpunt van 307°C, is

zeer stabiel en praktisch onoplosbaar in water. Dioxine verbrandt pas bij temperaturen boven de 1600°C, maar wordt vrij gemakkelijk afgebroken door ultraviolet licht (halveringstijd ongeveer 2 uur). Dioxine absorbeert zeer sterk aan bodemdeeltjes, waardoor het zich maar heel langzaam in de bodem verspreidt.

In voorbeeld 5 laat de schrijver zien hoe de wereld er 140 miljoen jaar geleden uitzag: anders. Dit is een ondersteuning in de vorm van een *illustratie*. Een illustratie brengt iets in beeld. Deze alinea spruit voort uit de verbeelding van de schrijver en is gebaseerd op een aanname van wetenschappers.

Voorbeeld 5

BRON:
NRC Handelsblad, 12-07-1996

Honderdveertig miljoen jaar geleden zag de wereld er anders uit. Er was toen nog geen gras, er waren geen bloemen en er leefden andere dieren. Er fladderden beesten in de lucht met vleugels aan hun pinken. Deze 'vleervingerigen' moesten hun pinken razendsnel heen en weer bewegen om te kunnen vliegen. Dinosauriërs waren dieren die het meeste voorkwamen. Zij stampten overal rond, sommige van het formaat van een kip, andere zo groot als een flatgebouw.

Vaak heb je een *voorbeeld* nodig om duidelijk te maken wat je in de topische zin bedoelt. Niet iedere uitspraak is met cijfers te onderbouwen, met een uitleg van termen of met een beschrijving. Voorbeelden overtuigen des te sterker, als ze aan de werkelijkheid zijn ontleend. In voorbeeld 6 noemt de schrijver twee specifieke voorbeelden waarin een verbod door de overheid – van dranks en drugs – een averechts effect heeft.

Voorbeeld 6

BRON:
HP/De Tijd, 7 juli 1996

Het zijn vaak de oplossingen die de werkelijke problemen veroorzaken. Toen in het begin van deze eeuw Amerika werd drooggelegd, werd de maffia al snel 's lands machtigste groepering. Het aantal alcoholslachtoffers steeg door slechte destillaten en doordat er alleen nog maar sterke drank te krijgen was.

De 'war against drugs' als oplossing voor drugsverslaving heeft als effect gehad dat de handel bloeit als nooit tevoren. Tachtig procent van de gevangenisbewoners zit daar wegens aan drugshandel gerelateerde misdrijven. Wanneer straks nicotine in de ban wordt gedaan, zal de drugsmisdadigheid verdubbelen, want nicotine is de verslavendste drug van allemaal.

Om je bedoeling te verduidelijken, kun je het voorbeeld ook expliciet aankondigen: met 'Een voorbeeld is' of 'Neem nu...' of 'Boer Derks is zo'n boer die...'. Stel nu dat een journalist in een achtergrondverhaal over de toenemende 'kleine' criminaliteit het meedogenloze optreden van sommige criminelen behandelt. Om dat 'meedogenloze' aan te geven gaat hij als volgt te werk:

Voorbeeld 7

Een voorbeeld. Drie overvallers beroofden in april een Engelse toeriste op straat van haar handtas. Het slachtoffer werd daarbij op de rug besprongen. Ze kwam ten val, raakte een stenen trap en verloor het bewustzijn. De onverlaten maakten zich uit de voeten, zonder zich verder om het slachtoffer te bekommeren.

Soms is een enkel voorbeeld niet voldoende om een topische zin te ondersteunen. In voorbeeld 8 is de basisuitspraak nogal ruim geformuleerd: de Duitse economie verkeert in moeilijkheden. Toch kan de uitspraak aannemelijk worden gemaakt, door een combinatie van specificatie en voorbeelden. De schrijver somt eerst een aantal sectoren van de economie op waarmee het slecht gaat, en vervolgens kiest hij daarbij twee treffende voorbeelden.

Voorbeeld 8

BRON:
HP/De Tijd, 15-03-96

De Duitse economie verkeert in moeilijkheden. In de traditionele steunpilaren, chemie, auto-industrie en machinebouw, zijn de afgelopen jaren honderdduizenden banen verloren gegaan. De afstoting van Fokker door het Daimlerconcern maakte ook in Nederland pijnlijk duidelijk hoe de zaken er bij de Oosterburen voorstaan. De afgedwongen ver

zelfstandiging van de noodlijdende Philips-dochter Grundig deed daar nog eens een schepje bovenop. In zes jaar tijd moet het personeelsbestand van het eens zo trotse elektronicabedrijf zijn teruggebracht van 21 000 naar 8 400 man.

Hierna gaan we nader in op de verbanden die je kunt aanbrengen tussen topische zin en ondersteuning. Dat zijn: de *vergelijking*, *oorzaak en gevolg*, en *redengeving*.
We zagen in het voorbeeld van de drank- en drugsbestrijding (voorbeeld 6) dat voorbeelden werden gebruikt, maar de schrijver doet ook iets met die voorbeelden: hij maakt een *vergelijking*. En daarin schuilt de kracht van de ondersteuning.
Ook in het volgende voorbeeld is gebruikgemaakt van een vergelijking. De auteur doet dat wel heel expliciet: hij vergelijkt faxen met praten, telefoneren en briefschrijven, en werkt die vergelijking uit tussen haakjes.

Voorbeeld 9

BRON:
de Volkskrant, 04-10-1996

Faxen heeft alle voordelen van praten (directe antwoorden mogelijk), telefoneren (je hoeft elkaar niet te zien) en briefschrijven (je wordt gedwongen je gedachten goed te formuleren en je kunt alles rustig nalezen), zonder de nadelen van de mond (je moet naar elkaar toe), de telefoon (je wordt gestoord, je moet direct antwoorden) en de brief (duurt dagen voordat hij de ander bereikt). Zoals bij alle grote uitvindingen: je begrijpt niet hoe je vroeger zonder hebt kunnen leven.

Een veelvoorkomend verband tussen topische zin en ondersteuning is dat van *oorzaak en gevolg*. In de regel bevat de topische zin een gevolg, waarvan de oorzaken in de ondersteuning worden genoemd.

Voorbeeld 10

BRON:
Elsevier, 03-08-96

Sedert het ineenzijgen van de bipolaire wereldorde, na de val van De Muur, is de wereld er niet overzichtelijker en veiliger op geworden. De tegenstelling tussen staatssocialisme en communisme enerzijds en kapitalisme en parlementaire democratie anderzijds – gematerialiseerd in de grootmachten Sovjet-Unie en Verenigde Staten – bracht regelmatig spanningen met zich mee, maar stond er toch in grote lijnen borg

voor dat de politieke wereldorde redelijk stabiel was en dat gewelddadige conflicten veelal statelijke conflicten waren en binnen de perken werden gehouden.

Oorzaken en gevolgen zijn 'logische' verbanden, maar ook die zijn natuurlijk de verbanden die de schrijver zelf ziet. Iemand anders kan bijvoorbeeld van mening zijn dat de wereld er wel veiliger op geworden is sinds de tegenstelling Oost-West niet meer zo scherp ligt, en ook die mening kan met een oorzakelijke verklaring worden beargumenteerd. Bijvoorbeeld doordat de atoomdreiging 'is' afgenomen.

Veelal moeilijk te onderscheiden van een oorzaak-gevolgrelatie is de *redengeving.* Je zou kunnen zeggen dat oorzaak-gevolg een kwestie is van 'waardoor' en redengeving van het 'waarom': in de ondersteuning van de topische zin staan motieven of persoonlijke opvattingen.

Voorbeeld 11

BRON:
de Volkskrant, 12-09-96

De overheid moet volgens de IRO meer eisen stellen als zij een concessie verleent voor oliewinning in de Noordzee. Daarmee kan zij afdwingen dat oliemaatschappijen, toeleveranciers en kennisinstituten nauwer gaan samenwerken. Dat is gewenst, omdat alleen door zo'n bundeling kosten kunnen worden bespaard. Pas dan krijgt de sector de kracht en de omvang om op de wereldmarkt staande te blijven. Ook levert het een technologie- en kennis-impuls op die op zijn beurt weer een uitstraling naar de industrie kan hebben.

Deze alinea geeft allereerst een reden, een motief, waarom de overheid 'hogere eisen' moet stellen. Vervolgens worden er gunstige gevolgen genoemd van die hogere eisen – dus een verklaring van het motief.

Voorbeeld 12 hierna is van een type dat je zeer veel aantreft in de journalistiek. Een organisatie of persoon wordt gevraagd *het waarom* van een bepaalde handelwijze te verduidelijken.

Voorbeeld 12

BRON:
de Volkskrant, 21-09-96

Gedwongen door de snelle ontwikkelingen in de financiële sector blijkt de Nederlandsche Bank bij het bankentoezicht steeds vaker over te schakelen op preventie. Een woord

voerder: 'De informatietechnologie wordt steeds dominanter. Banken besturen hun financiële posities nu met complexe computermodellen. Tien jaar geleden konden we volstaan met het een keer per jaar inleveren van een rapport. Daarop kun je nu steeds minder blindvaren. Wij moeten proactief toezicht houden, gericht op de administratieve organisatie.'

We zouden de schrijfpraktijk al te simpel voorstellen, als we zouden zeggen: kies één van de typen die we hebben genoemd, en je schrijft altijd een fraaie alinea. De voorbeelden laten echter wel zien dat een goede alinea het product is van een weloverwogen keuze, van een strategie om de lezer mee te nemen in het verhaal. Als je schrijft 'per alinea', dient de formulering zich bovendien makkelijker aan dan wanneer je schrijft 'per zin'.

Eén type alinea verdient nog nadere beschouwing: de *beschrijvende* en/of *verhalende* alinea. In veel achtergrondverhalen, en met name in reportages, vinden we alinea's die in niets lijken op de behandelde voorbeelden. Op het eerste gezicht althans. De schrijver probeert daarin bijvoorbeeld een gebeurtenis – een opstand, een rel, een wedstrijd – aanschouwelijk te maken door gedetailleerde beschrijving of door de weergave van een min of meer spannende opeenvolging van handelingen. Dat is iets anders dan de eerdergenoemde 'illustratie': daar gaat het om een enkel beeld – hier eerder om een reeks beelden of een 'verhaaltje' binnen een groter geheel. Strikt genomen heeft de term *beschrijvend* betrekking op de beschrijving van objecten, dingen of personen. De term *verhalend* wordt vaak gereserveerd voor de weergave van een serie gebeurtenissen of handelingen, geordend in de tijd. In de journalistieke praktijk, bijvoorbeeld in reportages, lopen 'beschrijvend' en 'verhalend' dikwijls dooreen. In het volgend voorbeeld is dat goed waarneembaar.

Voorbeeld 13

BRON:
Vrij Nederland, 27-07-96

De menigte toeschouwers begint te gillen. De massa in de straat komt in beweging. In de Calle de Santo Domingo, het steile eerste stuk van de *encierro*, duiken de zwarte ruggen van de stieren op. Om hen heen rennen en vallen de mensenlichamen. Langs de hoge stenen muur vallen mensen over elkaar heen, er ontstaat een *monton*, een berg van over elkaar heen vallende renners. Een uiterst gevaarlijke situatie. Later blijkt dat hier de Zuid-Afrikaan Robert Thwiwell een hoorn in zijn bil kreeg. De hoorn drong veertien centimeter

diep binnen, doorboorde zijn anus en maakte een gat van vier bij vier centimeter. De dieren stuiven het plein onder ons op. Mensen duiken onder de omheiningen in veiligheid. Recht onder ons komt een jongen op het voorhoofd van een stier. Hij valt. De volgende dieren rennen over hem heen. De jongen ligt stil op straat. Er loopt bloed uit zijn hoofd. Hij is bewusteloos. (...) De hele stierenloop duurt vandaag niet langer dan twee minuten en 41 seconden. Er zijn 28 gewonden, van wie twee ernstig.

Hoewel een topische zin ontbreekt, bevat de alinea wel degelijk een onderwerp en een uitspraak daarover: de jaarlijkse stierenren in de straten van Pamplona naar de Plaza de Toros mag een festijn zijn voor het publiek, maar de prijs is hoog. De schrijver hoeft die topische zin niet op te schrijven, het verhaal doet het werk. Zo wordt de lezer direct bij de schokkende gebeurtenissen betrokken, het is een ooggetuigenverslag.

Hieronder sommen we de *typen ondersteuning* van de topische zin nog eens op, die in dit hoofdstuk zijn behandeld:

1	specificering	→ voorbeeld 1, 2
2	definitie	→ voorbeeld 3, 4
3	illustratie	→ voorbeeld 5
4	voorbeeld	→ voorbeeld 6, 7, 8
5	vergelijking	→ voorbeeld 6, 9
6	oorzaak/gevolg	→ voorbeeld 10
7	redengeving	→ voorbeeld 11, 12
8	beschrijvend/verhalend	→ voorbeeld 13

Opdrachten

1 Ga na op welke wijze de topische zinnen uit de volgende alinea's worden ondersteund. Maak gebruik van de termen voor de verschillende *typen ondersteuning*, zoals die zijn opgenomen in het schema hierboven. Onderzoek nauwkeurig of de uitspraak in de topische zin voldoende wordt ondersteund. Beargumenteer je oordeel.

a

BRON:
de Volkskrant, 21-09-96

oorzaak
gevolg

Historici zijn aanzienlijk trager dan schrijvers. Verbazingwekkend is dat natuurlijk niet. Historici moeten precies zijn. Zij graven diep in archieven en oude boeken, op zoek naar de historische waarheid. Schrijvers verrichten ook onderzoek, maar willen toch vooral een mooi verhaal vertellen.

b

BRON:
de Volkskrant, 20-09-96

reden

Pathé opent overal in het land nieuwe megabioscopen en daarin past het concept van een film voor een rijksdaalder niet langer. Uil: 'Voor een knaak bieden we gewoon te veel: prachtige stoelen, optimale geluidskwaliteit en alle voorzieningen die bij een moderne bioscoop horen.' Volgens Pathé zouden de riksbioscopen zes keer zoveel mensen moeten trekken dan een gewone filmzaal om het financieel aantrekkelijk te maken.

c

BRON:
HP/De Tijd, 13-09-96

ill.

De *straight edger* is makkelijk herkenbaar. Kale kop, oversizede, militant aandoende kleding, T-shirt met maatschappij-kritische print, gympies, een enkele piercing en een zwart kruis met stift aangebracht op de rug van de hand, soms getatoeëerd. Vooral het kruis geldt als goede identificatie; binnen de sXe-*scene* is 't het geuzenteken bij uitstek. Overgewaaid uit Amerika, waar minderjarige concertbezoekers bij de deur een zwart kruis op hun hand kregen gestift, ten teken dat ze geen alcohol mochten kopen. Hoewel de stift in het Amerikaanse clubcircuit is vervangen door een felgekleurd polsbandje, leeft het kruis in de drooggelegde sXe-beweging voort. Van de Wal weet er alles van. Het is dat hij tegenwoordig last heeft van smetvrees, anders had hij tijdens con-

certen het zwarte kruis met waardigheid gedragen. Als hij vroeger uitging, was het voor hem net zo verplicht als een kale kop. Het schiep een band, je herkende elkaar.

d

BRON:
NRC Handelsblad, 06-09-96

def.

Plagiaat is in wetenschappelijke kringen een doodzonde. Maar juist door deze 'terminale' gevolgen is het wel geboden de plagiaatzaak van de Leidse hoogleraar klinische psychologie Diekstra, aanhangig gemaakt door het weekblad *Vrij Nederland*, zakelijk te bekijken.
Waar gaat het om bij (wetenschappelijk) plagiaat? Men zou dit verschijnsel kunnen omschrijven als de wederrechtelijke toeëigening van een oorspronkelijk en individueel gedachtegoed dat binnen de betrokken cultuur als waardevol wordt beschouwd. Oorspronkelijk en individueel wil daarbij zeggen dat bij kennis die inmiddels gemeengoed is geworden nooit sprake kan zijn van plagiaat. Zo kan iedereen zonder plagiaat te plegen stellen dat hard rijden schadelijk is voor de verkeersveiligheid.

e

BRON:
HP/De Tijd, 06-09-96

Een plagiator is iemand die op een onvoorstelbaar domme manier slim probeert te zijn. Hij beroept zich openlijk op prestaties die bij nadere inspectie evenzovele wanprestaties blijken te zijn. Met zijn geschriften zoekt hij de publieke aandacht die hem nu juist gemakkelijk noodlottig kan worden. Hij is een dief die, zoals Frank van Kolfschooten het eens heeft uitgedrukt, zijn gestolen spullen in de etalage legt.
Behalve dom blijkt de plagiator meestal ook laf te zijn: hij vlucht in doorzichtige smoezen. Vooral op dit punt lijken vrijwel alle gevallen van plagiaat en wetenschappelijk bedrog op elkaar. Als ontkenning niet meer mogelijk is, wordt gestreefd naar beperking van de schade: het gaat om een paar regels, hooguit enkele bladzijden; de aanhalingstekens en/of de noten stonden in het manuscript, maar zijn (nu kan men kiezen) per abuis weggelaten, op verzoek van de uitgever geschrapt of door dommigheid van de drukker weggevallen.

f

BRON:
Rotterdams Dagblad, 21-09-96

De bestuurster van een witte Fiat Uno laat zich niet vermurwen. Op het moment dat de grote alcoholcontrole op de parkeerplaats van het Stadion Feijenoord nog maar net een uur gaande is, weigert de vrouw te blazen. 'Meneer,' zegt de onmiskenbaar uit Amsterdam afkomstige vrouw, 'ik blaas uit principe niet.' De overredingskracht van twee politie-agenten schiet tekort.
Het mondstuk is in haar ogen niet hygiënisch genoeg en alleen al de gedachte dat zij de adem van haar voorganger in de eigen longen kan krijgen – wat door de politie overigens met klem wordt ontkend – vervult haar met afschuw. Het bonnenboekje maakt een einde aan de zinloze discussie.

g

BRON:
Vrij Nederland, 20-07-96

De Centrale Toetsingscommissie bestaat uit twee kamers die elk een keer in de vier weken een dag uittrekken om zich te verdiepen in opsporingsplannen van politie en justitie. In veruit de meeste gevallen gaat het om infiltratieoperaties, een gevoelig terrein. De ochtenden worden doorgebracht met het lezen van de stukken, 's middags komen de betrokken politiemensen en officieren van justitie om hun voorstellen nader toe te lichten en vragen van de commissieleden te beantwoorden.

h

BRON:
NRC Handelsblad, 19-07-96

Een romanschrijver dient met de bundeling van zijn artikelen over moderne literatuur, of hij dat wil of niet, verschillende doelen. Hij leert ons iets over de boeken en schrijvers die hij behandelt. Hij kan de meningsvorming over de literatuur stimuleren. Maar belangrijker is dat hij in zijn bundel zijn eigen positie kan toelichten. De keuze van zijn onderwerpen en het oordeel van zijn levende en dode collega's zijn vaak alleen al interessant omdat ze de achtergrond laten zien waartegen we zijn romans kunnen lezen.

i

BRON:
de Volkskrant, 14-09-96

oorzaak gevolg

Werknemers kunnen volgens de belastingregels niet investeren. Zodra op een van de bekende pastelkleurige formulieren de vraag 'drijft u een onderneming?' met 'nee' beantwoord is, valt de term 'investeren' uit het fiscale vocabulaire. De belastingbetaler is vervolgens een 'particulier', en die kan alleen nog 'kosten' hebben, bijvoorbeeld beroepskosten. Misschien, heel misschien, zijn sommige van die kosten aftrekbaar, maar ze zullen nooit in aanmerking komen voor een extra aftrek. Ondernemers daarentegen genieten al jaren een investeringsaftrek, die dit jaar is verhoogd van 18 naar 24 procent. Zij krijgen bijvoorbeeld een pc van vijfduizend gulden voor een fors gedeelte cadeau van de fiscus. Voor zo'n aanschaf, toch al geheel aftrekbaar via de afschrijvingen, geldt namelijk die extra investeringsaftrek, in dit voorbeeld twaalfhonderd gulden.

j

BRON:
NRC Handelsblad, 21-09-96

def.

Een aardbeving ontstaat door een plotselinge, onderlinge verschuiving van twee stukken aardkorst aan weerszijden van een breuk. Daarbij komt binnen gewoonlijk enkele seconden een hoeveelheid energie vrij die zich in de loop van (tientallen) jaren in het gesteente heeft opgezameld. Maar de verschuiving die zo'n beving veroorzaakt behoeft niet altijd zo plotsklaps plaats te vinden. Een groep Amerikaanse en Australische geofysici heeft een 'beving' ontdekt die een week in beslag nam en volstrekt onopgemerkt zou zijn gebleven als er niet toevallig in de buurt meetinstrumenten hadden gestaan.

k

BRON:
Elsevier, 02-07-96

reden

Er is nog een reden waarom de vrouw minder carrière maakt. Greetje den Ouden van de Emancipatieraad wijst erop dat de vraag: hoe combineer ik loopbaan, partner en kind, nog altijd het vraagstuk van de vrouw is. 'De man komt met het argument: korter werken kost me mijn loopbaan. Met als gevolg dat de vrouw in deeltijd gaat werken. En uiteindelijk stappen ze er dan uit. In onze maatschappij wordt het nog altijd gewaardeerd als je kiest voor moederschap in plaats van werk. Sterker: als werkende moeder moet je je altijd verantwoorden, als werkende vader nooit.'

l

BRON:
NRC Handelsblad, 19-07-96

Een van de wonderlijkste bijverschijnselen van het geloof is dat sommige mensen zich geroepen voelen de *helpers* van God te zijn.
Ik kan me daar telkens opnieuw over verbazen. Iemand, laten we zeggen Multatuli, of Maarten 't Hart, schrijft afkeurend of spottend of laatdunkend over God; dan staan er meteen mensen klaar om God te beschermen, te wreken, de belagers tot zwijgen te brengen als ging het er om Zijn gevoelens te sparen.

m

BRON:
Vrij Nederland, 13-07-96

ill vb.

Smaken verschillen zo hevig dat er miljoenen aan te verdienen zijn. Neem geslachte kip. De 'commerciële delen': twee bouten, twee vleugels, twee borststukken die in de handel filets worden genoemd. Veel meer koopwaar zit er niet aan. Europeanen eten bij voorkeur de borststukken. Makkelijk in de pan en grote happen. De vraag naar kippenborstvlees is in Europa zoveel groter dan die naar bouten en al helemaal dan de vraag naar vleugeltjes, dat er een enorm overschot is aan ledemaatjes. Albert Heijn doet grappig met aanbiedingen van kip met vier poten, maar het helpt niet. We komen in Europa om in boutjes en vleugels.
Gelukkig toeval voor een handelaar, gespecialiseerd in diepvriesproducten: Chinezen waarderen van een kip het minst de borst. Maar vleugeltjes! Die zijn niet aan te slepen.

2 Schrijf bij elk van de volgende topische zinnen een alinea van ongeveer 100 woorden. Maak daarvoor gebruik van het type ondersteuning dat bij de zin wordt vermeld.

a Door het opheffen van orkesten in het noorden en oosten van het land dupeert de minister het publiek uit de provincie. (specificering)

b Eerstejaarsstudenten hebben vaak problemen met de overgang van voortgezet naar hoger onderwijs. (specificering)

c Veel mensen gruwen van genetische manipulatie, maar hebben geen flauw benul van wat DNA is. (definitie)

d Een 'stille' agent mag niet opvallen in de massa – dat neemt niet weg dat je hem direct aan zijn kleding herkent. (illustratie)

e De amusementswaarde van lief en leed op televisie is recht evenredig met het tranengehalte. (voorbeeld)

f De huisarts is meer en meer slachtoffer van de assertieve patiënt. (vergelijking)

g Het is niet verwonderlijk dat de Nederlander zijn vakantiebestemming steeds verder weg zoekt. (oorzaak/gevolg)

h Liefde maakt blind. (redengeving)

i In overdekte winkelcentra begint 's nachts een tweede leven. (beschrijving)

3 Schrijf bij elk van de volgende topische zinnen twee alinea's: Maak daarbij gebruik van verschillende typen ondersteuning.

a De filmheld van de jaren negentig moet zowel macho als watje zijn.

b Een hermafrodiet is niet hetzelfde als een transseksueel.

c Een beroepsmuzikant is versleten voor hij oud is.

d Wie niet tijdens de studie al aan een curriculum vitae bouwt, is kansloos.

e Dat 90 procent van de mannelijke managers in de hoogste echelons van het bedrijfsleven getrouwd is, en 90% van de vrouwelijke managers óngetrouwd, zegt genoeg.

f Internet wekt overspannen verwachtingen en is geldklopperij.

g Geld lenen lijkt een aantrekkelijke mogelijkheid om je levensstandaard te verhogen; in de praktijk raak je van de wal in de sloot.

h Een van de moeilijkste opgaven bij studiekeuze is het voorspellen van je kansen op de arbeidsmarkt.

4 Op de opiniepagina's van dagbladen (*NRC Handelsblad, de Volkskrant* en *Trouw*) vind je regelmatig discussies over ethisch of moreel beladen kwesties. Bijvoorbeeld:

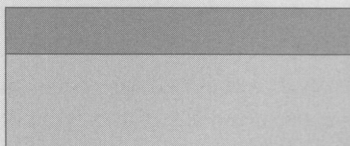
- actieve euthanasie
- genenpaspoort als bewijs van goede gezondheid voor verzekeraars
- abortus op ongewenste meerlingen na kunstmatig opgewekte zwangerschap
- klonen van dieren
- verbieden van extremistische politieke partijen
- bescherming van de privacy
- verbod op het tonen van aanstootgevende afbeeldingen langs de openbare weg

Kies een onderwerp dat in de belangstelling staat, en documenteer je zo gevarieerd mogelijk. Geef de belangrijkste standpunten weer, en formuleer je eigen mening. Je artikel mag niet langer zijn dan 1000 woorden.

Hoofdstuk 8

Alineavormen

Bij de behandeling van verschillende typen ondersteuning is steeds één alineastructuur, één *alineavorm* uitgangspunt geweest: eerst de topische zin, daarna de ondersteuning. Deze alineavorm, de *directe alinea*, is door de eenvoudige en heldere opzet bruikbaar voor zowel informerende als betogende passages. Eerst vertellen waar het om draait, daarna meteen de uitleg of de argumenten geven.

de directe vorm

8.1 De climaxvorm

Dat het ook anders kan, laat voorbeeld 1 zien:

Voorbeeld 1

BRON:
NRC Handelsblad, 21-09-96

Het tempo waarin we taal verwerken en produceren is ijzingwekkend. Gemiddeld spreken we twee, drie woorden per seconde uit, maar dat kan oplopen tot zeven. Daarbij sturen we zo'n honderd verschillende spieren en spiertjes aan. Lezen gaat nog veel sneller. Waar we gemiddeld 180 woorden per minuut horen, lezen we er driehonderd. En wie onder de indruk wil komen van onze zoekmechanismen, moet maar eens opletten hoeveel aanwijzingen en tijd mensen bij spelletjes als Lingo of het Rad van Fortuin nodig hebben om het gevraagde woord te vinden. Kruiswoordpuzzels en cryptogrammen kunnen alleen bestaan omdat woorden via zoveel verschillende manieren te bereiken zijn: via hun vorm, hun betekenis, hun categorie, of zelfs alleen via associaties.

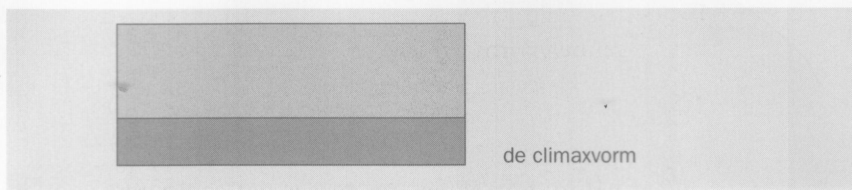
(Waar denk je aan bij rood, vuur en ladder? Juist, aan de brandweer.) Geen computer kan ons dat allemaal nadoen.

Waar het in deze alinea om gaat is dat computers voorlopig niet in staat zullen zijn taal te gebruiken als een mens. De auteur heeft daarvoor twee argumenten: de snelheid waarmee de mens taal produceert en verwerkt, en het indrukwekkende en gevarieerde zoekmechanisme in de hersenen. Daarbij is het tweede argument vermoedelijk sterker dan het eerste. Computers worden immers steeds sneller. De gebruikte argumenten zijn naar kracht gerangschikt, en datzelfde geldt voor de voorbeelden binnen het tweede argument. De lezer zelf had bij wijze van spreken de topische zin kunnen bedenken.

Staat de topische zin aan het einde van de alinea, dan spreken wij van een 'climaxvorm'. De climaxalinea nodigt de lezer uit om mee te denken, en zelf een conclusie te trekken. Het is een manier om de lezer bij het onderwerp te betrekken, hem zelf de feiten en voorbeelden in een perspectief te laten zetten. In reportages zorgt de climaxvorm ervoor, dat de lezer 'meeleeft' met de beschreven gebeurtenissen, zonder deze meteen te interpreteren. In betogende teksten kan de climaxvorm de lezer beletten meteen een tegenovergesteld standpunt in te nemen. Met andere woorden: de constructie van de alinea is een belangrijk strategisch wapen.
Het volgende voorbeeld verduidelijkt dit effect: het is de 'climaxvariant' van voorbeeld 8 uit het vorige hoofdstuk, in de oorspronkelijke vorm een directe alinea.

Voorbeeld 2

In de traditionele steunpilaren van de Duitse economie, chemie, auto-industrie en machinebouw, zijn de afgelopen jaren honderdduizenden banen verloren gegaan. De afstoting van Fokker door het Daimler-concern maakte ook in Nederland pijnlijk duidelijk hoe de zaken er bij de Oosterburen voorstaan. De afgedwongen verzelfstandiging van de noodlijdende Philips-dochter Grundig deed daar nog eens een schepje bovenop. In zes jaar tijd moet het personeelsbestand van het eens zo trotse elektronicabedrijf zijn teruggebracht van 21 000 naar 8 400 man. De Duitse economie verkeert in moeilijkheden.

8.2 De keerpuntvorm

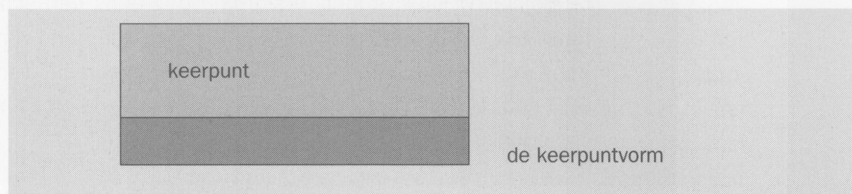
Behalve de directe vorm en de climaxvorm is nog een derde variatie goed bruikbaar: de alinea met een *keerpunt*. In een verhandeling over eetgewoonten van dikke mensen bespreekt de schrijver van het volgende voorbeeld een onderzoek.

Voorbeeld 3

BRON: *de Volkskrant*

Aan dikke mensen en normalen werd lasagne met vleessaus voorgezet met de smoes dat het voedsel op allerlei eigenschappen beoordeeld moest worden. Weinig verbijsterend is het gegeven dat degenen met overgewicht hier meer van aten dan anderen. Een interessant verschil was echter dit. Binnen de groep gewone mensen was er geen statistische samenhang tussen de mate waarin men het voedsel lekker vond en de geconsumeerde hoeveelheid. Die correlatie deed zich echter wel voor bij de dikkerds, wat suggereert dat zij niet voor hun ellende eten, maar daar nog plezier aan beleven ook.

Eerst beschrijft de schrijver een tamelijk voor de hand liggende uitkomst van het onderzoek. Daarna vestigt hij de aandacht op een interessant verschil tussen 'dikke' en 'normale' mensen, halverwege de alinea. Hij kondigt deze wending duidelijk aan: 'Een interessant verschil was echter dit.' Deze zin vormt het keerpunt in de alinea. Het gaat om het verrassingseffect, de lezer wordt even aan het denken gezet. Aan het slot staat de topische zin.

De keerpuntalinea leent zich goed voor een komische wending, zoals in het volgende voorbeeld.

Voorbeeld 4

BRON:
Vrij Nederland, 20-07-96

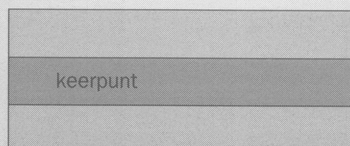
Het gaat niet best met Porsche. In 1995 werden in de eerste helft van het jaar 52 nieuwe Porsches verkocht in Nederland. Dit jaar maar 51. Conclusie: het aantal idioten in Nederland neemt af. Langzaam, maar toch. Een onzinnige conclusie. Het aantal idioten neemt toe. De verkoop van nieuwe auto's stijgt jaar in jaar uit, zoals de eerste zes maanden van dit jaar een groei van vier procent. Behalve dan bij Porsche.

Dikwijls geeft de schrijver op het keerpunt zelf aan wat de essentie van de alinea is: de topische zin verschijnt dan ergens in het midden van de alinea. Dat zien we in het voorbeeld hierna, met bijbehorend schema.

Voorbeeld 5

BRON:
Haarlems Dagblad, 27-09-96

Het kale grasveldje aan de rand van Khayelitscha, het grootste en armste township in Kaapstad, is het domein van de jeugd. De grijswitte schooluniformen verdwijnen onder het opwaaiende stof. De meisjes doen netbal, een variant op korfbal. Een paar jongens spelen rugby. Het lijkt zo gewoon, maar nog niet zo lang geleden was het ondenkbaar dat zwarte kinderen rugby beoefenden. De sport was bijna een exclusief recht van de blanken. De spelers waren blank, de supporters waren blank en de sponsors waren blank. De mooiste en beste stadions waren voor het rugby. Hooguit de schoonmakers waren zwart.

de topische zin als keerpunt

8.3 Begin en slot

Begin- en *slotalinea's* van grotere artikelen en achtergrondverhalen verdienen apart aandacht. Beide zijn dikwijls van het 'climaxtype': eerst wordt de lezer aangesproken en bij de inhoud betrokken, vervolgens presenteert de schrijver de 'kern' van zijn artikel – de basisuitspraak. In nieuwsberichten is de volgorde anders: daar staat het nieuws in de eerste zin of zinnen, en krijgt de lezer het wie, wat, waar, wanneer en waarom opgedist. Zoals in het volgende voorbeeld.

Voorbeeld 6

BRON:
NRC Handelsblad,
2 april 1996

Draagmoeder veroordeeld

ZUTPHEN, 2 APRIL. De politierechter in Zutphen heeft maandag een 35-jarige vrouw uit Westerbork veroordeeld tot twee maanden voorwaardelijke gevangenisstraf wegens commercieel draagmoederschap. Het is de eerste keer dat iemand in Nederland wegens zwangerschap tegen betaling is veroordeeld.

In voorbeeld 7 zien we een eenvoudige *lead* van een achtergrondverhaal, met de basisuitspraak in de laatste zin. Belangrijk is dat de lezer weet waarover het stuk – ongeveer – zal gaan, maar vooral zo geïnteresseerd raakt dat hij het wil lezen.

Voorbeeld 7

BRON:
Algemeen Dagblad,
1 april 1997

Ze vreten volgens bondscoach Doug Mason de puck op, zijn leergierig en willen de nodige tijd aan de sport besteden. Helaas heeft het Nederlandse ijshockeyteam te weinig van dergelijke spelers.

In voorbeeld 8 wordt ingespeeld op het misverstand bij de lezer dat hennepteelt alleen bestemd zou zijn voor handel en consumptie van softdrugs. Het is een samenvatting van het verhaal die tegelijkertijd nieuwsgierig maakt naar het vervolg.

Voorbeeld 8

BRON:
de Volkskrant,
2 april 1996

De populariteit van de hennepteelt duidt op een mentaliteitsverandering onder de stugge Nederlandse akkerbouwers. Vezelhennep heeft toekomst, met name in de kledingindustrie. Achtduizend hectaren hennep moet er in 1999 op het land staan. De tijd is voorbij dat velen dachten dat je van de plant alleen een lekkere joint kon rollen. 'De vezelhennep is de beste drugsbestrijder die er bestaat.'

Om de lezer aan het denken te zetten kun je aan het eind van de beginalinea een vraag formuleren, waarop het antwoord de basisuitspraak zal zijn. Ook deze vorm tref je in de journalistiek veel aan.

Voorbeeld 9

BRON:
Het Parool,
1 april 1996

Tussen 1995 en 2005 moet Almere 30 000 woningen bouwen, Het werk gaat zo vlot dat de klus reeds in 2003 zal zijn geklaard. Daarmee verslaat Almere elke andere gemeente. Op dit moment staat de wijk Tussen de Vaarten (6 000 huizen) op de tekentafel. De bouw begint in 1998. Maar hoe staat het met de kwaliteit?

Voor de hand ligt dat de basisuitspraak aan het eind van het stuk te vinden zal zijn (vergelijk ook het tekstschema op p.49). Dat is inderdaad het geval. In de slotalinea van het artikel over Almere citeert de auteur een stedebouwkundige, die zegt: ‘Makelaars screenen de ontwerpen op verkoopbaarheid. En natuurlijk willen ook architecten niet voor de leegstand bouwen. Maar je moet wel waken voor eenheidsworst.’

In voorbeeld 10, het slot van het verhaal over vraatzucht in voorbeeld 3, zien we hetzelfde. De slotalinea is opgezet volgens de climaxvorm.

Voorbeeld 10

BRON:
de Volkskrant

Bij wijze van toetje kan nog worden gemeld dat dikke mensen door de bank genomen maar *weinig* meer eten dan normale. Waar het om draait, is natuurlijk dat we kleine verschillen in de tijd moeten optellen, hetgeen de op den duur ontstane kogelvorm verklaart. Rest ons, op grond van dit strikt wetenschappelijke onderzoek te concluderen dat kantines afgeschaft moeten worden omdat zij leiden tot zowel geouwehoer als vraatzucht.

Niet alle beginalinea’s zijn volgens hetzelfde patroon opgebouwd. Ingewikkelder is voorbeeld 11, waarin het begin twee alinea’s beslaat.

Voorbeeld 11

BRON:
Haarlems Dagblad,
21 september 1996

Nog onder de vijfentwintig jaar en op zoek naar werk? Begin dan alleen bij een werkgever met een uistekende pensioenregeling. Accepteer niets anders dan een vaste baan, blijf vervolgens veertig jaar zitten èn maak vooral niet te snel carrière. Dan is bij 65 jaar een behoorlijk pensioen redelijk zeker.
Helaas: er zijn er die minder verstandig zijn geweest. Zij hebben het gewaagd om van baan te veranderen, zij hebben risico’s in hun carrière genomen, ze hebben hun huwelijk ontbonden, ze zijn voor zichzelf begonnen, ze hebben een aantal jaren thuis de kinderen opgevoed. Wat een lef! Anderen zijn lang ziek geweest, raakten arbeidsongeschikt of werden ontslagen. Dat heet pech. De huidige pensioenregelingen sluiten niet aan bij de dagelijkse realiteit op de arbeidsmarkt.

basis-uitspr.

Beide alinea's hebben de climaxvorm; ze zijn verbonden door een keerpunt. De basisuitspraak staat aan het einde van de tweede alinea.
Zo wringen de auteurs zich in allerlei bochten om dat ene effect te bereiken: dat de lezer doorleest.

Opdrachten

1 Bekijk nog eens zorgvuldig de alinea's van opdracht 1 bij hoofdstuk 7. Herformuleer vijf alinea's naar keuze zo dat ze een climaxvorm krijgen.

2 Schrijf met behulp van de volgende gegevens een *climaxalinea*. Verander zo nodig de volgorde van de gegevens. Formuleer zelf de topische zin.

a John Stuart Mill zei eens dat zijn vrijheid om met zijn armen te zwaaien ophield waar het risico bestond dat hij een ander in zijn gezicht zou slaan.

b Begin jaren zeventig nam het isoleren van woningen een enorme vlucht; onderzoekers besteedden aandacht aan luchtverontreiniging door tabaksrook.

c Tabaksrook bleek aanzienlijke luchtverontreiniging te veroorzaken, door verminderde ventilatie.

d Bij het roken van een sigaret komen twee 'rookstromen' vrij:

- rook die de roker uitblaast en die door diens longen is gefilterd;
- rook die aldoor uit de sigaret komt terwijl deze brandt.

e Een sigaret brandt ongeveer tien minuten; daarvan rookt de roker ongeveer een halve minuut.

f 70% van de niet-rokers en 40% van de rokers krijgt lichamelijke klachten in een rokerige ruimte: hoofdpijn, keelpijn, prikkende ogen enzovoort.

3 In de volgende twee alinea's ontbreekt het keerpunt. Lees de tekst goed door, stel vast waaruit de tegenstelling tussen de twee alineahelften bestaat. Formuleer een zin die de tegenstelling – het *keerpunt* – goed weergeeft.

a

BRON:
Nieuwsblad van het Noorden, 18 september 1996

Het aantal bij de politie gemelde winkeldiefstallen is het afgelopen jaar fors gedaald. Nadat sinds 1988 jaarlijks rond de 55 000 keer proces verbaal werd opgemaakt voor dit vergrijp, daalde het aantal in 1995 naar 45 945. (*Keerpunt:* ...) Er wordt niet minder vaak gestolen, er wordt minder aangifte gedaan. 'Een groot deel van de daders wordt niet gesnapt' is de conclusie in een recent rapport van het ministerie van Justitie. Tegelijk is winkeldiefstal het meest in het oog springende delict in de detailhandel. De organisatie Midden- en Kleinbedrijf Nederland becijferde dat jaarlijks een miljard gulden aan omzet verdwijnt aan winkeldiefstallen.

Hieruit kan echter niet worden afgeleid dat de criminaliteit daalt.

b

BRON:
Elsevier, 15 april 1996

De droom van een verenigde kerk, aanvankelijk alleen voor hervormden en gereformeerden, begon 34 jaar geleden. Theologen konden elkaar niet langer uitleggen wat nu eigenlijk het verschil tussen beide was. De gereformeerden, die uit kritiek op de vrijzinnige koers van de 'Vaderlandse Kerk' deze een eeuw eerder de rug toekeerden, leken de hervormden inmiddels links in te halen. Het schisma had zichzelf overleefd. Bovendien gaf de voortschrijdende ontkerkelijking een impuls voor het verlangen naar verzoening. In 1996 verklaarden de vroegere vijanden 'in staat van hereniging te zijn'. Ook de remonstranten en de lutheranen sloten zich aan bij Samen op Weg.

(*Keerpunt*: ...) De ene crisis volgde op de andere. Met illustere namen als 'De groep van 19' en 'De achtendertig' protesteerden verontrusten tegen de komst van de fusiekerk. Vooral de bureaucratisering en centralisering waren menig protestant een doorn in het oog. Als eerste stapte de Remonstrantse Broederschap uit Samen op Weg. Het eigen geluid van de tienduizend leden zou nauwelijks nog te horen zijn temidden van de kakafonie van 3,4 miljoen gelovigen.

4 Formuleer met behulp van de volgende gegevens een *keerpuntalinea*. De volgorde van de gegevens is willekeurig.

a Veel onderzoeken wijzen op de gevaren van roken.
b In veel openbare ruimten is roken ongewenst en vaak zelfs verboden.
c Antirokers kunnen zeer agressief optreden.
d Vorig jaar steeg het percentage rokende jongeren tussen vijftien en negentien jaar.
e Jongeren en vrouwen zijn meer gaan roken, ouderen minder.
f De overheid verplicht fabrikanten een waarschuwing tegen hun eigen product op pakjes sigaretten te drukken.
g Juist voor jongeren wordt de sigaret symbool van verzet.
h Roken is een van de weinige bezigheden waartegen de 'permissive society' zich intolerant opstelt.
i Ruim twintig procent van de jongeren rookt.
j De campagnes van overheid en antirooklobby werken averechts; het is een effectievere 'imagereclame' dan die van de industrie zelf.
k Onder de jongens van tien tot vijftien jaar nam het roken zelfs opvallend toe.

5 Schrijf een *lead* bij elk van de volgende vijf *basisuitspraken*; ga ervan uit dat deze basisuitspraken aan het slot van een lead staan en de kern van een betoog, achtergrondverhaal of reportage vormen. Je structureert de lead als een climaxalinea. Bedenk dat je de lezer eerst moet 'pakken', moet interesseren voor hetgeen aan de orde zal komen. Je mag de formulering uit de opgaven aanpassen aan je schrijfstijl. Ook kun je proberen de beginalinea met een vraag te laten eindigen; voorwaarde is dan dat het antwoord op die vraag de basisuitspraak vormt. Bedenk van tevoren op welke lezers je je richt.

a Nederland is vol.

b Richard Krajicek: een met reclamegeld gebouwd, uit zijn krachten gegroeid servicekanon.

c Er zijn grenzen aan wat plastische chirurgie vermag.

d Orgaandonaties, wie beslist: de gestorven codicildrager die toestemming geeft of de nabestaanden?

e Horrorfilms zijn rolbevestigend.

6 Ga naar een tentoonstelling, manifestatie, wedstrijd, voorstelling of congres, en schrijf daarover een reportage (1500–1800 woorden). In je verhaal moet duidelijk worden waarom het 'evenement' plaatshad, wie het organiseerde, wie de bezoekers waren, wat er te zien viel, hoe de sfeer was. Je hoeft niet expliciet een mening te geven, maar het verhaal moet jouw impressie van de gebeurtenis geven. Denk er wel om dat het verhaal levendiger wordt, als je organisatoren, bezoekers of andere personen aan het woord laat.

Hoofdstuk 9

De herziene versie: eenheid

Ook al ben je zelf drie weken bezig met een onderwerp, heb je driftig allerlei schema's gemaakt en liggen er vier versies op je bureau – daar heeft de lezer geen boodschap aan. De tekst die voor de schrijver eindproduct is, is voor de lezer een begin. En het moet in een keer raak zijn. De gedachtegang moet moeiteloos te begrijpen zijn.
Het overkomt iedere lezer wel eens dat hij een stuk zit te lezen, geïnteresseerd is in het onderwerp, maar desondanks geen greep krijgt op de inhoud. Dat kan liggen aan de onoverzichtelijke structuur, maar zelfs een artikel dat strikt volgens een goed tekstschema is opgebouwd, kan moeilijk te volgen zijn. Doorgaans is de oorzaak daarvoor een gebrek aan *eenheid* en *samenhang* in de afzonderlijke alinea's.
De schrijver brengt te weinig *eenheid* aan als hij de ondersteuning niet precies afstemt op de topische zin, als hij zich niet strikt beperkt tot de ondersteuning van de uitspraak die hij in de topische zin over een onderwerp doet. Afdwalen, zou je het ook kunnen noemen.
Samenhang ontbreekt als de lezer telkens moeite moet doen om een verband te ontdekken tussen de opeenvolgende zinnen en de opeenvolgende alinea's. De schrijver maakt dan te weinig gebruik van woorden en zinswendingen die de samenhang kunnen verstevigen en die de gekozen structuur voor de lezer zichtbaar maken.
Spreken we over eenheid, dan hebben we het over een kenmerk van de inhoud van de alinea; spreken we over samenhang, dan bedoelen we daarmee de wijze waarop de informatie gepresenteerd wordt, de schrijfstijl.
Het is daarom van het grootste belang de laatste versie van het artikel nog eens kritisch te beoordelen op eenheid en samenhang. Ga na of je niet de grote lijn hier en daar uit het oog verloren hebt, of de precisie hebt laten varen.
In dit hoofdstuk laten we zien hoe je een tekst controleert op *eenheid*. In hoofdstuk 10 komt de *samenhang* aan de orde.

9.1 Eenheid en relevantie

De eerste eis waaraan de alinea behoort te voldoen, is dat alle afzonderlijke zinnen een directe ondersteuning vormen voor de topische zin. De zinnen mogen over niets anders gaan dan over het onderwerp van de topische zin en ze moeten *relevant* zijn voor de uitspraak die de schrijver over het onderwerp in de topische zin doet. De ondersteuning moet precies die informatie bevatten die de uitspraak in de topische zin aannemelijk maakt. Voor de schrijver is het daarom zaak zich iedere keer af te vragen welk verband hij wil leggen (zie hoofdstuk 5) en met welke ondersteunende informatie hij dat ook werkelijk doet.
Het volgende voorbeeld laat zien hoe een schrijver kan afdwalen, als hij niet in de gaten houdt of alle informatie in de alinea relevant is.

Voorbeeld 1

> Rekening rijden leidt tot ongelijke behandeling. Binnenkort zullen de drukke rondwegen rond de grote steden voorzien worden van elelektronische apparatuur die auto's registreert. De auto's moeten daartoe voorzien zijn van een chip, en de automobilist krijgt vervolgens de rekening thuisgestuurd. Het is een ingewikkeld procédé, dat bovendien een grote investering van het ministerie van Verkeer en Waterstaat vereist. Vandaar dat niet alle partijen even gelukkig zijn met deze oplossing voor het probleem van de mobiliteit. Het komt erop neer dat een particulier bijvoorbeeld vijf gulden betaalt voor een ritje op de rondweg. Maar geldt dat ook voor vrachtwagens?

Deze alinea geeft een – zij het gebrekkige – uitleg van het begrip rekening rijden. Maar aan de uitwerking van de ongelijke behandeling van verschillende groepen weggebruikers komt de auteur niet toe. Het 'uitstapje' naar de politiek brengt de lezer op een dwaalspoor. Pas in de slotzin komt de vergelijking aan de orde in de vorm van een retorische vraag. Het antwoord krijgt de lezer echter niet.

Het is niet altijd eenvoudig om vast te stellen of ondersteuning wel of niet relevant is. Bezien we het volgende voorbeeld, dan zal duidelijk worden waarop je vooral moet letten.

Voorbeeld 2

> Eigenlijk verandert er niets aan de situatie op de autosnelweg als de wettelijke maximumsnelheid op 120 km per uur wordt gesteld. De meeste automobilisten rijden op autosnelwegen nu al zo'n 115 à 120 km per uur. Velen hebben het gevoel dat zij dat ongestraft kunnen doen, omdat er nauwelijks tegen wordt opgetreden. Ook speelt een rol dat men zich aanpast aan de snelheid van de medeweggebruiker; uit veiligheidsoverwegingen rijdt men liever hard dan een obstakel te zijn voor het achteropkomend verkeer. Dat de politie zo weinig tegen snelheidsovertreders doet, is haar nauwelijks kwalijk te nemen. Het aantal te hard rijdende automobilisten is zo groot dat men niet in staat is voldoende bekeuringen uit te delen om de pakkans groot genoeg te maken. En als het ze wel zou lukken om elke overtreder op de bon te slingeren, kan de rechter de golf bekeuringen niet verwerken. Voor de automobilist is het dus vervelend dat hij op de ene weg bekeurd wordt bij een snelheid van 110 km per uur, terwijl hij op de andere weg rustig 130 kan rijden.

De schrijver vat zo op het oog goed samen waarom er niets zal veranderen op de Nederlandse snelwegen. De eerste zin is de topische zin, met 'een verhoging van de toegestane maximumsnelheid tot 120 km per uur' als onderwerp, en 'dat er eigenlijk niets verandert aan de situatie' als uitspraak.

In de eerste plaats is het woord 'situatie' te algemeen. Uit de rest van de alinea blijkt wat onder 'situatie' kan worden verstaan: het rijgedrag van automobilisten, de moeilijkheden die de politie ondervindt in haar taakuitvoering en de rechtsongelijkheid die daaruit voortvloeit. Na de topische zin behandelt de schrijver eerst de 'situatie', zoals die voor de automobilist nu geldt: hij mag niet harder dan 100 km per uur. Dat is een reden voor de lezer om 'situatie' op de automobilist te betrekken.

De fout die de schrijver maakt, is dat hij vervolgens ingaat op de problemen die de politie heeft als zij de naleving van de snelheidslimiet wil controleren. Dat is een ander aspect van het probleem. Ten slotte concludeert hij wat de consequenties daarvan zijn voor de automobilist. Inmiddels is hij zo ver van zijn oorspronkelijke voornemen verwijderd geraakt, dat hij verzuimt de lezer uit te leggen wat er niet verandert. In feite is de hele uitweiding over de problemen van de politie niet relevant voor de uitspraak in de topische zin: 'Eigenlijk verandert er niets...' Hij had er verstandiger aan gedaan in een andere alinea de problemen van de politie te beschrij-

ven. Daarmee zou hij wellicht zijn betoog voor verhoging van de maximumsnelheid hebben versterkt.

Het volgende voorbeeld laat een alinea zien waarin de schrijver, columnist Piet Grijs, zich wel beperkt tot hetgeen hij de lezer belooft. Alle informatie in de alinea is relevant voor zijn betoog.

Voorbeeld 3

BRON:
Voorposten van de hel, *Propria Cures*, 18 januari 1975

Zo gauw ik een café binnenstap wil ik er weer uit. Maar je bent meestal met iemand anders samen binnengestapt (...) dus je denkt: 'Vooruit dan maar; misschien valt het dit keer mee.' Het valt nooit mee. Het stinkt altijd in cafés. De temperatuur is nooit goed. Er is geen wc-papier. Het personeel is niet aardig. Het café is óf totaal leeg, koud en de eigenaar in slaap óf het café is overvol, te warm en de eigenaar komt niet opdagen. Óf de telefoon doet het niet óf iedereen luistert met je mee. Er is óf te weinig licht om te kunnen lezen óf het is zo'n lunchroom met tl-buizen en de enige krant is *De Telegraaf*. Er is niets anders te eten dan tosti's (twee jaar oude boterhammen met afgekeurde ham en kaas die in een 'tosti-machine' worden opgewarmd) en stukjes worst die geen zwerfhond zou lusten. Er is voor iemand als ik, die niet van bier en jenever houdt, niets te drinken. Eigenlijk, de naam zegt het al, zou je koffie moeten kunnen krijgen, maar de koffie is altijd verzuurde cola met een dun laagje petroleum bovenop, waar je nog zoveel beduimelde suikerklonten en synthetische witte verf in kan gooien: het blijft ondrinkbaar.

Wie nu nog de aanvechting voelt om een café binnen te lopen, moet het zelf maar weten; hij is gewaarschuwd. Ieder detail in de bovenstaande alinea helpt mee om de uitspraak dat het in cafés 'nooit meevalt' en dat de schrijver er het liefst meteen weer uit wil, aannemelijk te maken.

9.2 De juiste volgorde

Behalve relevantie hebben alinea's met een hechte eenheid nog een ander kenmerk: de schrijver heeft voor een weloverwogen *volgorde* gekozen waarin hij de informatie presenteert. Vaak ligt die volgorde voor de hand. Wie een gebruiksaanwijzing voor een koffiezetapparaat opstelt, zal bij voorkeur de vereiste volgorde van handelingen als uitgangspunt nemen en bij de be-

langrijkste beginnen: de stekker in het stopcontact steken. Zo ligt het ook voor de hand dat in een historisch overzichtje binnen een alinea de chronologie der gebeurtenissen de volgorde bepaalt. Wie een discussie tussen twee partijen moet weergeven zal eerst de ene, dan de andere partij aan het woord laten. Als je de lezer wilt overtuigen, zul je vaak het sterkste argument voor het laatst bewaren, zoals Grijs doet in zijn alinea over de verschrikkingen van het café: dat je in een café geen drinkbare koffie kunt krijgen, is inderdaad idioot, veel erger dan dat je er niet rustig kunt opbellen. Door de argumenten in oplopende graad van 'ernst' te presenteren, voert Grijs de lezer mee in zijn groeiende ergernis. De keuze voor een bepaalde volgorde is dus afhankelijk van het onderwerp van de tekst en de bedoeling van de schrijver.

In de volgende alinea staat de topische zin ongeveer halverwege. Toch is het geen 'keerpuntalinea'. Als je de redenering die de schrijver hier volgt, goed leest, wordt duidelijk waarom juist deze volgorde gekozen is.

Voorbeeld 4

BRON:
W.F. Hermans, 'De spelling van de verspilling', *Houten leeuwen en leeuwen van goud*, De Bezige Bij

Waarom elke vijftien jaar de spelling veranderen, in de futiele hoop dat iedereen zich dan als voetbalverslaggever zal kunnen manifesteren? Wie overmatig veel tijd nodig heeft om correct te leren spellen, zal voor ALLES wat hij leren wil, of moet, te veel tijd nodig hebben. Dat spreekt toch vanzelf. We moeten niet te veel eisen van zo iemand. *Dat is wat we moeten. Niet de spelling veranderen.* Minstens de helft van de bevolking leest zelden of nooit iets en schrijft hoogstens twee keer per jaar een briefje, met spelfouten natuurlijk, maar wat hindert dat nu eigenlijk? Waarvoor is de telefoon dan uitgevonden? Het gaat de kranten toch al zo slecht. Het gebrek aan journalisten kan niet groot zijn.

De alinea begint met een retorische vraag. Omdat vrijwel niemand zal vinden dat iedereen voetbalverslaggever moet kunnen worden, heeft Hermans daarmee de toon van zijn argumentatie aardig gezet. De eigenlijke stelling – we moeten niet de spelling veranderen – laat hij nog voorafgaan door de aannemelijke veronderstelling dat wie spellen moeilijk vindt, meer dingen moeilijk zal vinden. Beide zinnen leveren echter geen enkel argument voor de stelling: niemand zal beweren dat je mensen leert spellen om ze allemaal in de krant te laten schrijven, en dat veel mensen niet alleen spelling moeilijk vinden is geen reden de spelling voor die mensen niet makkelijker te maken. Ook de zinnen na de topische zin leveren weinig ar-

gumentatie. Je zou net zo goed kunnen zeggen: dat mensen toch zo weinig schrijven is eerder een argument vóór spellingvereenvoudiging. Ook hier geldt weer dat de uitspraak op zichzelf best waar kan zijn, net zoals de zin waarmee Hermans de alinea eindigt: er is geen gebrek aan journalisten. Met deze zin verwijst hij weer naar de retorische vraag aan het begin, waardoor de lezer de indruk kan krijgen dat de redenering 'rond' is. Dat werkloosheid in de journalistiek en spellingverandering goed beschouwd niets met elkaar te maken hebben, is hem dan misschien ontgaan. Als Hermans de alinea begonnen was met zijn stelling, had hij zich minder makkelijk aan argumentatie kunnen onttrekken. Deze volgorde is dus bewust zo gekozen om de lezer eerder te overtuigen; de stelling zit 'verstopt' tussen uitspraken waarmee de lezer wél zal instemmen. Hermans' methode is misschien enigszins misleidend – effectief is zij wel.

Opdrachten

1 De volgende alinea's vertonen gebrek aan eenheid. Beschrijf nauwkeurig waar en waardoor de ondersteuning tekortschiet.

a Marga Klompé: als iemand na de oorlog de weg bereid heeft voor de emancipatie van de vrouw, dan is zij het wel geweest. Het no-nonsense van de ministers van nu is min of meer door haar uitgevonden. Niks geen flauwekul in de ministerraad, en praatjesmakers, daar hebben we niks aan, zo luidde mevrouw Klompé's motto. Ze was de eerste, die de leden van de ministerraad met de voornaam aansprak.

b Aan de woon- en inkomenssituatie van studenten kunnen de artsen uiteraard weinig doen. Toch kunnen die in bepaalde gevallen stresssymptomen veroorzaken. Voor vele studenten is hun kamer namelijk óók werkruimte. En op die manier komen studenten thuis bijna niet los van hun werk: steeds maar zien ze die studieboeken op tafel liggen. Ook het beloningssysteem voor studenten zit wat vreemd in elkaar. Hun enige beloning is in feite het briefje dat ze aan het eind van de rit moeten halen. En dan is het nog de vraag of ze na hun noeste arbeid een baan kunnen vinden met écht geld.

c De absolute meesterverteller in de kinderliteratuur is Roald Dahl. In het eerste deel van zijn autobiografie, *Boy*, vertelt hij over zijn kindertijd. Het boek eindigt als Boy (Roald Dahl) 22 jaar oud is. In het vervolg op Boy, *Solo*, beschrijft Dahl de periode 1938-1941, die hij voor het grootste deel in Afrika doorbracht. Eerst was hij daar als werknemer van Shell, later als oorlogsvlieger voor de RAF.

d Een vergelijking van alle kwetsbare groepen in de samenleving leert, dat de financiële positie van oudere vrouwen het slechtst is. Dat geldt vooral voor de alleenstaanden, weduwen en gescheiden vrouwen onder hen. Velen moeten zien rond te komen van een inkomen dat op of zelfs ver beneden het niveau van het sociaal minimum ligt. Ze hebben een groter risico ziek te worden, en kunnen vaak niet rekenen op steun en troost van hun naaste omgeving. Ook hun eetgewoonten dragen bij tot dit beeld van algehele malaise.

e De universiteiten waren eens een tempel der wetenschappen, maar dat is voorgoed voorbij. Te veel studenten hebben geen enkele ambitie om wetenschappelijk onderzoek te doen, en denken eerder aan een goede baan in het bedrijfsleven of bij de overheid. Dat komt mede doordat vier jaar studeren nauwelijks toereikend is om überhaupt te begrijpen wat wetenschappelijk onderzoek inhoudt. Dat maakt de motivatie van docenten er ook niet beter op. En voeg daarbij het ontbreken van toelatingseisen anders dan een diploma vwo, en de ineenstorting van de eens zo fiere tempel is verklaard.

2 In een tekst kom je de volgende serie zinnen tegen in één alinea. De eerste zin is de topische zin. Schrap de zinnen die voor de ondersteuning irrelevant zijn.

a Kwik in amalgaamvullingen kan een gevaar voor de gezondheid betekenen.
b Bij het kauwen komen kwik-ionen vrij, die storend kunnen werken op het menselijk lichaam.
c Vullingen in het gebit kunnen radiogolven opvangen waardoor je ineens stemmen hoort.
d Alle patiënten bij elkaar krijgen jaarlijks zo'n zeven ton kwik in hun kiezen verwerkt.
e Stroomspanningen in de mond tussen amalgaamvullingen onderling beïnvloeden ons energetisch stelsel, het stelsel dat de organen onderling verbindt.
f Door een teveel aan elektrische spanning kan dat stelsel uit balans raken, wat zich kan uiten in allerlei kwalen.
g Bovendien krijgt de tandarts ook te veel kwik binnen bij het mengen van de vullingen.
h Door slijtage van vullingen vrijgekomen kwik kan in de bloedbaan terechtkomen.
i Allerlei kwalen kunnen hiervan het gevolg zijn, zoals afnemend gezichtsvermogen, gewrichtspijnen, netelroos en onvruchtbaarheid.

3 De zinnen van de volgende twee alinea's vormen op zich wel een ondersteuning van de topische zin, maar de volgorde dient verbeterd te worden. De topische zin staat weer voorop.

Alinea 1

a Vooral door immigratie van meestal doodarme landverhuizers uit Europa is het reusachtige gebied van de Verenigde Staten langzamerhand bevolkt en in cultuur gebracht.
b Door deze in de wereldgeschiedenis ongeëvenaarde volksverhuizing steeg het aantal inwoners van bijna 4 miljoen in 1790 tot ruim 30 miljoen in 1860 (in 1850 bijvoorbeeld trokken 428 000 landverhuizers over de Oceaan).
c In deze mensenvloed ging de oorspronkelijke Indianenbevolking bijna geheel ten onder.
d Ze vonden in Amerika ongeveer hetzelfde klimaat, vruchtbaar land, werk in overvloed, een goed bestaan en bovendien veel meer vrijheid dan in het reactionaire Europa.
e Zo trok reeds in de eerste helft van de 19e eeuw het vrije Amerika een steeds wassende stroom van immigranten, die zich vooral naar de 'Far West' (het huidige midden-westen) richtte.

Alinea 2

a De eerste civiele toepassing van de raket was wellicht die, waarmee lijnen in zee werden geschoten om drenkelingen te redden.

b Het zegt wel iets dat alleen langs de Britse kust meer dan 15 000 mensenlevens zijn gered met behulp van reddingslijnraketten. Ook heden ten dage bewijzen die nog goede diensten.

c Al in 1784 kwam Friedrich Schäfer op dit idee. In 1807 ontwierp Captain G.W. Manby van de Royal Navy zo'n apparaat waarvan er in 1814 vijfenveertig langs de Britse kust waren gestationeerd.

d In 1821 werd de raketharpoen ontwikkeld door Congreve en Lt. Colquhoun.

e Het zou te ver voeren hier alle namen te noemen van mannen die zich met raketten hebben beziggehouden. Het waren er honderden!

f De eerste praktische toepassing vond plaats op 24 december 1807, toen Henry Trengrouse uit Cornwall een scheepswrak bij zijn huis zag. Hij kwam op het idee een lijn uit te werpen met een raket eraan.

4 Bezie nog eens de alinea's bij opdracht 1; ga na of het gebrek aan eenheid een gevolg is van irrelevantie of van een onjuiste volgorde.

5 Controleer de artikelen die je schreef als afsluitende opdracht bij hoofdstuk 7 en 8 op eenheid. Herschrijf alinea's die te weinig eenheid vertonen.

Hoofdstuk 10

Samenhang aanbrengen

Ook al is een verhaal zin voor zin begrijpelijk en vertonen de alinea's op zichzelf elk een eenheid, zelfs dan kan het zijn dat de lezer moeizaam zijn weg vindt. De structuur moet ook in de formulering zichtbaar zijn, met andere woorden: de schrijver moet samenhang aanbrengen.

10.1 Signalen voor de lezer

Als het verband tussen verschillende onderdelen van het verhaal niet voor zich spreekt, moet de schrijver alle stappen en wendingen in de gedachtegang met woorden markeren; deze hebben de functie van richtingaanwijzers.

De meest gebruikte middelen om samenhang in een tekst te verstevigen zijn:

1 *Ordeningaanduidingen*: woorden als 'eerst', 'vervolgens' en 'ten slotte' helpen een chronologische volgorde zichtbaar te maken. 'Daarom', 'samenvattend', 'kortom' of 'dus' duiden erop dat de schrijver conclusies trekt, enzovoort.

2 *Verbindingswoorden*: voegwoorden als 'maar' en 'toch' kondigen een tegenstelling aan; 'terwijl', 'nadat' en 'voordat' preciseren het tijdsverloop; 'als' en 'mits' worden gevolgd door een voorwaarde; 'bovendien' door een toevoeging, enzovoort.

3 *Herhalingen en verwijzingen*: door kernwoorden in de alinea (bijvoorbeeld het centrale begrip uit de topische zin) een paar maal te herhalen, houdt de lezer de lijn gemakkelijk vast. Verwijswoorden maken duidelijk dat verschillende zinnen over dezelfde personen of gebeurtenissen gaan. Naar een genoemde 'verkoper' kun je verwijzen met 'hij', 'deze', 'de jongeman', 'de blonde praatjesmaker', 'de zoetsappige slijmbal', enzovoort.

De meeste schrijvers zullen, als hun verhaal ook voor henzelf een begrijpelijk geheel vormt, zó formuleren dat eenheid en samenhang in de tekst is terug te vinden. Samenhang tussen verschillende mededelingen is ook een normaal verschijnsel in ons dagelijks taalgebruik. We zijn immers gewend iemand iets uit te leggen, conclusies te trekken, voorbeelden te geven en op gebeurtenissen terug te komen.

Het volgende voorbeeld laat zien dat zelfs een eenvoudige dialoog in de spreektaal, een praatje bij de kapper, tal van aanduidingen voor de samenhang bevat. De gecursiveerde woorden en zinsneden zijn van belang voor de samenhang.

UIT:
Remco Campert, *Somberman's actie*, De Bezige Bij, Amsterdam 1986

Somberman trekt een moeilijke glimlach in de spiegel.

- Ik ben werkloos, zegt hij en hij voelt dat hij schaamrood wordt.
- *Dat* is niet zo best, zegt Blufkaak meewarig. Ik ben altijd vrije jongen geweest, een vaste baan is niets voor mij, *maar* als je gewend bent elke maand je loonzakje te krijgen en *dat* houdt ineens op, nee, ik benijd u niet. In wat voor branche was u werkzaam, *als ik u vragen mag?* Textiel, scheepvaart?
- Administratief, *antwoordt* Somberman, ik werkte bij het Warenhuis.
- *Het Warenhuis?* Ach meneer, *ik zei het al*, wat zonde. Zo'n mooie zaak. De stad is de stad niet meer sinds *het Warenhuis* over de kop is. *Daar* ging je nou gewoon voor je plezier naar toe. *Het* hoorde bij de bezienswaardigheden – de dierentuin, de grachten, *het Warenhuis*.
  Somberman knikt.
- *Weet u wat het is*, meneer, vervolgt Blufkaak, *ze* kochten *daar* te duur in. Neem *dat* nou maar aan van een handelsman. *Het* was een beetje te chic, *ze* hadden het *daar* te hoog in de bol. *Op den duur* was *het* voor de gewone man niet meer te betalen. *Dat* vloog maar naar New York en Parijs, ik heb wel eens gedacht, waarom nemen *ze* de tram niet en kopen *het* bij mij? Ik had *ze dezelfde* spullen voor de helft van de prijs kunnen leveren. Had *er* alleen een ander etiketje op gemoeten. Had ik *ze* ook nog kunnen leveren. *Nietwaar Piet? Daar* weet jij alles van.
- *Zo kan hij wel weer, Blufkaak*, zegt de kapper terwijl hij goedkeurend naar zijn werk kijkt.

Zinnen als: 'Als ik u vragen mag', 'Weet u wat het is, meneer' en 'Nietwaar Piet?' fungeren als *ordeningaanduidingen* in de tekst. Zij maken duidelijk hoe de passages die erop volgen, gelezen moeten worden. Blufkaak vraagt om informatie, poneert een stelling en vraagt om bijval. *Verbindingswoorden*, die een relatie aangeven tussen begrippen in de tekst, komen in de spreektaal niet veel voor; 'maar, (tegenstelling) en 'op den duur' (tijdsverloop) zijn in deze tekst de enige twee voorbeelden. Wel wemelt het

van de *herhalingen* en *verwijzingen*: ‘ze’, ‘daar’ en ‘het’ verwijzen steeds naar het Warenhuis, of de spullen die ze daar verkopen.

10.2 Het verhaal begrijpelijk maken

Als je je lange tijd hebt verdiept in een onderwerp, is het soms moeilijk afstand te nemen en te beoordelen of het verhaal bij eerste lezing meteen goed te volgen is. Het is ook lastig je te verplaatsen in iemand die de verbanden tussen de gepresenteerde feiten of meningen niet snel doorziet. Het volgende voorbeeld zou een tekst kunnen zijn van een schrijver die weliswaar goed thuis is in zijn onderwerp en heeft nagedacht over de opbouw van het verhaal, maar desondanks de plank misslaat: het verhaal is moeilijk te volgen.

> Er bestaan staartloze katten. Men kan zeer uiteenlopende bespiegelingen hieraan wijden. Hoe komt het dat mensen erin volharden om katten te beschrijven als ‘dieren met een staart’, terwijl zulke katten bestaan? Men zou moeten zeggen dat staartloze katten geen katten zijn. Of dat de beschrijving ‘dieren met een staart’ niet opgaat voor katten. Dit gebeurt niet.
>
> De mensen ontdoen zich van het dilemma door aan deze katten de status te geven van ‘dieren met een staart, maar zonder de staart’. Het is een ononvertroffen manier om uitzonderingen onder te brengen in het systeem. Het kan dienen om duidelijk te maken dat de namen van naar iets of iemand genoemde straten moeten eindigen op de uitgang *-straat*. Er bestaan straatnamen waar het niet voor opgaat. Door verschillende lezers is dit mij onder ogen gebracht. In nieuwe wijken en pasgebouwde voorsteden blijken ogenschijnlijk van het systeem afwijkende straatnamen schering en inslag te zijn.
>
> Iedereen zal naar ik hoop beamen dat er een categorie is die niet meetelt, namen als ‘Dam’, ‘Kolk’, ‘Spui’, ‘Singel’, en als ‘Over 't Spoor’, ‘Binnenkant’, ‘Rode Steen’, ‘Voorstreek’, etc. De straten zijn niet genoemd naar iets, zij zijn iets. De namen zijn op een andere manier gevormd, het zijn, zoals Lévi-Strauss zou zeggen, stukken taal, in tegenstelling tot Nieuwe Willemstraat of Citroenenstraat. Voor een schepennaam als ‘IJsbreker’ in vergelijking met ‘Neeltje-Jacoba’ is dit zo.
>
> Mijn briefschrijvers voelen mee dat die namen niet meetellen. Zij citeren ze niet als voorbeeld. Straatnamen als ‘Wal-

borg', 'Doddendaal', 'Strandvliet', 'Oud-Ehrenstein', 'Haviks-horst' e.d. worden genoemd.
Er is iets aan de hand met die namen, het zijn de ex-namen van buitens en landgoederen, die al de voorgeschreven vorm hadden en eindigen op -borg, -daal, -vliet, etc. De nieuwe straten worden door de uitgangen niet beschreven. In een vroeger stadium of pro forma is aan de door mij genoemde voorwaarde voldaan. De neiging om in de namen het tweede deel op te vatten als een topografische uitgang is sterk genoeg om aan woorden van andere herkomst een soort topografische geur toe te schrijven: 'Kruisweer' of 'Neerkanne'.
Dat straatnamen zonder uitgang vaak ontleend zijn aan de aardrijkskunde is misschien toe te schrijven aan dit mechanisme: de namen van bergen, zeeën, werelddelen of rivieren. 'Tiber' in plaats van Tiberstraat, 'Ararat' in plaats van Araratstraat gaat nog. 'Nieuwe Willem' of 'Citroenen' blijft ondenkbaar. Waarom is de vraag.
Het voorbeeld van de staartloze katten is niet helemaal een boutade. De beschrijving 'staartloze kat' definieert het dier naar wat het niet heeft. Het releveren van de afwijkingen van het systeem heeft iets weg van het definiëren ervan. De gevoelslading die de materie blijkt te hebben is opvallend. Bij de meeste briefschrijvers heeft het citeren van'uitgangsloze' straatnamen het karakter van het signaleren van iets wat lelijk of belachelijk is. Ik was geïntrigeerd door de vele aanwijzingen naar Amstelveen in de brieven. Ik heb een kaart van deze voorstad bestudeerd. Er heersen barre toestanden. Kan het voor iemand een neutrale uitspraak zijn om in antwoord op de vraag waar hij woont, in De Helpende Hand te moeten zeggen? Voor namen als 'Uilenstede', 'Belladonna', 'Startbaan', 'In de wolken' geldt het ook. Het gevoel van gêne is niet beperkt tot de uitgangsloze straatnamen. Als een 'Laan van de Helende Meesters' bestaat, is een Laan van de Stinkende Wonden niet ver.

Door het ontbreken van ordeningaanduidingen, verbindingswoorden, herhalingen en verwijzingen is deze tekst niet goed te begrijpen. De schrijver maakt een vergelijking tussen katten en straatnamen, en heeft kennelijk bezwaar tegen moderne straatnamen. Dat kan de lezer nog wel ontdekken. Het is echter onmogelijk de gedachtegang van de schrijver nauwkeurig te volgen. Daardoor is het ook lastig een goede samenvatting van zijn betoog

te geven. De oorspronkelijke tekst, van Rudy Kousbroek, volgt hierna. Merk ook op dat het zorgvuldig gebruik van hoofd- en bijzinnen bijdraagt tot de samenhang. Woorden en woordgroepen die de samenhang bevorderen, zijn gecursiveerd.

FRAGMENT UIT:
Rudy Kousbroek, 'Maanlandschappen', in: *Anathema's 3*, Meulenhoff

Maanlandschappen

Er bestaan, *zoals bekend*, staartloze katten – *een feit waaraan* men zeer uiteenlopende bespiegelingen kan wijden. *Een daar an is de volgende*: hoe komt het dat de mensen, *hoewel* zulke katten bestaan, er *toch* in volharden om katten te beschrijven als 'dieren met een staart'. *Het is duidelijk* dat men *óf* zou moeten zeggen dat staartloze katten geen katten zijn, *óf* dat de beschrijving 'dieren met een staart' niet opgaat voor katten. *Maar geen van beide* gebeurt.
Hoe komt dat? De mensen ontdoen zich van het dilemma door aan *deze categorie van* katten de status te geven van 'dieren met een staart, maar zonder de staart.' *Dit* is een onovertroffen manier om de uitzonderingen onder te brengen in het systeem, *en kan bv. ook* dienen om duidelijk te maken dat de namen van naar iets of iemand genoemde straten *altijd* moeten eindigen op de uitgang -STRAAT, – *ook al* bestaan er straatnamen waar dat niet voor opgaat, *welk feit* mij door verschillende lezers onder het oog is gebracht. *Vooral* in nieuwe wijken en pasgebouwde voorsteden blijken *zulke* ogenschijnlijk van het systeem afwijkende straatnamen schering en inslag te zijn
Nu zal iedereen naar ik hoop *dadelijk* beamen dat er één *bepaalde* categorie is die niet meetelt: namen *van het type* 'Dam', 'Kolk', 'Spui', 'Singel', en in aansluiting daarop die *van het genre* 'Over 't Spoor', 'Binnenkant', 'Rode Steen', 'Voorstreek', etc. *Zulke* straten zijn niet genoemd naar iets, zij ZIJN iets. *Hun* namen zijn op een andere manier gevormd, het zijn zoals Lévi-Strauss zou zeggen, STUKKEN TAAL, in tegenstelling tot Nieuwe Willemstraat of Citroenenstraat, *zoals ook het geval is* voor een schepennaam als 'IJsbreker' in vergelijking met 'Neeltje-Jacoba'.
Dat die namen niet meetellen wordt *kennelijk ook* door mijn briefschrijvers meegevoeld, *want* zij worden door geen van hen geciteerd als voorbeeld. De namen *die wel genoemd worden* zijn straatnamen als 'Walborg', 'Doddendaal', 'Strandvliet', 'Oud-Ehrenstein', 'Havikshorst' e.d.
Maar ook met die namen is iets aan de hand. Het zijn de ex-namen van buitens en landgoederen, die *zelf* al de voorgeschreven vorm hadden, *d.w.z.* eindigen op -borg, -daal, -vliet, etc. *Alhoewel de desbetreffende* nieuwe straten door *deze* uitgangen volstrekt niet beschreven worden, is aan de door mij genoemde voorwaarde al in een vroeger stadium, of zo men wil pro forma, voldaan, *Het opvallende is dat* de neiging, om in *zulke* namen het tweede deel op te vatten als een topografische uitgang, sterk genoeg is om *ook* aan woorden van andere herkomst een soort topografische geur toe te schrijven, *zoals in* 'Kruisweer' of 'Neerkanne'.
Aan *dit zelfde* mechanisme is misschien toe te schrijven dat straatnamen zonder uitgang zo vaak ontleend zijn aan de aardrijkskunde: *het zijn dan* de namen van bergen, zeeën, werelddelen of rivieren. 'Tiber' in plaats van Tiberstraat, 'Ararat' in plaats van Araratstraat, *dat* gaat nog; maar 'Nieuwe Willem', of 'Citroenen', *dat* blijft ondenkbaar. *De vraag is opnieuw* waarom?
Het voorbeeld van de staartloze katten is niet helemaal een boutade; *zoals* de beschrijving 'staartloze kat' het dier *als het ware* definieert naar wat het niet heeft, *zo* heeft *ook* het releveren van de afwijkingen van het **systeem** *hier* iets weg van het

definiëren ervan. *Opvallend is ook* de gevoels-lading die deze materie blijkt te hebben. *Het citeren van 'uitgangsloze' straatnamen* heeft bij de meeste briefschrijvers *tegelijk* het karakter van het signaleren van iets wat lelijk is, of belachelijk. *Geïntrigeerd door de vele aanwijzingen* naar Amstelveen in hun brieven heb ik een kaart van deze voorstad bestudeerd: er heersen *daar inderdaad* barre toestanden. Kan het *ooit* voor iemand een neutrale uitspraak zijn, om in antwoord op de vraag waar hij woont te moeten zeggen: in De Helpende Hand? *Hetzelfde geldt* voor namen als 'Uilenstede', 'Belladonna', 'Startbaan', 'In de wolken'. Het gevoel van gêne is *ook* niet beperkt tot de uitgangsloze straatnamen; *daar waar* een 'Laan van de Helende Meesters' bestaat *kan* een Laan van de Stinkende Wonden niet ver zijn.

Opdrachten

1 De volgende zinnen vormen een begrijpelijke alinea, mits ze in een goede volgorde worden gezet. Zoek de samenhangaanduidingen op in deze zinnen en rangschik ze daarna zo, dat een begrijpelijk geheel ontstaat. Verschillende oplossingen zijn mogelijk.

UIT:
H.J.A. Hofland, *Betrekkelijke kleinigheden*, Contact

a Iedere dag is het te zien, die vernederende straatgymnastiek.
b De stank die inmiddels tot hem doordringt zou een dode doen herrijzen.
c Hij is in een drol van zijn beste vriend gestapt.
d Opeens blijft hij verrast staan, begeeft zich daarna behoedzaam, enigszins beentrekkend naar de stoeprand en begint met zijwaartse en achterwaartse bewegingen zijn zool af te schrapen.
e Een mens loopt op het plaveisel van zijn eigen steeds sterker bedreigde reservaat: het trottoir.
f Zijn maag stijgt naar zijn keel als een luchtballon.
g Verwarring, voorlopig eindigend in een soort evenwichtstoer als de getroffene zijn gebrekkig behandelde zool inspecteert, tussen hak en zool de moeilijk bereikbare restanten hondenontlasting ontdekt en beseft dat er ander gereedschap gehanteerd moet worden: het stokje, de glasscherf of een oud, meteen daarna weg te werpen keukenmes.

UIT:
Renate Rubenstein, *Nee heb je*, Meulenhoff

a Een gedachte overigens die, ik zeg het er haastig bij, in het geheel niet geëntameerd werd door de vriendelijke en geduldige artsen en therapeuten van dat etablissement.
b De Nederlandse invalide zit zich thuis te schamen, of hij rolt, de schaamte voorbij, met z'n allen van de invalidenbond te protesteren tegen de inconsideratie van de spoorwegen, de bussen en het postkantoor.
c Je bent iedereen tot last en niemand tot genoegen.
d In populaire fictie zijn invaliden overwegend griezelig, net als spoken.
e Nederland kent eigenlijk nauwelijks jonge invaliden omdat er haast nooit oorlog gevoerd is en er dus geen oorlogsinvaliden zijn, zoals bijvoorbeeld wél het geval is in Frankrijk, Engeland, Amerika en Israël.

f We boffen nog dat ze ons niet afmaken, dacht ik toen ik de eerste keer in het revalidatie-instituut op een ziekenfondstaxi zat te wachten en om mij heen al die lamme, blinde, kreupele of geheel aan een brancard vastgebonden mensen zag.

g Mijn eigen zelfhaat sprak.

h Hun aard is verdorven, de klauw die uit hun mouw steekt van ijzer, opgesloten op zolder tiranniseren ze hun familie en Dr. Strangelove in zijn rolstoel wil de hele aardbol naar de kloten helpen.

2 De volgende tekst zal voor de meeste lezers – als zij enigszins thuis zijn in het onderwerp – in één keer goed te begrijpen zijn. De schrijver heeft dan ook ruim gebruik gemaakt van middelen om de samenhang te verstevigen: ordeningaanduidingen, herhaling en verwijzing, en verbindingswoorden. Onderstreep in de tekst alle woorden, leestekens en passages die voor de samenhang zorgen.

UIT:
Gerrit Komrij, *Heremijntijd. Exercities & ketelmuziek*, De Arbeiderspers

Er zijn, waarom ook niet, vijf soorten van literatuur. De eerste bestaat uit het aanpakken van grootse onderwerpen in een grootse stijl: een jas die past. Dat is de wereldliteratuur, zoals daar zijn Dante en Nico van Suchtelen. De tweede is een literatuur waarmee ik nogal verguld ben: een eenvoudige stijl voor grootse onderwerpen – hoe de heer Jansen op een maandag God ontmoet aan de Loosdrechtse plassen; hoe tante Sjaan in eigen woorden herinneringen ophaalt aan de slag bij Solferino; hoe een trein in een helse machine verandert terwijl in de wagon een klas met kinderen, niets vermoedend, aftelversjes zingt. De derde soort valt onvermijdelijk in twee delen uiteen: het eerste deel behandelt wereldschokkende onderwerpen in een klein of afwezig stijltje: het alle schaamte ontblotende hoela-hoela-rokje dat nagenoeg iedere Nederlandstalige dichter om de heupen zwiert, zoals in het liefde-vers.

Ik vuur mijn wapen / op je af / en merk hoe welkom / mijn aanval bij je is. /
Weet / dat ik met los zaad schiet. /
Wat niet zo dodelijk is. / Laat staan gevaarlijk voor de liefde van de in Vlaanderen luid bejubelde en dus in Nederland onbekende dichter Willie Verhegghe, die één keer een *hele*

nacht zijn vuurwapen heeft laten liggen om een dichtbundel te schrijven, wat dan ook prompt een bundel werd van louter losse flodders. Dan het tweede deel van de derde soort: onbelangrijke onderwerpen in een smetteloze, lichtvoetige, of ook lakonieke stijl: wederom iets moois en lang niet zeldzaam in onze literatuur! Dit is, om met de woordenschat van haute couture te spreken, de geestelijke slobberbroek, zo passend bij onze volksaard. De vierde soort, u raadt het al, betreft de niet-spectaculaire stijl voor niet-spectaculaire onderwerpen. Het kan hier vriezen of dooien.
De vijfde soort, tenslotte, behelst alle andere soorten van literatuur.

3 De volgende tekst, over de geschiedenis van het herenkostuum, vertoont opvallend weinig samenhang. Herschrijf de tekst zo dat de gedachtegang beter te volgen is. Maak daarbij gebruik van samenhangaanduidingen als verbindingswoorden, verwijzing en herhaling. Let ook op de volgorde van de woorden in de zinnen; formuleer iedere zin zo effectief mogelijk.

Een wandeling langs de rekken van de grote herenmodewinkels leert dat het klassieke kostuum, met hooguit wat modernistische details, nog steeds overheerst op het modefront. Waar komt de voorzichtigheid vandaan met het kostuum? Modebladen propageren joyeuze chic en eigenzinnige experimenten. Waarom is het uniforme mannenbeeld onverwoestbaar? De tijdgeest wordt bepaald door individualisme.
De sociale ordening van een maatschappij is zichtbaar in de kleding. De lager geplaatsten zijn geneigd de hoger geplaatsten te imiteren. De ontstaansgeschiedenis van 'het pak' illustreert het proces het duidelijkst. IJverige, spaarzame en calvinistische handelslieden gaan de leidende maatschappelijke klasse vormen in de loop van de negentiende eeuw. Geld was niet iets profaans. Het vertegenwoordigde de door God gegeven beloning voor een deugdzaam leven. Het sobere kostuum, het nieuwe uniform, moet niet als blijk van solidariteit met de lagere klassen worden beschouwd. Het kostuum van onkreukbaarheid, op maat gesneden, kon eenvoudig zijn. De minder fortuinlijken konden het niet betalen.

Het is begrijpelijk dat het colbertkostuum een enorme aantrekkingskracht op de massa ging uitoefenen. in het begin van de twintigste eeuw. Het kostuum bood bescherming tegenover de minachtende blik van de broodheer, het werd het symbool van maatschappelijke geslaagdheid. Wie een pak droeg, hoorde erbij. De opkomende confectie-industrie maakte dankbaar gebruik van de drang tot uniformiteit. De stedeling had veel geld over voor het 'confectiepakkie', dat klasseverschillen ogenschijnlijk deed verdwijnen. De geschiedenis van de herenmode kan, tot het begin van de jaren zestig, worden geïnterpreteerd als een onafgebroken inhaalactie van 'laag' op 'hoog'.

4 Controleer de artikelen die je schreef als afsluitende opdracht bij de hoofdstukken 7 en 8 op samenhang. Let daarbij zowel op het verband tussen de alinea's als op samenhang binnen de afzonderlijke alinea's. Voeg, waar nodig, samenhangaanduidingen toe of verander de formulering van de zinnen zo dat zij beter op elkaar aansluiten.

Arthur van Leeuwen
Aleid Truijens

Wie wil schrijven voor dagblad of tijdschrift hoeft geen geboren schrijftalent te zijn. Schrijven kun je leren, al wordt niet iedereen een topjournalist. *Een artikel schrijven* is bestemd voor studenten aan journalistenscholen, communicatieopleidingen en cursussen praktische journalistiek en voorlichting. Maar ook zij die incidenteel hun mening openbaar willen maken of voor een groter publiek over hun vak willen schrijven, kunnen met dit boek hun voordeel doen.
In heldere, korte uiteenzettingen wordt stap voor stap de totstandkoming van een artikel beschreven. Veel voorbeelden en gevarieerd oefenmateriaal maken de theorie toepasbaar in de journalistieke praktijk.

Arthur van Leeuwen en Aleid Truijens waren lange tijd verbonden als docent schrijfvaardigheid aan de School voor de Journalistiek en Voorlichting te Utrecht, nu onderdeel van de Hogeschool Midden-Nederland. Beiden zijn werkzaam in de journalistiek.

Wolters Noordhoff

ISBN 90-01-53534-8

